

Sju år av skolreformer

Fakta om skolutvecklingen

1950 — 1956

sammanställda av

Gunnar Helén

STUDIEFÖRBUNDET NÄRINGSLIV OCH SAMHÄLLE

SNS vill

genom

- vetenskaplig forskning
- studier och debatt i lokala grupper
- centrala konferenser och kurser
- publicering av resultaten från dessa verksamhetsfält

sprida kunskap om ekonomiska och sociala förhållanden, stimulera till positiva insatser i arbets- och samhällsliv och till ett individuellt ställningstagande i den allmänna debatten.

SNS är en ideell sammanslutning av enskilda personer inom svenskt näringsliv.

SNS är fristående från politiska partier och intresseorganisationer.

SNS bildades den 5 juni 1948, och dess arbete finansieras genom bidrag från näringslivet.

Sju år av skolreformer

Fakta om skolutvecklingen

1950 — 1956

sammanställda av

Gunnar Helén

STUDIEFÖRBUNDET NÄRINGSLIV OCH SAMHÄLLE

Gernandts Boktryckeri, Stockholm 1957

Förord

Många av oss som är lekmän på skolans område har ett intryck av att den omfattande reformverksamheten under 1950-talet varit svåröverskådlig. Beslut och förändringar bygger i stor utsträckning på betänkanden och utlåtanden som visserligen är offentliga men likväl ofta svåråtkomliga och omfångsrika. Inom de arbetsgrupper som SNS arrangerat på senare år har önskemål uttalats om en sammanställning av detta material liksom av de faktiska besluten i riksdagen. Denna bok innehåller ett sådant urval av fakta, utredningsförslag och rapporter som belyser det svenska skolväsendets utveckling under åren 1950—56. Så långt möjligt har sakuppgifterna aktualiserats fram till manuskriptets färdigställande våren 1957. Sammanställningen har gjorts av vår medarbetare docent *Gunnar Helén*, i samarbete med fil. kand. *Stina Thyberg*.

Det hade givetvis varit önskvärt att framställningen också fylligare kunnat skildra den planering och den utveck-

ling av yrkesutbildningen som för närvarande sker i näringslivets egen regi. Den uppgiften har emellertid av olika skäl befunnits svår att lösa inom ramen för denna skrift och vi har därför begränsat oss huvudsakligen till det allmänna skol- och yrkesskolväsendet. Mer än en första vägledning för dem som vill tränga djupare in i specialproblemen gör boken för övrigt inte anspråk på att ge.

Framställningen avslutas med ett omtryck av några reportage från den pågående försöksverksamheten med nioårig enhetsskola. Författare är redaktör *Sven Hallén*, och artiklarna har tidigare varit publicerade i *Dagens Nyheter*. Med detta arrangemang har vi velat ge liv och konkretion åt den "grå teori" som den ambitiösa läsaren av de tidigare kapitlen måhända eljest överväldigas av.

Stockholm i juni 1957.

Torsten Carlsson

Innehåll

1. <i>Skolreformens bakgrund</i>	11
40-talets reformförberedelse	12
2. <i>Riksdagsbeslut och försöksverksamhet</i>	14
Beslutets innebörd	14
Den nioåriga skolans mål	16
Försöksverksamheten	18
Försöksdistrikten	18
Särskilda försöksskolor	18
Försöksrapporterna från skolöverstyrelsen	22
Läsåret 1949—50	22
Läsåret 1950—51	23
Läsåret 1951—52	24
Läsåret 1952—53	25
Läsåret 1953—54	26
Läsåret 1954—55	27
Läsåret 1955—56	31
Tim- och kursplanerevision	34
Kursplanerevisionens innebörd	39
Y-linjen	39
Alternativkurser	41
Y- och a-problem	43
Försöksverksamheten i högre skolor	43
Betygsättningen på högstadiet	44
1947 års försöksverksamhet i Stockholm	45
Teoretisk linje	46
Praktisk linje	46
1956 års riksdagsbeslut	47
Den sammanfattande utredningen	48
Direktiv	48
Sammanfattning	52
Utredningens sammansättning	53
3. <i>Skolproblem under övergångstiden</i>	54
Realskoleutredningens förslag	56
Regeringsförslaget om realskolan	57

Riksdagsbeslutet om realskolan	58
Lokala utredningar om realskolan	58
Skolöverstyrelsens anvisningar	59
De lokala utredningarnas innehåll	60
Gången för behandlingen av organisationsfrågorna	61
Ny skolstyrelselag	61
Skolstyrelseutredningens förslag	61
En skolstyrelse i kommunen	61
Vidgat kompetensområde för styrelsen	62
Yrkesråd	62
Skolchefer	62
Länsskolnämnder	62
Enhetlig lärartillsättning	63
Regeringens förslag	63
Riksdagens beslut	64
Planeringskommitténs förslag	65
Prognoser över utbildningsbehoven	65
Motiv för utbyggnad av skolväsendet	66
Förslag till åtgärder	67
Lärarbehovet	67
Lokalbehovet	68
1957 års riksdag om skolbyggnaderna	69
Skolöverstyrelsens initiativ 1956 och 1957	69
Tidsplanen för genomförande av nioårig skolplikt	69
Formerna för övergång till enhetsskola	70
Nioårig folkskola under övergångstiden	71
Försöksverksamhet även sedan enhetsskolan genomförts	72
1957 års riksdag om tiden fram till 1962	72
Gymnasiets expansion	73
Skolöverstyrelsens förslag	73
Behovet av nya gymnasier	74
Lärarbehovet	75
Byggnadsbehovet	75
Nya typer av gymnasier	75
1957 års riksdag om gymnasiet	76
Läraryrket under utredning	77
Klass- och ämneslärare	77
Småskolans lärare	77
Seminariebehovet	77
Beslutet om seminarierna	79
Modifierad klassläraryrkesutbildning	79
Övnings- och yrkeslärare	79

4. <i>Yrkesutbildning</i>	80
Den principiella grunden för yrkesutbildningen i Sverige	80
1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen	80
1916 års sakkunniga	81
1918 och 1921 års yrkesskolstadgor	81
Yrkesskolreformen 1955	82
1952 års yrkesutbildningsakkunniga	82
Allmänna synpunkter	83
Arbetsfördelningen mellan yrkesliv och skola	85
Yrkesskolornas kvantitativa utbyggnad	87
Skolformer för olika rekryteringsområden	88
Arbetsår, termin, arbetsvecka, undervisning m. m. i heltidskurserna	89
Nya kurs typer i yrkesskolorna	89
Yrkesutbildningens ledning	90
Proposition och riksdagsbeslut	91
1955 års yrkesskolstadga	91
Handelsutbildning	93
Teknikerutbildning	95
Tekniska skolutredningen	95
Utredningar om teknikerbristen	96
Utbildningsbehov och utbildningsresurser	97
Nuläge och utbyggnadsbehov totalt	97
Regionala och lokala behovsinventeringar	100
Kvalitativa yrkesanalyser	101
Yrkesutbildning inom näringslivet	101
Industrins lärlingsnämnder	101
Arbetsmarknadens Yrkesråd	102
Utbildningsverksamhet inom branschorganisationer och enskilda företag	102
Yrkesrådets förslag till riktlinjer för industrins yrkesutbildning	103
Hantverkets lärlingsråd	106
SHSO:s Centrala Yrkesnämnd	107
Handelns utbildningsverksamhet	107
Övrig utbildningsverksamhet	107
5. <i>Forskningsinventering</i>	110
Forskning vid universitetsinstitutioner	110
Forskning vid och genom Statens psykologisk-pedagogiska institut	110
Skolöverstyrelsens undersökningsverksamhet	112
Utförda undersökningar	112
Pågående skolpsykologiska undersökningar vid försöksavdelningen	113
Ur lärarhögskolans forskningsprogram	113
6. <i>Problemläget 1957</i>	115
Nioårig skolplikt	115
Skolans bristsituation	115

<i>Försöksskolan i närbild</i>	
Reportageserie om enhetsskolan av redaktör <i>Sven Hallén</i>	117
Y-skolan trängsta flaskhals	118
Planerade likformigheten för enhetsskolan omöjlig	118
Y-linjen har lyckats	119
Aktivt intresse för yrkesproven	119
Förberedande provdagar ute i yrkena	120
Halverade klasser ger pedagogen chans	120
Yrkesvalet ofta elevernas eget	121
Övergång svårt problem	121
Egen åker för 9 y initiativ i Öland	123
Skolbespisning får vad eleverna skördar	123
Hela samhället förvandlas till skola när ungdomar skall pröva olika yrken	123
Tidig differentiering krävs för fullgott resultat	124
Intresse hos företagare, samhälle blir skola	124
Val i hemortens yrken är regel	125
Egen arrendegård framtidsmål	125
Skola i skog byggeräddare	127
Största problem bryta isolering	127
Storkommuner i norr små för enhetsskolor	127
Den odifferentierade skolan ursprungligare idé. Samarbete framtidshopp	127
Överkurser per korrespondens	128
Y-linjen är populärast	128
Utrymme endast för två yrkesgrenar	129
Skogen A och O — men ej för all framtid	129
Två yrkesgrenar max för glesbygdsskolan	131
Elevområdena bör bli större. Medlet heter snabbskolskjuts	131
Inackorderingssystem undviks	132
Jordbruket intresserar föga	132
Yrkesskolor en flaskhals för y-linjen	134
Stort intresse för språken även i 9 y	134
Trögt för jordbruksundervisningen i kommunal regi	135
Fler "teoretiker" än väntat	135
Yrkesskolorna måste byggas ut	136
<hr/>	
<i>Bibliografi</i>	137
Böcker	137
Tidskriftsartiklar	139

Riksdagsbeslut väntas senast 1962

Sammanfattande skolutredning
(1957 års skolberedning)
Utformar 9-åriga skolans mål, innehåll och detaljorganisation

1951 års skolstyrelseutredning.
Riksdagsbeslut 1956 om gemensam skolstyrelse i varje kommun samt om länskolnämnder från 1/7 1958

1956 års riksdagsbeslut
om framtida införande av "9-årig obligatorisk, organisatoriskt sammanhållen skola". Förutsättning: nytt riksdagsbeslut senast 1962

Skolöverstyrelsens skrivelser angående tidsplan för **enhetsskolans genomförande m. m.**
Riksdagsbeslut 1957

Skolöverstyrelsens planeringskommitté: "Skolan och de stora årskullarna"

Lärarytbildningsreform:
Första lärarhögskolan 1956. Seminarieutredningens betänkande 1956. 3-årig småskollärarytbildning från 1961/62

Planering för 9-åriga fullständiga gen

ÖVERGÅNGSTIDENS

Utredning om yrkesskolväsendets centrala ledning och yrkeslärarytbildningen m. m. pågår sedan 1955

Samarbetsnämnden mellan Arbetsmarknadsstyrelsen, Skolöverstyrelsen och Överstyrelsen för yrkesutbildning. Publikationer: "De stora ungdomskolorna" och "Svenskt skolväsende"

Pågående planering

Tekniska skolutredningen

Teknikerbristen

Mekanförbundets utredning 1955
Industriförbundets utredning 1957

Lokala och regionala utredningar av utbildningsbehov

Branschutredningar — behovsanalyser och utbildningsplaner

1956: Riksdagskrav på stat-

PROBLEM

Riksdagsbeslut 1955:
 3-årig realskola
 huvudform från 1958
 Statliga byggnadsbidrag
 Terminsavgifter avskaffas från 1/7 1957
 Lokala utredningar om övergångstidens
 skolorganisation pågår

Trängseln framför realskolans portar

Bidrag till
 yrkesskolor
 från 1/7 1957
 Beslut 1957

Yrkesutbildningen
 inom industrin.
 Synpunkter och förslag
 avgivna av Arbets-
 marknadens Yrkesråds
 översynscommité 1956

Försöksverksamhet

läsår	distrikt	lärlingar
1949/50	14	2 483
1950/51	20	7 529
1951/52	25	14 635
1952/53	30	22 725
1953/54	37	35 784
1954/55	46	61 554
1955/56	59	86 144
1956/57	71	110 503

Provisorisk
 gymnasie-
 reform 1953
 Allmänna
 linjen införd

1952 års yrkesutbild-
 ningsakkunniga.
 Riksdagsbeslut 1955
 om fördubbling av
 yrkesskolväsendet
 under en 15-årsperiod

Utredning om yrkes-
 skolans handels-
 undervisning.
 Ännu inget
 beslut

Förutsättning för skolreformen

Brister i yrkesutbildningen

Riksdagsbeslut 1950

Remisser och departementsberedning 1949

1946 års skolkommision 1946-48

Obligatoriska skolväsendet och
 dess teoretiska överbyggnad

1940 års utredning 1940-46

Yrkesskolväsendet

1. Skolreformens bakgrund

Det är särskilt två faktorer som både i Sverige och utomlands har lett till en förlängning av skolplikten. Den ena är det av den tekniskt-ekonomiska samhällsutvecklingen framkallade kravet på en utvidgad undervisning. Den andra är föräldrarnas stigande ambitioner och ökade ekonomiska möjligheter att ge sina barn en mera omfattande utbildning.

1842 års folkskolestadga lade grunden till en obligatorisk, sexårig skolundervisning i vårt land. År 1858 inrättades småskolan, 1878 fastställdes den första normalplanen för undervisningen med sexårig skola som normaltyp, och 1882 preciserades skolplikts-tiden att gälla från 7 till 14 års ålder. 1936 beslöt riksdagen att den obligatoriska folkskolan skulle utvidgas med en sjunde klass. Detta beslut hade i praktiken hunnit omsättas år 1950. Samma år fattade riksdagen principbeslut om införande av nioårig enhetskola "inom tid som — — — framdeles bestämmes" och "avsedd att, i den mån den tillämnade försöksverksamheten ådagalägger lämpligheten, ersätta folkskolan, fortsättningsskolan, den högre folkskolan, den kommunala mellanskolan och realskolan".

Bakom 1950 års riksdagsbeslut om den nioåriga skolan låg inte bara en lång utveckling av den obligatoriska skolan utan också ett utbyggande av folkskolans överbyggnad på den prak-

tiska och den teoretiska sidan. 1918 beslöts inrättandet av praktiska ungdomsskolor och under 30- och 40-talen växte upp ett dock ingalunda tillräckligt nät av lokala yrkesskolor, knutna till eller fristående från näringslivet, samt av centrala verkstadsskolor.

Det från början helt fristående skolsystem som utgick från den gamla lärdomsskolan knöts från 1894 närmare samman med folkskolan, genom att inträdesfordringarna till läroverkens första klass anslöts till folkskolan. 1909 inrättades de kommunala mellanskolorna med sexårig folkskola som grund. Genom beslut 1927 och 1928 kom realskolestadiets samtliga skoltyper att bygga på antingen fyraårig eller sexårig folkskolekurs. Från och med läsåret 1949—50 lades folkskolebetygen till grund för inträdet i närmast högre skolformer, och inträdesproven avskaffades.

Tillströmningen till realskolestadiets skolformer hade vid denna tidpunkt nått en sådan omfattning att den sjuåriga skolplikten kommit att uppfattas som otillräcklig för att förmedla både den allmänt medborgerliga bildning som skolan ansågs böra ge och de mera speciella kunskaper som erfordras för en fortsatt utbildning, oavsett om denna syftar till praktisk yrkesutövning eller högre teoretiska studier.

40-talets reformförberedelse

Reformkraven ledde till att Kungl. Maj:t 1940 tillsatte den huvudsakligen på fackmannarepresentation grundade *1940 års skolutredning* som under åren 1943—1947 avgav tio betänkanden, omfattande omkring 4 000 trycksidor och behandlande de flesta nu aktuella skolfrågorna med undantag för folkhögskolans, yrkesundervisningens och lärarutbildningens problem.

Innan denna av samlingsregeringen tillsatta utredning, vars ordförande var dess egen ecklesiastikminister, professor Gösta Bagge, avslutat sitt arbete, tillsatte år 1946 den socialdemokratiska regeringen en ny utredning med allmänpolitisk representation. Dess ordförande blev den dåvarande ecklesiastikministern Tage Erlander och dess sekreterare rektor Stellan Arvidson. När Erlander kort därefter inträdde som statsminister övertogs ordförandeskapet av ecklesiastikminister Josef Weijne. De ur partierna hämtade medlemmarna av denna utredning, som antog namnet *1946 års skolkommission*, bestod av en högerman, en från folkpartiet, en bondeförbundare, sex socialdemokrater och en kommunist. Därtill kom en opolitisk företrädare för föräldraintressena samt en universitetsman. Det *särskilda skolutskottet vid 1950 års riksdag* som förberedde principbeslutet om skolreformen bestod av tre högermän, fem från folkpartiet, fyra bondeförbundare samt tolv socialdemokrater. Utskottet, vars ordförande var f. statsministern och landshövdingen Rickard Sandler, var i sina rekommendationer

i alla väsentliga punkter enigt. Dess rekommendationer antogs av riksdagens båda kamrar utan votering. Det följande kapitlet redogör mera detaljerat för beslutets innebörd.

1940 års skolutredning kom i sina överväganden fram till att en obligatorisk åttaårig folkskola borde införas, men att enskilda skoldistrikt borde tillåtas att införa ett obligatoriskt nionde skolår eller frivilliga överbyggnader på den åttaåriga skolan. En betydande valfrihet ifråga om elevernas differentiering, studiet av främmande språk och inslag av praktisk undervisning förutsattes. Dock skulle de praktiska ämnena få en stark ställning i åttonde klassen, och utredningen väntade att de erfarenheter som gjordes av eleverna i dessa praktiska samsättningar skulle ge goda utgångspunkter för bedömandet av deras anlag.

1946 års skolkommission föreslog en nioårig skola med successiv anpassning av skolarbetet efter lärjungarnas individuella behov, underlättad genom valfrihet mellan teoretiska och praktiska ämnen i en med åren stigande utsträckning. Valet av tillvalsämnen borde föregås av testning och rådgivning, så att eleverna och deras föräldrar skulle vara fullt insatta i vad avgörandet gäller. Differentieringen av eleverna skulle börja i sjunde klassen — genom de skilda valen av tillvalsämnen — och vidgas i åttonde, men en verklig linjeklyvning äga rum först i den nionde då man förutsatte att de praktiska specialanlagen och yrkesintressena kunde göra sig gällande som urvalsfaktorer vid sidan av den teoretiska studiebegyvningen." Det

räcker alltså inte att uppskjuta linjeklyvningen till trettonårsåldern, efter klass 6, . . . utan man måste vänta till efter klass 8. Det är detta SK (skolkommissionen) föreslår.”¹

I åttonde klassen skulle alltså enligt skolkommissionen den allmänna orientering i samhället avslutas som bör vara gemensam för alla lärjungar. Nionde-skolåret borde ge eleverna en ny start i skollivet mot mera preciserade mål. För vissa lärjungar skulle klassen vara en första ring i det fyraåriga gymnasiet (9g), för andra utformas med hänsyn till fortsatt yrkesutbildning (9y), och för en tredje grupp skulle undervisningen få en mera allmän karaktär i vissa avseenden erinrande om den nuvarande realskolan eller den allmänna högre folkskolan (9a).

Kommissionen betraktade sitt för-

slag som en första förutsättning för skapandet av ett rikt utbyggt yrkes-skolväsen.

Skolöverstyrelsen konstaterade i sitt remissyttrande (ett ur många synpunkter grundläggande aktstycke, som i likhet med 1940 års skolutrednings och 1946 års skolkommissions betänkanden finns tryckt men är svåråtkomligt utanför biblioteken) att tiden var inne för en nioårig skolplikt som mål för en fortskridande skolreform, avsedd att genomföras i den takt som de ekonomiska och personella förutsättningarna medger. De båda nyttillkommande skolåren borde få den omedelbart nyttobetonade karaktär som kan göra den förlängda skolgången tilltalande för de unga själva, deras föräldrar och arbetslivets målsmän. Vissa dispenser från skolplikten skulle också bli erforderliga med tanke på ”en icke obetydlig grupp elever som varken kan eller vill tillgodogöra sig den utbildning som kommer att bjudas dem”.

---

¹ *Arvidson. Stellan: Skolreformen. En sammanfattning av skolkommissionens betänkande. — Lund 1948, s. 27.*

2. Riksdagsbeslut och försöksverksamhet

Beslutets innebörd

Skolöverstyrelsens i föregående kapitel nämnda remissyttrande innebar en kritisk granskning av skolkommissionens betänkande. Det motsatsförhållande mellan gammal och ny skola som framhävts i kommissionens betänkande kan inte spåras i skolöverstyrelsens utlåtande. Detta fick sin betydelse även därigenom att en av de föredragande inom skolöverstyrelsen, undervisningsrådet Ragnar Lundblad, efter avgivandet av remissyttrandet knöts till ecklesiastikdepartementet som särskild sakkunnig och med uppdrag att utarbeta den proposition (1950: 70) som avgavs till riksdagen.

I proposition nr 70 framhävs mera än i skolkommissionens betänkande den organiserade, centralt ledda försöksverksamhetens roll vid genomförandet av det principbeslut som skulle fattas av 1950 års riksdag. Punkterna 1 och 6 i propositionens hemställan (s. 584 f) lyder:

1. "Åtgärder skola vidtagas för genomförande inom tid, som framdeles bestämmes, av en på nioårig allmän skolplikt grundad enhetsskola, avsedd att ersätta folkskolan, fortsättningsskolan, den högre folkskolan, den kommunala mellanskolan och realskolan samt, till viss del, den kommunala flickskolan och den praktiska mellanskolan.

6. Försök skola anställas angående de för enhetsskolan ändamålsenliga arbetsformerna, angående lärokursens differentiering med hänsyn till lärjungarnas anlagsdifferentiering och angående lärjungars intagning i enhetsskolan på grundval av skolmognadsprov."

I det särskilda skolutskottet, vars huvudsekreterare blev undervisningsrådet Lundblad, restes krav på ett ännu starkare beroendeförhållande mellan försöksverksamheten och principbeslutet. Dessa krav beaktades i den slutliga kompromissen. Detta markeras i utskottets utlåtande, dels av att försöksverksamheten gjordes till ett villkor för beslutet, dels av att punkten 6 om försöksverksamheten flyttades upp som punkt 2.

Det förhållandet att försöksverksamheten gjordes till villkor för den framtida bedömningen av i vad mån enhetsskolan skulle ersätta de angivna skolformerna får dock inte fattas så att 1950 års riksdag inte skulle ha fattat principbeslut om ett framtida införande av en "nioårig obligatorisk, organisatoriskt sammanhållen skola" (1956 års riksdags definition av enhetsskolan). Om tveksamhet på den punkten möjligen rådde någon tid, har senare riksdagens beslut — med godtagande av Kungl. Maj:ts konstateranden av att ett principbeslut antogs 1950 — undanröjt varje tvekan. Därmed låter det sig givetvis sägas att

varje riksdag är suverän i förhållande till sina tidigare beslut och att en kommande riksdag i ena eller andra riktningen kan riva upp 1950 års beslut. Tills vidare gäller dock följande, av 1950 års riksdag fastslagna riktlinjer för skolväsendets utveckling:¹

1. "Åtgärder skola vidtagas för genomförande inom tid, som — med beaktande av vad utskottet härom framhållit — framdeles bestämmes, av en på nioårig allmän skolplikt grundad enhetsskola avsedd att, i den mån den tillämnade försöksverksamheten ådagalägger lämpligheten, ersätta folkskolan, fortsättningsskolan, den högre folkskolan, den kommunala mellanskolan och realskolan.²
2. Allsidiga försök skola anställas angående de för enhetsskolan ändamålsenliga organisations- och arbetsformerna, såsom angående elevmaterialets och lärokursens differentiering med hänsyn till lärjungarnas anlag, angående skolans inre arbete och angående lärjungars intagning i enhetsskolan på grundval av skolmognadsprov.
Försök skola jämväl anställas med olika former av praktiska realskolor.
3. Enhetsskolan är avsedd att uppdelas i tre stadier, vart och ett i regel omfattande tre år. Undervisningen på vart och ett av dessa stadier skall i första hand bestridas av lärare, som särskilt utbildats för undervisning huvudsakligen på stadiet i fråga.
4. Undervisning i engelska är avsedd att anordnas från och med enhetsskolans femte klass.
5. Utöver handledning i praktiska ämnen på enhetsskolans olika stadier är det avsett att i klasserna 7 och 8 inrymma yrkesorientering och att senast i klass 9 anordna, i nära kontakt med

yrkeslivet, en *förberedande* yrkesutbildning eller, där förhållandena motivera detta, en allmänpraktisk utbildning.

Den lämpliga anknytningen till enhetsskolan av skolor för yrkesundervisning och praktiska realskolor bör övervägas och under försökstiden prövas.

6. För lärjungar i nionde klassen, som icke deltaga i förberedande yrkesutbildning eller allmänpraktisk utbildning, är det avsett att anordna teoretisk undervisning med eller utan anknytning till fortsatt utbildning på gymnasium.
7. Från tidpunkt, som senare bestämmes, skall vid de högre allmänna läroverken kunna anordnas en allmän gymnasielinje, varvid i avseende på linjens organisation och villkoren för dess upprättande vid de särskilda läroverken i huvudsak skall gälla vad av utskottet i det föregående anförts. I samband därmed skall en revision av differentieringssystemet på gymnasiet högstadium företagas, syftande till att genomföra en fastare studiegång inom varje linje.
8. Från tidpunkt, som senare bestämmes, skall försöksvis anordnas ett eller flera gymnasier för vuxna.
9. Försök skola anställas med särskilda till enhetsskolan anknytande gymnasieformer.
10. Terminsavgiftssystemet vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga högre kommunala läroanstalter skall snarast möjligt avvecklas i ordning, som framdeles bestämmes.
11. Erforderliga ekonomiska stödåtgärder skola genomföras för att giva varje lärjunge tillgång till en utbildning, som svarar mot hans personliga förutsättningar och samhällets behov.
12. Ledning och redovisning av försöksverksamheten i dess helhet skall handhas av skolöverstyrelsen med för ändamålet behövlig förstärkt organisation och erforderliga betingelser i

¹ Särskilda utskottets utlåtande nr 1, s. 179 f.

² Observera att flickskolan undantogs.

övrigt skapas genom utbyggnad av statens psykologisk-pedagogiska institut¹ och andra lämpliga åtgärder.”

Samtidigt fastslogs att den obligatoriska skolan skall vara en statsunderstödd kommunal skola. Skolväsendets lokala och regionala ledning liksom lärartillsättningen förutsattes bli föremål för ytterligare utredning. Detta uppdrogs åt 1951 års skolstyrelseutredning, som 1955 framlade sina förslag. Dessa refereras i kap. 3, s. 61 ff.

Den nioåriga skolans mål

Genom att i huvudsak godta vad som fanns anfört i proposition 70 om skolans allmänna målsättning har riksdagen angett bl. a. följande riktlinjer för den nioåriga skolan och dess överbyggnader:²

”I många stycken äro kraven på skolan oförändrade. Den måste alltså ge något av det som hör barnåldern till, sång och saga, lek och poesi, och den måste *med nit och allvar innöta de grundläggande tekniska färdigheterna: läsning, skrivning och räkning*; inpränta dem så, att färdigheten blir varaktig.

Formerna för kunskapsmeddelesen kun-

¹ Detta har icke skett. Psykologutredningen föreslog 1955 institutets sammanslagning med lärarhögskolans pedagogiska institut. Förslag härom förklarades 1957 års riksdag och godkändes av denna.

² Särskilda utskottets utlåtande nr 1, s. 11 ff. Kurs. här.

na skifta från ämne till ämne. Skolan får icke väja för arbete både av lärare och av lärjungar, om det är förutsättningen för att en nödvändig färdighet skall övas in. *Ämnen som främmande språk och matematik och i viss utsträckning även modersmålet måste nu som förr syfta till att ge vissa fasta, lätt mobiliserbara kunskaper och färdigheter*, som skola vara till hands, när de behövas i det praktiska livet; de kunna visst icke alltid ersättas med efterforskningar i handböcker och bibliotek.

De ämnen åter, som ha till särskild uppgift att förmedla barnens *orientering i omvärlden*, måste främst vara inriktade på att vidga de växandes synfält och ge stoff åt deras fantasi, samtidigt som de lämna sitt oundgängliga bidrag till den allmänna medborgarbildningen. Inom dessa ämnen kunna icke rimligen samma krav på kunskapernas fasthet och reproducerbarhet uppställas, till en del redan därför att undervisningen på vissa områden icke kan ge mer än en ögonblicksbild av ett arbetsfält, där fakta och data hastigt föråldras. För läraren gäller det i sådana fall främst att ge de växande en uppfattning om *ämnets anda och arbetsmetoder* och att *visa dem vägen till lätt tillgängliga kunskapskällor*. *En för stark belastning med minnesstoff kan bli direkt skadlig.* — — —

Inom en skola, som är avsedd för alla, stegras av naturliga skäl kraven på kunskapernas praktiska användbarhet. En sådan skola *kan icke nöja sig med att kopiera realskolans kurser*. Den nuvarande realskolan är en examensskola, som ger en viss kompetens; för dem som nyttja dess undervisning för sina barn, är examen och den därpå grundade behörigheten till tjänster och levnadsbanor stundom av så väsentlig vikt, att kursernas innehåll och utformning kommer i andra hand. *En skola, som är gemensam för alla, måste hålla måttet inför en granskning från andra utgångspunkter*. Valet av ämnen och kursmoment och undervisningens metodik måste mera bestämt och målmedvetet inriktas på att ge de växande en kunskap, av vilken de kunna draga påtaglig nytta i vardagslivet och i sin blivande verksamhet. Detta krav på skolans arbetsresultat motiverar, att *praktiska ämnen inläggas på*

skolschemat, men det berör på samma gång mer eller mindre den obligatoriska skolans övriga läroämnen och måste sätta spår i dess studieplaner.

Hur värdefull skolans kunskapsmeddelelse än må vara, måste dock enligt min övertygelse en reform av skolans arbete främst syfta till *en mera ingripande personlig påverkan på de unga*. — — — Skolan måste i framtiden göra allt som står i dess förmåga för att giva de unga också de vanor och intressen, som äro de nödvändiga förutsättningarna för att de tekniska färdigheterna skola bliva dem till verkligt gagn i livet. Hon måste förstå att visa vägen från abc-boken till böckernas värld, till skolbibliotek och folkbibliotek, till studiecirkel och annan bildande verksamhet, till de allmänna intressen, som möta i yrket och i samhället.

— — — I det nya ämnet samhällskunskap men också i andra sammanhang böra barnen på ett enkelt, lättfattligt och konkret sätt bringas att förstå de sidor av samhällsverksamheten, som äro tillgängliga för deras ålder. De böra småningom *få lära sig något mer om de praktiska motiveringarna för samhällets ordning och påbud och om de behov, som ligga bakom dess institutioner*, kanske också att inse, att samhällets tillgångar icke äro outtömliga och att det beror av allas gemensamma arbete, om de skola förkovras och växa. Det bör icke vara omöjligt att i ett väl organiserat skolarbete klargöra, att man kan nå längre och uträtta mer med samarbete, än om var och en begränsar sig till sina egna möjligheter. I denna fostran för samhällslivet och den sociala samlevnaden finnes, vill jag tro, även en karaktärsbyggande komposant. — — —

En undervisning med de mål, som jag nyss skisserat, måste nödvändigtvis mer eller mindre *avrika från den traditionella klassundervisningen*. Den måste innehålla inslag av *individuellt arbete* och av *grupp-arbete* och överhuvud taget bygga mer på de ungas *själverksamhet* än som är möjligt vid en genomförd klassundervisning av äldre snitt. En sådan arbetsmetod behöves ingalunda innebära, att läraren släpper tyglarna och lämnar fältet öppet för de opåverkbaras självsvåld. Auktoritet kan

icke undvaras i uppfostran; lärarens personliga auktoritet är i själva verket förutsättningen för barnens förtroende och därmed en nödvändig förutsättning för varje djupgående fostran — även *uppfostran till frihet*.

Lika litet behöver ett skolarbete med friare metoder uppluckra samhällets auktoritet hos de växande. Den blinda underkastelsen under samhällsordningen är i längden underlägsen den samhällssolidaritets, som är grundad på insikt i samhällets motiveringar och inlevelse i de sociala sammanhangen.

Icke desto mindre måste man uppmärksamt lyssna till dem som mena, att sådana mål äro ouppnåeliga, att eleverna icke äro vuxna mera självständiga uppgifter än att fullgöra sitt dagliga läxbeting och att icke heller lärarna kunna gå utanför sin personlighets och sin utbildnings förutsättningar. Det ligger rätt mycket i invändningar av detta slag. Men jag tror, att pessimisterna lätt felbedöma skolans möjligheter på längre sikt. Ett närmare studium av skolans metoder och arbetsresultat röjer på olika stadier mycket påtagliga framsteg under loppet av ett par generationer. Ännu i slutet av 1800-talet fanns inom folkskolans undervisning en formalism med definitioner, abstrakta översikter, utantilläsning och mekaniska repetitioner. Den har allmänt givit vika för en åskådligare och konkretare metodik, som ständigt bättre har format sig efter de växandes mognad och intressen. Det som begäres nu är i grunden blott, att skolan skall gå vidare på denna väg, *ytterligare anpassa uppfostran efter de växandes personliga förutsättningar och mera målmedvetet förbereda dem för livet i det samhälle*, där de om några år skola inträda som fullmyndiga medborgare. Enskilda lärare ha redan gjort en god början. Deras antal ökas, i den mån lärarutbildningen tar sikte på de nya målen.

I ett demokratiskt land som vårt kan det icke bliva tal om att likrikta undervisningen. *Varje lärare måste ha frihet att söka sig fram efter de vägar, han finner mest framkomliga*. Intet mål kan vinnas helt, ingen metod slå igenom hundra procentigt. — — —

I särskilda utskottets av riksdagen godkända utlåtande (s. 110 f.) underströks dessutom att

”ett allvarligt försök måste göras att uppställa ett praktiskt utbildningsmål, som kan framstå som medborgerligt likvärdigt med det teoretiska bildningsmålet”, och att möjligheter borde skapas för ”att bringa upp den egentliga landsbygdens skolsystem till en nivå, som bättre tålde jämförelse med tätorternas”. Genom en förlängd skolpliktstid borde man öka ”möjligheterna att bistå de uppväxande i en för dem påfrestande övergångstid, då hemmens stöd stundom visar sig otillräckligt”.

Försöksverksamheten

Försöksdistrikten

Två olika former för praktisk prövning av skolkommisionens enhetskoloförslag rekommenderades i principbetänkandet: dels en försöksverksamhet omfattande hela skoldistrikt, dels en sådan begränsad till särskilda försöksskolor.

Redan innan 1950 års riksdagsbeslut fattats inbjöd skolkommisionen till försöksverksamhet med nioårig enhetsskola i ett antal skoldistrikt. Inbjudan utsändes till 264 mindre och medelstora kommuner. I skrivelse till Kungl. Maj:t den 22 februari 1949 angavs riktlinjer för den avsedda försöksverksamheten. Förslag härom framlades för och godkändes av 1949 års riksdag. Kommissionens förslag innebar att tolv närmare angivna kommuner skulle få börja försöksverksamheten redan hösten 1949, medan sjutton andra skulle sätta i gång ett år

senare. I den första kullen tillkom sedermera två kommuner, och de fjorton distrikt som utgjorde pionjärgruppen i enhetsskoloförsöken från och med läsåret 1949—50 blev:

Olands storkommun
Bollnäs stad
Bollnäs landskommun
Burlöv
Hietaniemi
Lerum
Lillhärdal
Sura
Timrå
Vifolka storkommun
Åhus
Österåker
Skelleftehamns skolområde
Björkhagens folkskoleområde
i Stockholm

Ett villkor för deltagande hade av kommissionen angetts vara en enig uppslutning kring försöksverksamheten i de berörda kommunerna. Sedan viss hänsyn tagits till kommunernas möjlighet att skaffa skollokaler och lärare gjordes ett urval för att få med kommuner av varierande struktur, vilka skulle kunna erbjuda exempel på svårigheter av olika slag som man ansåg sig ha att räkna med vid skolreformens genomförande.

Försöksverksamheten i skoldistriktet har successivt vidgats och omfattar nu 71 skoldistrikt. Tillväxten framgår av tabellerna 1—3.

Särskilda försöksskolor

Den andra av skolkommisionen föreslagna utvägen för praktisk prövning

av den nioåriga enhetsskolan — anordnandet av särskilda försöksskolor, knutna till ett antal lärarutbildningsanstalter — upptogs varken i 1949 eller i 1950 års beslut. Med hänvisning till 1950 års allmänna riktlinjer tillsatte dock skolöverstyrelsen år 1954 en kommitté för att utröna möjligheten av sådana experimentskolor. I utredningens direktiv fanns utsagt att "försök med undervisning utan egentlig klassdifferentiering" skulle prövas, "vilket av flera skäl varit svårt att genomföra i försöksdistriktet". Kommittén föreslog att sex sådana försöksskolor skulle anordnas: i Lund,

Stockholm eller Solna, Göteborg, Luleå, Linköping och Karlstad.

Skolöverstyrelsens ställningstagande kom i oktober 1956 och innebar en rekommendation för fyra särskilda försöksskolor, organiserade som nioåriga enhetsskolor. Dessa skall successivt inrättas i Stockholm, Linköping, Karlstad och Luleå och anslutas till lärarhögskola och folkskoleseminarier. Riksdagen borde enligt överstyrelsen i princip besluta om inrättande av försöksskolorna så snart som möjligt, men endast en av dem — placerad i Linköping — torde träda i funktion under budgetåret 1958—59.

Tab. 1. Antalet årligen nytillkomna försöksdistrikt

År	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Antal distrikt	14	6	5	5	7	9	13	12

Tab. 2. Antalet undervisningsavdelningar, elever och skoldistrikt inom försöksverksamheten

Läsår	Antal undervisningsavdelningar	Elever	Därav på högskolestadiet	Antal försöksdistrikt
1949/50	172	2 483	—	14
1950/51	379	7 529	—	20
1951/52	682	14 635	724	25
1952/53	1 009	22 725	2 183	30
1953/54	1 525	35 784	4 912	37
1954/55	2 481	61 554	7 897	46
1955/56	3 403	86 144	11 329	59
1956/57	4 393	110 503	*	71

* Uppgiften ännu ej framräknad.

Tab. 3. Antalet elever vid höstterminens början läsåret 1956—1957 i de 71 skoldistrikt som har försöksverksamhet med nioårig enhetsskola

Skoldistrikt	Försök från och med år	Försöksklasser	Elever i försöksverksamheten	Inspektionsområde
Bergsjö	1953	1—8	483	Gävleborgs län norra
Bollnäs landskommun	1949	1—9	1 388	Gävleborgs län mellersta
Bollnäs stad	1949	1—9	1 018	Gävleborgs län mellersta
Bo	1954	1—3, 5—6	606	Stockholms län södra
Botkyrka	1955	1—3, 5, 7	707	Stockholms län södra
Braås	1956	1, 5	120	Kronobergs län östra
Burlöv	1949	1—9	682	Malmöhus län södra
Degeberga	1954	1—3, 5—7	441	Kristianstads län östra
Edefors	1956	1, 5	152	Norrbottnens län mellersta
Ekeberga	1955	1, 2, 5, 6	126	Kronobergs län östra
Fagerhult	1956	1, 5	90	Kalmar län södra
Falun	1954	1—3, 5—7	1 455	Kopparbergs län östra
Finnskoga-Dalby ..	1956	1, 3, 5	314	Värmlands län östra
Fjärdhundra	1956	1, 5	142	Västmanlands län
Gustavsberg	1952	1—9	678	Stockholms län södra
Göteborg	1953	varierar i olika överlärdistr.	16 211	Göteborgs o. Bohus län södra
Hallstahammar	1955	1, 2, 5, 6	686	Västmanlands län
Hassela	1953	1—8	282	Gävleborgs län norra
Hietaniemi	1949	1—9	553	Norrbottnens län östra
Holmsund	1955	1, 2, 5, 6	340	Västerbottens län södra
Huddinge	1955	1, 2, 5, 6	1 418	Stockholms län södra
Huskvarna	1951	1—9	1 860	Jönköpings län västra
Hälsingborg	1951	1—9	2 914	Malmöhus län norra
Hörnefors	1955	1, 2, 5, 6	289	Västerbottens län södra
Jokkmokk	1956	1, 5	557	Norrbottnens län mellersta
Järna	1955	1, 2, 5, 6	329	Stockholms län södra
Jönköping	1953	1—8	2 144	Jönköpings län västra
Kolbäck	1954	1—3, 5—7	501	Västmanlands län
Kolsva	1955	1, 2, 5, 6	316	Västmanlands län
Laxå	1950	1—9	715	Örebro län södra
Lenhovda	1956	1, 5	81	Kronobergs län östra
Lerum	1949	1—9	1 050	Älvsborgs län västra
Lessebo	1955	1, 2, 5, 6	186	Kronobergs län östra
Lillhärdal	1949	1—9	237	Jämtlands län södra

Skoldistrikt	Försök från och med år	Försöksklasser	Elever i försöksverksamheten	Inspektionsområde
Linköping	1950	varierar i olika överlärardistr.	5 439	Östergötlands län västra
Ljusterö	1956	1, 2, 5, 6	69	Stockholms län norra
Lomma	1951	1—9	580	Malmöhus län södra
Malmö	1954	1—3, 5—7	1 995	Malmöhus län södra
Mörbylånga	1950	1—9	660	Kalmar län södra
Nacka	1954	1—3, 5—7	1 813	Stockholms län södra
Nederkalix	1951	1—9	2 799	Norrbottnens län östra
Njurunda	1952	1—9	1 722	Västernorrlands län södra
Nottebäck	1956	1, 5	115	Kronobergs län östra
Nätra	1956	1, 5	353	Västernorrlands län norra
Oland	1949	1—9	956	Uppsala län
Perstorp	1952	1—9	774	Kristianstads län västra
Ramnäs	1953	1—8	568	Västmanlands län
Råda	1955	1, 2, 5, 6	315	Göteborgs o. Bohus län södra
Råneå	1950	1—9	1 484	Norrbottnens län södra
Rämmen	1953	1—8	478	Värmlands län östra
Skellefteå	1949	1—9	3 105	Västerbottens län norra
Skinnskatteberg	1954	1—3, 5—7	687	Västmanlands län
Skultuna	1955	1, 2, 5, 6	349	Västmanlands län
Skurup	1955	1, 2, 5, 6	352	Malmöhus län södra
Skön	1950	1—9	1 856	Västernorrlands län
Staffanstorp	1953	1—8	647	Malmöhus län södra
Stockholm	1949	1—9	26 813	Stockholms län
Sundbyberg	1951	1—9	3 430	Stockholms län södra
Sundsvall	1954	1—3, 5—7	2 651	Västernorrlands län södra
Sura	1949	1—9	877	Västmanlands län
Svedala	1950	1—9	673	Malmöhus län södra
Söderala	1955	1, 2, 5, 6	843	Gävleborgs län mellersta
Södertälje	1952	1—9	3 993	Stockholms län södra
Timrå	1949	1—9	1 705	Västernorrlands län södra
Töre	1952	1—9	895	Norrbottnens län norra
Vifolka	1949	1—9	546	Östergötlands län västra
Åhus	1949	1—9	581	Kristianstads län östra
Åseda köping	1956	1, 5	104	Kronobergs län östra
Åseda landskommun	1956	1, 5	92	Kronobergs län östra
Älgshult	1954	1—3, 5—7	420	Kronobergs län östra
Österåker	1949	1—9	693	Stockholms län norra

Försöksrapporterna från skolöverstyrelsen

Skolkommissionen förutsatte att metoder för en allsidig bedömning av försöksverksamhetens resultat komme att utarbetas av skolöverstyrelsen. Genom punkt 12 i 1950 års beslut fick den senare instansen också ansvaret för "såväl ledning som redovisning" av försöksverksamheten i dess helhet. Ett förutsatt samarbete med statens psykologisk-pedagogiska institut beträffande formerna för bedömningen av resultaten har i stor utsträckning stannat på papperet, eftersom den senare institutionen aldrig fick den personalutbyggnad som förutsattes i 1950 års beslut.

Institutet avvecklas för övrigt i stort sett från den 1 juli 1957. Samtidigt sker en förstärkning av lärarhögskolans i Stockholm pedagogiska institution.

Läsåret 1949—50

Redan efter första verksamhetsåret inledde skolöverstyrelsen en rapportering av försöksverksamhetens bedrivande. Dessa rapporter, som överlämnats till Kungl. Maj:t och redovisats i de årliga "försökspropositionerna" till riksdagen, har även publicerats i tidskriften *Aktuellt från Skolöverstyrelsen*, i allmänhet i det första numret för kalenderåret efter vederbörande läsårs avslutning. I *Aktuellt* 1951: 1 återfanns alltså den första "försöksrapporten", avseende läsåret 1949—50, dvs. det år då skolkommissionen själv alltså hade ansvaret för verksamheten.

Skolöverstyrelsens första undersökningar var begränsade till vissa sidor av elevernas färdigheter i engelska och modersmålet med tanke på det radikala ingrepp i timplanerna som skett beträffande dessa ämnen. I klass 5 minskade skolkommissionen undervisningen i modersmålet med fyra timmar per vecka för att bereda plats för det nya ämnet engelska. Det visade sig att både lärarna och överlärarna allmänt uttalade bekymmer över detta arrangemang. Lärarna befarade att särskilt den egentliga undervisningen i läsning skulle komma att bli lidande.

Med kunskaps- och färdighetsundersökningar avsåg man att jämföra klass 5 i alla försöksdistrikt med samma klass i ett motsvarande antal jämförelsedistrikt som ännu inte omfattades av försöksverksamheten. Det gällde bland annat att konstatera lämpligheten av att vid undervisningen i engelska fördela eleverna på två grupper med hänsyn till deras olika förutsättningar för detta språk. Kommissionen hade räknat med att en sådan uppdelning av eleverna, om man vid undervisningen i ämnet använde s. k. direktmetod, inte skulle behöva innebära någon egentlig begåvningsuppdelning av det slag som den kommissionen av andra skäl helst velat undvika. Undersökningarna visade emellertid att detta antagande i varje fall icke gäller den av kommissionen rekommenderade radio- och korrespondensundervisningen i engelska. Såväl elevernas betyg vid denna som deras resultat vid särskilda språkprov i ämnet visade en markerad överensstämmelse med deras intellektuella status enligt prov.

Det andra praktiska undersökningsproblemet gällde verkningarna av reduceringen av veckotimtalet för ämnet modersmålet i klass 5 från tio till sex timmar. I jämförelse med motsvarande elever i distrikt som inte infört undervisning i engelska och därför inte behövt vidkännas denna avsevärda reduktion av veckotimtalet för modersmålsämnet visade försöksdistriktens elever en något lägre färdighetsstandard ifråga om de flesta av de grenar av ämnet som undersökts, t. ex. en ur allmän studiesynpunkt så viktig färdighet som ordförståelse och tystläsning.

Bland mera allmänna konstateranden i den första försöksrapporten märks påpekanden gång efter annan i lärarnas redogörelser, att det av kommissionen föreslagna grupparbetet ställer mycket stora krav på pedagogisk organisationsförmåga. De lärare som i klass 5 alltför mycket överlät åt eleverna själva att ordna klassernas indelning i arbetsgrupper kom snart underfund med att det bildades "lekgrupper" snarare än idealiska "samarbetsgrupper".

Redan det första årets erfarenheter av de på skolkommisionens förslag till vitt skilda kommuner i landet utspridda skolförsöken tydde på att det hade varit mera fördelaktigt, om denna verksamhet åtminstone till en början kunnat koncentreras till några få skolenheter av olika slag. Verksamheten var enligt skolöverstyrelsen svår att leda och överskåda, och kommunerna kände sig i viss mån isolerade. Deras samarbete i pedagogiskt avseende försvårades genom de stora avstånden.

Läsåret 1950—51

Under läsåret 1950—51 flyttades ledningen för försöksverksamheten från skolkommisionen till skolöverstyrelsen. Två av överstyrelsens ledamöter, undervisningsråden Yngve Norinder och Birger Thorén, avdelades för ärenden rörande försöksverksamheten. 14 lärare tjänstgjorde som konsulenter på deltid.

I rapporten (Aktuellt 1952: 5) lämnades utöver redogörelsen för lärarnas, distriktsöverlärarnas och konsulenternas erfarenheter en översikt över de fortsatta undersökningarna om elevernas färdigheter i engelska och modersmålet. Som bakgrund härtill undersöktes elevernas intresse för engelska i jämförelse med andra skolämnen. Särskilt i klass 5 nådde engelskan en topplacering, och även om intresset sjönk något i klass 6 var ämnet alltså jämt mera populärt än räkning och modersmålets olika grenar.¹

Samma elever vars färdigheter i modersmålet undersöktes i klass 5 hade nu ett år senare undersökts i klass 6, där modersmålets timtal reducerats från nio till sex för att bereda utrymme åt den fortsatta engelskundervisningen. Man kunde befara en ytterligare försämring hos försöksdistriktens elever i förhållande till eleverna från jämförelsedistriktet. Rapporten lämnar följande svar:

"Eftersom den ogynnsamma verkan av reduceringen av modersmålets veckotimtal i klass 5 tydligast synes ha gått ut över ämnesgrenarna 'tyst läsning', 'ordförståelse' och 'välskrivning', undersöktes samma elever i klass 6 i första hand i fråga om

¹ Jfr s. 25 ff.

färdighet i dessa grenar. Dessutom ansågs det vara av intresse att än en gång pröva deras färdighet i ett för den allmänna studietekniken så viktigt kursmoment som 'användning av sakregister'.

— — — Den slutliga bearbetningen omfattade närmare bestämt 561 elever från försöksdistrikten och 574 elever från jämförelsedistriktet.

— — —
Eftersom de i föregående årsberättelse redovisade resultaten för klass 5 ej grunda sig på exakt samma elevmaterial som de för klass 6 framräknade värdena, äro de båda årens resultat icke utan vidare jämförbara. För att emellertid göra en jämförelse möjlig har för klass 5 utförts en ny beräkning, baserad på exakt samma material som för klass 6. Vidare har poängskalan för varje prov normaliserats, så att det blivit möjligt att jämföra poängvärden från prov till prov. — — —"

Av särskild tabell framgår, "att försöksdistriktens elever, som i klass 5 särskilt i fråga om tyst läsning och ordförståelse visade tendens till eftersläpning i förhållande till jämförelsedistriktens motsvarande elever, därvidlag icke fått sin ställning ytterligare försämrad i klass 6, där veckotimtalerna för modersmålet likaledes måst avsevärt reduceras för att bereda plats för undervisningen i engelska. Skillnaderna visa snarare en genomgående tendens till utjämning, ehuru denna enligt utförda signifikansberäkningar ej visat sig vara statistiskt säkerställd. De båda största av de — — — för klass 6 redovisade skillnaderna mellan försöks- och jämförelsedistriktet uppgå till blott 0,09 poäng för ordförståelse och 0,10 poäng för tyst läsning. Sistnämnda poängtal motsvarar ju på betygsskalan ej mer än en tiondel av avståndet mellan Ba och B. Men hur liten och osäker denna kvarstående skillnad än må förefalla, måste man på allt sätt se till att införandet av nya skolämnen — engelska eller andra ämnen — över huvud taget ej får ske på bekostnad av sådana för all studieverksamhet betydelsefulla moment av modersmålsundervisningen som ordförståelse och tyst läsning."

Vid utfärdandet av nya timplaner

för läsåren 1951/54 tilldelade också skolöverstyrelsen ämnet modersmål ytterligare en veckotimme i klass 5. Därjämte inskröpdes i anvisningarna vikten av att vid modersmålsundervisningen tillgodose sådana allmänt grundläggande studiefärdigheter som ordförståelse och tyst läsning. Ytterligare justering av timtalen till modersmålets förmån har skett i "Timplaner och huvudmoment för läsåren 1955—58". (Jfr s. 25 och s. 34.)

Läsaåret 1951—52

Detta läsår organiserades en särskild *försöksavdelning* inom skolöverstyrelsen med undervisningsrådet Norinder som chef. Utöver ytterligare ett undervisningsråd, tre konsulenter och administrativ personal — samtliga på heltid — tjänstgjorde på deltid en undersökningsexpert och 12 lärare som konsulenter. Tidskriften "På försök", kontaktorgan mellan överstyrelsen och försöksdistriktet, började utges, tillsvärdare med två duplicerade nummer om året. (Från och med läsåret 53/54 utkommer tidskriften i fem tryckta nummer årligen. Upplaga ca 6 000 exemplar.)

Försöksrapporten för läsåret 1951—52 (Aktuellt 1953: 1) redogör för det livliga samarbetet mellan hem och skola i försöksdistriktet. Ur överlärrapporterna utläser överstyrelsen dock en stigande oro från de kommunala myndigheternas och förtroendemännens sida gentemot de stigande kostnader som försöksdistriktet åsamkats. Skolkommissionen hade förespeglat gynnsammare statsbidragsvill-

kor. Nu hade *i stället* den kommunala utdebiteringen till skoländamål i försöksdistrikten sprungit upp högre än i övriga kommuner.

Samma läsår vidtogs förstärkningsanordningar i engelska och tyska och vissa andra ämnen genom vidgad rätt att dela läraravdelning i två undervisningsgrupper (i allmänhet om elevantalet överstiger 20).

Genom att de första försökskullarna kommit upp i klass 7 aktualiserades detta läsår högstadiets differentieringsproblem på allvar. Enligt skolkommisionens organisationsförslag skulle differentieringen av eleverna börja genom ämnesval i denna klass, vilket dock enligt kommissionen inte skulle vara liktydigt med ett linjeval. Eleverna skall vid inträdet i klass 7 välja mellan tyska, svensk övningskurs och något praktiskt ämne. 52,8 procent valde tyskan (dvs. den ämneskombination som mest liknade realskolans), 27,8 praktiskt ämne och 19,4 svensk övningskurs.

Undersökningarna av elevernas färdigheter och kunskaper i och intresse för engelska och modersmålet fortsattes. När enhetsskoleleverna nått klass 7, sjönk engelskans popularitet ytterligare något. Den låg nu under intresset för räkning men alltså över rättskrivning, välskrivning och språklära. Försöksdistriktens elever vid slutet av klass 7 hade en eftersläpning ifråga om färdigheter i modersmålet i förhållande till jämförelsedistriktens. Denna var "statistiskt säkerställd" ifråga om rättskrivning och ordförståelse, "mycket sannolik" beträffande välskrivning. Skillnaderna i rättskrivning och ordförståelse var visserligen

inte större än en femtedel av steget mellan Ba och B, men nivå-sänkningen föranledde skolöverstyrelsen att fästa distriktens uppmärksamhet på möjligheten att redan med dåvarande bestämmelser öka modersmålets timtal även i klasserna 6 och 7, alltså utöver den ökning i klass 5 som nämnts på s. 24.

Läsåret 1952—53

Detta läsår organiserades försöksavdelningen på tre rotlar. Avdelningschefen Norinder tog hand om den allmänna roteln (som även omfattar hela låg- och mellanstadierna), t.f. undervisningsrådet Wernberg ledde högstadieroteln, och undervisningsrådet Börje Beskow, som kom från Bergslagens praktiska skolor och Arbetsmarknadens Yrkesråd, tog hand om yrkesorienteringen och yrkesutbildningen. En heltidsanställd skolpsykolog, docenten Märta Björnsjö, anställdes. Den pedagogiska konsulentverksamheten utökades kraftigt.

Svårigheterna att få kompetenta lärare på enhetsskolans högstadium redovisas i denna försöksrapport (Aktuellt 1954: 3). Endast ett av 30 distrikt hade helt kunnat täcka sitt behov av akademiska lärare. Två distrikt hade icke någon enda sådan. Vidare noteras att 12 % av de i betygsavseende mest kvalificerade eleverna gått över till realskolor eller andra högre skolor, innan de nått klass 7 i enhetsskole-distrikten.

Denna avtappning av studiebegåvade elever bör ingå i bakgrunden till de jämförelseförsök mellan enhetssko-

lans klass 8 och realskolans klass 4⁵ som skolöverstyrelsen gjorde detta år. Skolöverstyrelsen framhöll även en rad andra skäl, bl. a. jämförelsegruppernas litenhet, till att betygsjämförelsen måste tas med betydande reservationer. Försöket att jämföra enhetskollelevernas och realskollelevernas prestationer var också begränsat till sådana ämnen, där skillnaderna redan av skolkommissionens kursplanedelegation förutsatts bli störst, nämligen modersmålet, främmande språk och matematik. Intellectuell jämförbarhet var eftersträvad vid undersökningen. Det visade sig att realskolans elever i samtliga prov nådde genomsnittligt bättre resultat än enhetsskolans. Störst var skillnaden vid kombinerad skrivning i engelska, därefter i tyska och ekvationsmatematik.

Skolöverstyrelsen varnade i sin sammanfattning för att lägga jämförelsen till grund för generella slutsatser om den nioåriga enhetsskolan. Dock tillfogades att kunskaps- och färdighetsstandarden måste bli avsevärt högre i en urvalsskola som realskolan än i en skola som står öppen för alla.

Därmed var utgångspunkten given för den inriktning av enhetsskoldebatten som dominerat denna under de senaste åren: frågan om hur tidigt och på vilket sätt ett urval av elever med olika studiebegåvning bör ske i enhetsskolan. Hur utvecklingen gått i riktning från skolkommissionens sent differentierade skola med linjeklyvning först i nionde klass¹ till försöks-

¹ Skolkommissionens sekreterare, rektor Stellan Arvidson, har i skilda inlägg på senare tid framhållit att den till nionde klass förlagda linjeklyvningen inte var avsedd att gälla generellt.

distriktens tidigare klivna skola med partiell ämnesdifferentiering redan i femte och sjätte klass och en differentiering som i praktiken innebär linjeklyvning från och med klass 7 framgår bl. a. av en uppställning på s. 42, återgiven efter den av Läroverkslärarnas riksförbund utgivna skriften "Hur skall det gå för enhetsskolan?". Femton av de nitton överlärare som redan detta år hade erfarenhet av högstadiet hävdade att en betygsgallring måste ske både vid valet av tillvalsämnen och vid valet av linje. I sexton av distriktet fördelades eleverna på parallellklasser alltefter ämnesval.

Läsåret 1953—54

Detta år inträdde t.f. undervisningsrådet Lagerstedt som chef för högstadietroteln. Den pedagogiska konsultverksamheten omfattade utom de tre heltidsanställda inte mindre än 57 deltidanställda lärare med olika kompetens och inriktning.

De regionala samarbetskommittéerna, som arbetat under flera tidigare läsår, rapporterade goda resultat. En tredjedel av lärarna på högstadiet hade akademisk examen. Förstärkningsanordningarna i engelska omfattade 5 583 elever. Linjevalet hade förskjutits så att endast 40,1 % nu valde tyska i klass 7, 44,5 % praktiskt ämne och 15,4 % svensk övningskurs. De som i klass 8 valde två språk hade gått ned från 42,8 % 1952 till 37,2 % 1954. Den procentuella fördelningen av eleverna i klass 9 var läsåret 1953—54 följande.

	9 y	9 a	9 g
Pojkar	65,1	21,3	13,6
Flickor	49,3	31,6	19,1

Även om redan påföljande år en viss förskjutning mot de teoretiska linjerna kunde noteras, ansåg skolöverstyrelsen dock rekryteringen till de yrkesförberedande linjerna säkerställd. Praktisk yrkesorientering hade förekommit i klass 8 i alla de nitton distrikt som nått upp till denna klass. 46 % av eleverna hade deltagit i denna undervisning. Av eleverna i 9 y hade 63 % sin undervisning helt förlagd till skola, därav 9 % i industriskola eller yrkesskola. Återstående 37 % fick sin yrkespraktik i enskilda företag utan skolavdelning.

Eleverna i 9 g hade utan varsel fått delta i den engelska realexamensskrivningen. Godkänt betyg eller däröver fick 38 % av pojkarna och 46,7 % av flickorna. Förhållandevis bäst klarade sig dessa elever vid de särskilda prov som gällde ordförståelse och läsning, vilket enligt enhetsskolans kursplaner betonas mer än de formalgrammatiske elementen och skrivningen. Den fortsatta kunskaps- och färdighetsundersökningen i engelska visade en avsevärd prestationsskillnad mellan eleverna i 9 g och 9 a.

Två glädjande konstateranden anser sig skolöverstyrelsen kunna göra i denna försöksrapport (Aktuellt 1955: 1). Den befarade skolledan i samband med skolpliktens förlängning prä-

lade inte den första årskullen elever i enhetsskolans klass 9. Under deras sista skolår skedde tvärtom en stabilisering av deras inställning till skolarbetet. Vidare konstateras att elevernas intresse för att läsa på egen hand — tyst läsning — är stort även under den vanligen intresselösa övergångsåldern. Intresset för "att sitta och arbeta själv" ökar rentav under det nionde skolåret.

Läsåret 1954—55

Under läsåret 1954—55 bytte högstadieroteln återigen chef. Undervisningsrådet Jonas Orring trädde till. Antalet deltidanställda konsulenter ökade till 67. En lekmananämnd inrättades efter riksdagsinitiativ. Upplysningsskriften "Enhetsskolan — en skola för alla" trycktes i en första upplaga på 131 700 exemplar.

Ifråga om lärarnas formella kompetens rådde alltjämt betydande brister på högstadiet. Inte stort mer än en fjärdedel (28,3 %) var adjunkter, ämneslärare eller folkskollärare med sådan vidareutbildning som gav behörighet för lönegrad 23. Av lärarna i 9 y saknade 39,4 % helt lärarutbildning.

I övrigt ägnas försöksrapporten detta läsår (Aktuellt 1956: 1) elevernas ämnes- och linjeval samt lärarnas och de avgående elevernas inställning till skolarbetet. Några kunskapsundersökningar redovisades inte.

Tab. 4. Elevernas ämnesval i fråga om språk i klass 7 läsåren 1951/57

Elevgrupper	År	Pojkar		Flickor		Samtliga	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%
2 främmande språk	1951/52	147	43,6	207	62,0	354	52,8
	1952/53	337	42,0	390	54,7	727	48,0
	1953/54	521	37,1	670	48,1	1 191	42,6
	1954/55	731	36,5	958	47,5	1 689	42,0
	1955/56	929	36,5	1 080	45,0	2 009	40,6
	1956/57	1 399	36,5	1 649	45,3	3 048	40,8
1 främmande språk	1951/52	190	56,4	127	38,0	317	47,2
	1952/53	466	58,0	323	45,3	789	52,0
	1953/54	882	62,9	722	51,9	1 604	57,4
	1954/55	1 270	63,5	1 058	52,5	2 328	58,0
	1955/56	1 619	63,5	1 322	55,0	2 941	59,4
	1956/57	2 434	63,5	1 990	54,7	4 424	59,2

Anm. Eleverna i realskolorna i Huskvarna och Sundbyberg har ej medtagits i tabellen.

Tab. 5. Elevernas ämnesval i fråga om språk i klass 8 under läsåren 1952/57

Elevgrupper	År	Pojkar		Flickor		Samtliga	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%
2 främmande språk	1952/53	108	33,3	175	51,9	283	42,8
	1953/54	267	35,4	335	47,9	602	41,4
	1954/55	438	32,7	586	43,2	1 024	38,0
	1955/56	552	29,8	779	41,9	1 331	35,8
	1956/57	817	32,8	978	41,6	1 795	37,0
1 främmande språk	1952/53	81	25,0	70	20,8	151	22,9
	1953/54	193	25,6	237	33,9	430	29,6
	1954/55	426	31,8	499	36,7	925	34,3
	1955/56	485	26,2	691	37,1	1 176	31,7
	1956/57	754	30,2	896	38,1	1 650	34,1
Utan främmande språk	1952/53	135	41,7	92	27,3	227	34,3
	1953/54	294	39,0	127	18,2	421	29,0
	1954/55	474	35,5	273	20,1	747	27,7
	1955/56	816	44,0	391	21,0	1 207	32,5
	1956/57	923	37,0	479	20,3	1 402	28,9

Anm. Eleverna i realskolorna i Huskvarna och Sundbyberg har ej medtagits i tabellen.

Tab. 6. Elevernas fördelning på olika linjer i klass 9 under läsaren 1953/57

Elevgrupper	År	9 y		9 a		9 g		Samtliga	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Pojkar	1953/54	196	65,1	64	21,3	41	13,6	301	47,8
	1954/55	400	59,9	155	23,2	113	16,9	668	50,7
	1955/56	717	64,3	255	22,9	143	12,8	1 115	48,5
	1956/57	993	61,4	336	20,8	289	17,8	1 618	48,4
Flickor	1953/54	162	49,3	104	31,6	63	19,1	329	52,2
	1954/55	282	43,5	228	35,1	139	21,4	649	49,3
	1955/56	589	49,8	389	32,5	204	17,3	1 182	51,5
	1956/57	834	48,5	519	30,1	369	21,4	1 722	51,6
Samtliga	1953/54	358	56,8	168	26,7	104	16,5	630	100,0
	1954/55	682	51,8	383	29,1	252	19,1	1 317	100,0
	1955/56	1 306	56,9	644	28,0	347	15,1	2 297	100,0
	1956/57	1 827	54,7	855	25,6	658	19,7	3 340	100,0

Anm. 1. Eleverna i realskolorna i Huskvarna och Sundbyberg har ej medtagits i tabellen.

2. Vid bedömning av fördelningen på olika linjer bör hänsyn tagas till den omständigheten, att ett antal elever (tillsammans 10—15 % av årskullen) efter klasserna 4, 5 och 6 avgått från försöksskolorna till realskolor och flickskolor inom eller utom distriktet.

Tab. 7. Elevernas fördelning på olika skoltyper och 9 y-grenar

Skoldistrikt	Antal elever på olika grenar med undervisning i yrkesämnen inom enhetsskolan							Antal elever på olika grenar med undervisning i yrkesämnen inom yrkes- eller industriskola				
	1	2	3	6	7a	7b	Samtliga	A	B	C	D	Samtliga
Burlöv	—	4	—	16	9	—	29	—	—	—	—	—
Gustavsberg	—	5	8	10	—	—	23	—	—	—	—	—
Göteborg	—	—	49	73	22	—	144	12	25	—	10	47
Hietaniemi	9	13	5	—	—	—	27	—	1	—	—	1
Huskvarna	—	—	—	19	12	14	45	22	7	—	—	29
Hälsingborg	—	9	7	10	7	—	33	—	—	—	—	—
Laxå	—	8	—	—	8	—	16	—	2	—	—	2
Lerum	—	—	8	11	6	—	25	3	—	—	—	3
Lillhärdal	—	8	—	—	3	—	11	—	—	—	—	—
Linköping	—	8	—	—	—	—	8	—	4	11	25	40
Lomma	—	7	12	9	10	—	38	—	—	—	—	—
Mörbylånga	—	7	—	6	9	—	22	—	—	—	—	—
Nederkalix	—	28	11	17	46 ¹	15	117	—	—	—	—	—
Oland	8	9	8	—	14	—	39	—	—	—	—	—
Råneå	8	24	—	—	12	11	55	—	10	16	7	33
Skellefteå	—	8	—	13	7	—	28	—	13	—	—	13
Skön	—	13	8	13	26	—	60	—	—	—	—	—
Stockholm:												
Björkhamnen	—	7	—	10	9	—	26	—	—	—	—	—
Västberga	—	15	16	21	31	—	83	—	—	—	—	—
Sundbyberg	—	—	—	—	21	—	21	9	25	25	7	66
Sura	—	19	—	18	—	—	37	—	11	—	—	11
Svedala	2	5	—	11	12	—	30	—	3	—	—	3
Timrå	—	16	11	23	10	12	72	—	—	—	—	—
Vifolka	5	9	—	—	7	—	21	—	—	—	—	—
Åhus	—	8	9	7	5	—	29	—	—	—	—	—
Österåker	—	—	9	10	—	—	19	—	—	—	—	—
S:a elever	32	230	161	297	286	52	1 058	46	101	52	49	248
Därav pojkar	32	16	161	90	218	52	569	—	101	11	36	148
flickor	—	214	—	207	68	—	489	46	—	41	13	100

¹ Av dessa tillhör 30 elever grenarna 5 a och 5 b (kurs för elmontörer resp. vårdpersonal).

Grenar i enhetsskolan:

1. Jord- och skogsbruk
2. Husligt arbete
3. Metallyrken
6. Handel och kontor
- 7a. Blandade yrken (hantverk)
- 7b. Allmänpraktisk kurs

Grenar i yrkes- eller industriskola:

- A. Husligt arbete
- B. Metallyrken
- C. Handel och kontor
- D. Andra yrken (hantverk)

Linjevalet på högstadiet under ett antal jämförelseår framgår av tabellerna 4, 5 och 6. Elevernas fördelning på olika 9 y-grenar och skolutyer framgår av tabell 7. Beträffande de hos lärarna och eleverna iakttagna attityderna till skolarbetet kan allmänt sägas att de är positiva. En betydande del av lärarna (45 %) önskar dock annan lärartjänst än den de för närvarande uppehåller, och 14 % önskar byta yrke.

Läsåret 1955—56

Rapporten för detta läsår (Aktuellt 1957: 3) redogör bl. a. för elevernas ämnes- och linjeval på högstadiet, lärarnas utbildning och tjänstgöring, yrkesvägledningen och den förberedande yrkesutbildningen. Den formella kompetensen hos de lärare som läsåret 1955/56 undervisade på högstadiet framgår av följande tabell.

Tabell 8. Lärarnas formella kompetens för undervisning i läroämnena på enhetsskolans högstadium

Formell kompetens	Undervisande lärare							Samtliga lärare
	Fil. mag. el. fil. kand. med praktisk lärarkurs	Ämneslärare i lönegrad 25 (27)	Folk-skollär. med befordr.-kurs el. akad. betyg "23-or"	Folk-skollärare	Fil. mag. el. fil. kand. el. teol. kand. utan praktisk lärarkurs	Fil. stud. ingenjörer	Övriga	
Antal	61	14	94	150	77	14	10	420
%	14,5	3,3	22,4	35,8	18,3	3,3	2,4	100

För att kunna välja 9 g bör eleverna i klass 7 och 8 ha läst två främmande språk. För närvarande väljer 40,8 % av eleverna både engelska och tyska. Det är värt att uppmärksamma att andelen elever i 9 g dock stannar vid 19,7 %. De återstående "tvåspråkiga" eleverna finns i 9 a. Det bör också påpekas att andelen "tvåspråkiga" elever bland pojkar stannar vid 36,5 % men bland flickorna ligger vid 45,3 %.

Fördelningen av elever på de olika linjerna (g, a och y) har i stort sett varit stabil sedan 1953/54. Observera dock vid studiet av nedanstående tabell att drygt tio procent av årskullarna i försöksdistrikten avgått till realskolor och flickskolor inom eller utom distrikten, vilket särskilt minskat g-elevernas procentuella andel i klass 7—9.

Tabell 9. Elevernas fördelning på olika linjer i klass 9 under läsåren 1953/57.

Elevgrupper	År	9 y		9 a		9 g		Samtliga	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Pojkar	1953/54	196	65,1	64	21,3	41	13,6	301	47,8
	1954/55	400	59,9	155	23,2	113	16,9	668	50,7
	1955/56	717	64,3	255	22,9	143	12,8	1115	48,5
	1956/57	993	61,4	336	20,8	289	17,8	1618	48,4
Flickor	1953/54	162	49,3	104	31,6	63	19,1	329	52,2
	1954/55	282	43,5	228	35,1	139	21,4	649	49,3
	1955/56	589	49,8	389	32,5	204	17,3	1182	51,5
	1956/57	834	48,5	519	30,1	369	21,4	1722	51,6
Samtliga	1953/54	358	56,8	168	26,7	104	16,5	630	100,0
	1954/55	682	51,8	383	29,1	252	19,1	1317	100,0
	1955/56	1306	56,9	644	28,0	347	15,1	2297	100,0
	1956/57	1827	54,7	855	25,6	658	19,7	3340	100,0

Hur klassavdelningarna på högsta-
di-
et organiserats framgår av en sär-
skild redovisning. 146 klassavdelning-
ar i klass 7 och 92 i klass 8 består av
elever, differentierade helt efter till-
valsämne, medan 28 avdelningar i
klass 7 och 40 i klass 8 har samläs-
ning trots olika tillvalsämnen. Linje-

klyvningen från klass 7 belyses också
av siffrorna för de s. k. alternativkur-
sorna i ämnena engelska, tyska, fysik,
kemi och matematik.

Vid studiet av tabell 10, som utvi-
sar hur valet av alternativkurser leder
till en närmast fullständig uppdelning

Tabell 10. Tillämpning av alternativkurser i klasserna 7 och 8.

Alternativkursernas omfattning	Antal avdelningar	
	klass 7	klass 8
Alt.kurs 1 i samtliga berörda ämnen för alla elever i klassen	86	72
Alt.kurs 2 i samtliga berörda ämnen för alla elever i klassen	57	38
Alt.kurs 1 resp. 2 i olika ämnen för elever i samma klass . .	26	21

ELEV FÖRDELNINGEN EFTER LINJEVALET

Alder				Skolår
18	Yrkesutbildning Yrkesverksamhet Gymnasie- stadiets skolformer			12
17	(fördelningen ej känd)			11
16	9 y yrkesförberedande linjen (54,7 %)	9 a allmänna linjen (25,6 %)	9 g gymna- sieförbe- redande linjen (19,7 %)	10
15	0 språk (sv. t. + pr. ä.) pr. ä. + pr. ä. 28,9 %	1 språk eng. + sv. t. eng. + pr. ä. 34,1 %	2 språk engelska + tyska 37 %	9
14	1 språk engelska + prakt. ämne engelska + sv. tilläggskurs (59,2 %)		2 språk engelska + tyska (40,8 %)	8
13				7

Procenttalen gäller enhetsskolornas elever och f. d. elever i hela Sverige läsåret 1956/57.

av eleverna i sådana som i samtliga berörda ämnen väljer den svårare kursen — alternativkurs 2 — och sådana som väljer den lättare — alternativkurs 1 —, bör dock påpekas att detta var första året som systemet fungerade. Under nu löpande läsår har det blivit vanligare att en och samma elev

i ett ämne väljer den svårare men i ett ämne den lättare alternativkursen. Därmed blir valet av tillvalsämne i klass 7 inte i lika grad ett bindande linjeval som enligt tabell 10. Jfr s. 41 och statsutskottets uttalande (1957: 127) vid 1957 års riksdag i denna fråga.

Tim- och kursplanerevision

För läsåret 1949—50 fastställde skolöverstyrelsen den 12 augusti 1949 timplaner för enhetsskolans låg- och mellanstadier i huvudsaklig överensstämmelse med de förslag som skolkommissionens kursplanedelegation lagt fram. Dessa gällde även följande läsår. Den 30 mars 1951 fastställdes nya timplaner och huvudmoment för hela enhetsskolan att gälla läsåren 1951—54. Dessa förlängdes den 8

april 1954 på ytterligare ett år. Det var i dessa modersmålet fick tillbaka en veckotimme i klass 5.

En ytterligare, mera genomgripande omarbetning av kursföreskrifterna för hög- och mellanstadierna avslutades i och med godkännandet den 27 april och 19 juni 1955 av de i oktober samma år utkomna ”Timplaner och huvudmoment vid försöksverksamhet med nioårig enhetsskola. Fastställda av Kungl. Skolöverstyrelsen för läsåren 1955—58” (Svenska Bokförlä-

Tab. 11. Timplan för klasserna 1—6 i Aa-skolor¹

Ämnen	Klass					
	1	2	3	4	5	6
Kristendomskunskap	2	2	2	2	2	2
Modersmålet	9	11	10	10	8	7
Engelska	—	—	—	—	4	6
Hembygdskunskap med arbetsövningar ..	4	4	6	—	—	—
Orienteringsämnen:						
Historia	—	—	—	6	6	6
Samhällskunskap						
Geografi						
Naturkunskap						
Matematik	3	4	5	5	5	5
Teckning, målning och modellering ..	—	—	—	2	2	2
Musik	1	1	2	2	2	1
Gymnastik med lek och idrott	1	2	3	3	3	3
Praktiska ämnen:						
Slöjd	—	—	2	4	4	4
Hemkunskap						
Trädgårdsskötsel						
Summa veckotimmar	20	24	30	34	36	36

¹ I denna skolform har varje lärare en klassavdelning.

Tab. 12. Timplan för klasserna 7, 8, 9 a och 9 g

Ämnen	Klass									
	7		8		9 a		9 g		9 y	
	Oblig. ämnen	Tillvals-ämnen	Oblig. ämnen	Tillvals-ämnen	Oblig. ämnen	Tillvals-ämnen	Oblig. ämnen	Tillvals-ämnen		
Kristendomskunskap	2	—	1	—	2	—	2			
Modersmålet	4	—	3	—	4	—	4			
Svensk tilläggskurs..	—	3	—	4	—	—	—			
Engelska	3½	—	—	4	—	3	3			
Tyska	—	5	—	5	—	5	5			
Franska	—	—	—	—	—	3	3			
Historia	2	—	2	—	2	—	2			
Samhällskunskap . .	1	—	2	—	2	—	2			
Geografi	2	—	2	—	1	—	1			
Biologi med hälsolära	1½	—	2	—	2½	—	2½			
Fysik	2	—	2	—	2	—	2			
Kemi	—	—	3	—	1½	—	1½			
Matematik	3	—	4	—	4	—	4			
Teckning, målning och modellering..	1	—	1	—	2	—	1			
Musik	1	—	1	—	1	—	1			
Gymnastik med lek och idrott	3	—	3	—	3	—	3			
Slöjd	2	—	1	—	—	—	—			
Hemkunskap	4	—	1	—	—	—	—			
Praktisk yrkesorien- tering	—	—	—	4(+4)	—	—	—			
Andra praktiska äm- nen o. yrkesämnen	—	3	—	4	—	5(+3)	—			
Fritt valt arbete	—	2	—	1	—	2	—			
Summa veckotimmar	32	5	28	9	27	10	37			Se särskild timplan

get, Norstedts). För klass 9 y har timplanen karaktär av förebild.

De nya timplanerna för klasserna

1—6 återges i tabell 11, för klasserna 7, 8, 9 a och 9 g i tabell 12 och för 9 y i tabell 13.

Tab. 13. Förebild till timplan för klass 9 y. Veckotimmar i medeltal för hela läsåret

Läroämnen	1	2	3—5	6			7		8	
	Jord- och skogsbruk	Husligt arbete	Industri (med besläktade hantverksyrken)	Detaljhandel och kontor			Hantverk och blandade yrken		Teknisk gren	
	1a: jordbruk 1b: skogsbruk 1c: trädgårds-skötsel	2a: husmoderskurs 2b: allmänpraktisk kurs 2c: lant-hushåll	3: metallyrken 4a: trätekn. yrken 4b: träkem. yrken 5: annat för orten väsentligt yrkesområde (t.ex. textil o. konfektion)	6a: 3 dagar/vecka i näringslivet 6b: 2 dagar/vecka i näringslivet 6c: helt i skolan			7a: för elever med bestämd yrkesinriktning 7b: allmänpraktisk kurs	Växelundervisning med inlustriskola	Inom enhets-skolan	
			a	b	c	a	b	a	b	
Modersmålet	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Samhällskunskap . . .	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Geografi	1	1	1	1	—	—	1	1	1	1
Biologi med hälsolära	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Engelska	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—
Fritt valt arbete . . .	3	3	2	2	2	3	3	3(+3)	—	—
Summa	12	12	11	11	10	14	12	12(+3)	9	9
Gymnastik med lek och idrott	3	3	3	2	2	3	3	3	—	3
Yrkesämnen	25	23	25—28	26—29	28	20	24—27	22(+3)	31	25
Summa summarum	40	38	39—42	39—42	40	37	39—42	40	40	37

Yrkesämnen

Jord- och skogsbruk	I		
	a	b	c
Jordbrukslära* med praktik	12	4	12
Husdjurslära* med praktik	7	2	—
Skogsvård	2	6	—
Avverkning och transport*	4	13	—
Maskin- och verktygsvård	**	**	1
Trädgårdslära* med praktik	—	—	12
Summa	25	25	25

* jämte yrkesräkning.

** 5 timmar (ej medräknade vid summeringen). — Kan tagas i stället för fritt valt arbete.

Husligt arbete	2		
	a	b	c
Kostlära — Hemvärdslära med material- och redskapslära — Hushållsekonomi	4	*	4
Hushållspraktik	12	*	9
Sömnad	5	*	4
Barnavård med demonstrationer	2	2	2
Trädgårdsskötsel	—	—	2
Husdjurslära med praktik	—	—	2
Yrkesarbete med yrkesteori	—	21*	—
Summa	23	23	23

* Fördelning mellan yrkesarbete, hushållspraktik och yrkesteori efter det aktuella behovet.

Industri (med besläktade hantverksyrken)	3—5
Yrkesritning	2
Teknologi med yrkesräkning	5
Branschkännedom	*
Yrkesarbete	18—21
Summa	25—28

* 3 timmar (ej medräknade vid summeringen). Kan tagas i stället för fritt valt arbete.

Detaljhandel och kontor	6		
	a	b	c
Handelsräkning	2	2	3
Handelslära	2	2	3
Räkenskapslära	2	3	4
Maskinskrivning	2	3	3
Praktiskt kontors- eller butiksarbete		2	3
Ekonomisk geografi		2	2
Affärskorrespondens		—	2
Yrkesarbete	18—21	14	—
Summa	26—29	28	20

Hantverk och blandade yrken	7	
	a	b
Teknologi med yrkesräkning och yrkesritning	4*	—
Räkenskapslära	3	—
Yrkesarbete	17—20	—
Yrkesarbete (huvudsakligen på allmänpraktisk skolverkstad) med yrkesteori	—	22(+3)
Summa	24—27	22(+3)

* Individuella studier under lärares ledning, t.ex. på grundval av korrespondenskurser.

8 a. Teknisk gren. Växelundervisning med industriskola

Undervisningen i yrkesarbete och yrkes-teoretiska ämnen kan för skolpliktig elev inom 9 y äga rum genom växelundervisning med industriskola. Då industriskolans undervisningsplan helt skall följas i dessa ämnen, anges här inga huvudmoment för undervisningen.

Om vederbörande industriskola har undervisning i läroämnena modersmålet, samhällskunskap, geografi och biologi med hälsolära och undervisningsplanen är godkänd av överstyrelsen för yrkesutbildning eller för skolpliktens fullgörande i klass

9 y av skolöverstyrelsen, kan undervisningen även i dessa ämnen förläggas till industriskola.

8 b. Teknisk gren. Undervisning huvudsakligen inom enhetsskolan

M å l

Undervisningen skall meddela eleverna en grundläggande insikt i tekniska sammanhang med utgångspunkt från en för orten väsentlig industrigren. Den skall därjämte ge eleverna erfarenhet av det praktiska arbetet inom industrin och göra dem förtrogna med arbetsmiljön.

Huvudmoment

Huvudmoment för erforderliga yrkesämnen skall på skolstyrelsens initiativ utarbetas med hänsyn till de lokala förhållandena.

Kursplanerevisionens innebörd

Av timplanerna framgår att modersmålets ställning stärkts. Utöver den timme som tillades i klass 5 år 1951 har ämnet nu återerövrat ytterligare en veckotimme i var och en av klasserna 5, 6 och 9. En annan nyhet är att historia, samhällskunskap, geografi och naturkunskap på mellanstadiet sammanförts under rubriken orienteringsämnen och fått sammanlagt sex veckotimmar, som klassläraren och skolledaren kan utnyttja på lämpligaste sätt, exempelvis för koncentrationsläsning eller samlad undervisning. En tredje nyhet är att man återinfört fördelning av kurserna *årsklassvis*, eftersom inte alla lärare är så självständiga att de själva kunnat fastställa de årliga portionerna inom de *stadiumvis* (i treårsperioder) uppbyggda kursplanerna.

Y-linjen

Den fjärde punkten av särskilt intresse gäller 9 y, som i den första timplaneupplagan upptog knappt en halv

sida men nu har fyrdubblats i omfång och sålunda högst avsevärt i detaljerad noggrannhet. Chefen för "y-roteln", undervisningsrådet Beskow, har kommenterat denna utveckling i Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1956: 2:

"I den första upplagan, som publicerades två år innan den första försöksverksamheten med klass 9 y skulle börja, hade man helt naturligt begränsat sig till att återge den för alla yrkesområden gemensamma planen för arbetstidens fördelning mellan teoretiskt och praktiskt arbete, som skolkommisionens yrkesutbildningsdelegation hade gjort upp. I den nya upplagan har man mot bakgrunden av de två första försöksårens erfarenheter specificerat den fördelning av timtalet på olika yrkesämnen, läroämnen och övningsämnen, som kan rekommenderas på olika yrkesgrenar av klass 9 y. Denna mera specificerade timplan har uttryckligen givits karaktären av förebild. Detta innebär, att varje försöksdistrikt, som kommer upp till klass 9 y har att ta ställning till dels vilka av de i timplanen upptagna grenarna, som kan vara aktuella med tanke på ungdomens yrkesvalsintressen och näringslivets struktur på orten, dels om man med hänsyn till lokala förhållanden önskar göra någon avvikelse från timplansförebilden på någon gren eller rent av konstruera en helt ny lokal yrkesgren. Beträffande sådana lokala avvikelser eller nykonstruktioner får i så fall samråd ske med den centrala försöksledningen.

— — —
De åtta grenar, som förekommer på den nu gällande timplansförebilden är: 1. jord- och skogsbruk, 2. husligt

arbete, 3. metallyrken, 4. träyrken, 5. annat för orten väsentligt yrkesområde (t. ex. textil och konfektion), 6. detaljhandel och kontor, 7. hantverk och blandade yrken, 8. teknisk gren. De flesta av dessa grenar upptar inom sig två eller tre olika alternativ. För gren 1 kan sålunda tyngdpunkten ligga på jordbruk, skogsbruk eller trädgårdsskötsel, gren 2 kan vara inriktad på huslig utbildning av sedvanlig typ eller få ett starkare inslag av lanthushåll eller allmänpraktisk utbildning, gren 4 kan avse trätekniska eller träkemiska yrken — alltså rätt väsentligt olika saker — medan gren 6 förekommer i tre olika organisations typer i fråga om det praktiska arbetets förläggning: 3 eller 2 dagar per vecka i näringslivet eller hela veckan i skolan.

På grenarna 7 och 8 kan kanske skillnaden mellan de på vardera grenen förekommande alternativen sägas vara störst. Gren 7 a är avsedd för elever främst i hantverksyrken, som har en bestämd yrkesinriktning men inte har sällskap med tillräckligt många kamrater med samma inriktning för att bilda en särskild undervisningsavdelning. Gren 7 b däremot är avsedd för elever, som har behov av en allmänpraktisk utbildning, antingen därför att de ännu inte är mogna att välja yrke utan behöver orientera sig ytterligare, eller därför att de vill ta sin yrkesutbildning längre fram, t. ex. vid en lantmannaskola, och i stället vill använda det sista obligatoriska skolåret för att förkovra sig i enkla reparationsarbeten i trä och metall av sådant slag, som blir aktuellt inom deras tilltänkta yrkesområde.

Gren 8 slutligen är delad på alternativ a, som avser växelundervisning med industriskola, och alternativ b, som avser en grundläggande yrkesutbildning med starkare inslag av tekniska ämnen och läroämnen än 9 y normalt innehåller, anordnad genom växelutbildning mellan näringsliv och enhetsskola. Gren 8 b kan komma i fråga på orter, där man har intresse av en utbildning av sådan typ, men där varken någon yrkesskola eller någon industriskola ensam kan svara för denna förstärkta teoriundervisning.

Flertalet av dessa grenar förekommer redan i rätt stor utsträckning ute i försöksdistrikten.¹ De vanligaste är grenarna 2, 3, 6 och 7 a, som förekommer med respektive 24, 16, 21 och 25 avdelningar inom de 25 försöksdistrikt, som hittills kommit fram till klass 9 y. Av de övriga grenarna förekommer gren 1 med 5, gren 5 med 1, gren 7 b med 5 och gren 8 a med 3 avdelningar. Gren 4 och gren 8 b saknas för närvarande helt i landet, vilket i fråga om den sistnämnda är helt naturligt, eftersom planerna först nu publicerats. Beträffande flertalet grenar ges i timplansförebilden en uttrycklig hänvisning till att utbildningen om möjligt bör förläggas till en yrkesskola, respektive lantman-, lanthushålls- eller industriskola, om möjlighet härtill finnes.”

¹ Följ. uppgifter gäller läsåret 1955/56.

Alternativkurser

Som ett uttryck för opinionen på läroverkshåll ifråga om högstadiets utformning får man fatta det debattinlägg som gjordes på ledande plats i Tidning för Sveriges läroverk 3 december 1955 med anledning av de nya timplanerna. Tidningen fäste uppmärksamheten vid att nu inom varje klass på högstadiet alternativa kurser ställs till förfogande för läraren, avsedda att användas för differentiering inom klassens ram. Tidningen skrev bl. a.:

”Alternativkurserna på högstadiet är väl den största nyheten. Skolkommisionen tänkte sig grundkurs och överkurser i varje ämne. Denna princip återfinns även i 1955 års planer. Men därtill kommer, att för de fem ämnena engelska, tyska, fysik och matematik från klass 7 och dessutom i kemi från klass 8 nu införs begreppen alternativkurs 1 och alternativkurs 2. Dessutom talar man i anvisningarna fortfarande om överkurser även i dessa ämnen. Alternativkurserna skall av allt att döma betraktas som olika grundkurser i respektive ämnen. Redan grundkurserna är nu alltså differentierade, medan skolkommisionen tänkte sig en för alla elever gemensam grundkurs i alla ämnen. Alternativkurs 2 är den mera krävande kursen, medan alternativkurs 1 anger de normala kursfordringarna för elever på respektive stadium. Bl. a. innehåller alternativkurs 2 i engelska, tyska och matematik flera skrivningar än alternativkurs 1.

Alternativkursernas differentierings-effekt framgår av följande. Enligt 1955 års planer bör de elever, 'som

avser att i klass 9 välja g-linjen' redan i klasserna 7 och 8 läsa alternativkurs 2' i de fem ämnena. — — —

En blick på detta schema säger att valet av studieväg före klass 7 måste bli mera definitivt enligt 1955 års planer än enligt skolkommisionens ursprungliga av år 1948. Kanske det är riktigare att säga, att valet blir mera definitivt för dem som *inte* väljer alternativkurs 2 i sjunde klassen och därmed riktar in sig på g-linjen i klass 9. Denna grupp — som alltså tar alternativkurs 1 i de fem ämnena — måste av allt att döma enligt den nya ordningen anses ännu mera predestinerade för 9y eller 9a än tidigare. Såvida nu inte elever ur denna grupp 1) går om klass 7 och då läser alternativkurs 2 i de fem ämnena, 2) läser 'skillnaden' mellan alternativ 1 och 2 i dessa fem ämnen under sommaren mellan klasserna 7 och 8 samt under de 'fritt valda timmarna' i klass 8, 3) under sjunde året går över från alt. 1 till alt. 2 — dvs. från en a-riktad läsning till en g-inriktad — och läser in de nödvändiga delarna av den svårare kursen under vårterminen i klass 7. Rent teoretiskt finns givetvis de båda sistnämnda möjligheterna, men de kommer att bli mera krävande än de varit enligt SK:s planer av 1948. Väl att märka är då, att det redan vid tillämpningen av dessa varit mycket sällsynt med slussning från en mindre teoretisk till en mera teoretisk ämneskombination.”

Vägen till 9 g¹

	<i>Enl. 1955 års planer</i>	<i>Enl. SK 1948</i>
I klass 7	Eleverna väljer alt.-kurs 2 i engelska fysik matematik samt väljer till tyska och läser där alt.-kurs 2	Eleverna väljer till tyska
I klass 8	Eleverna väljer alt.-kurs 2 i engelska tyska fysik kemi matematik	Eleverna väljer till tyska engelska

Häremot bör ställas vad undervisningsrådet Orring anfört i tidskriften På försök 1955: 4:

”Med tanke på den aktuella skoldebatten i differentieringsfrågan kan man måhända befara, att en och annan misstänker, att överstyrelsen här på ett maskerat sätt velat ge anvisning om en regelrätt klassdifferentiering redan fr. o. m. klass 7. Här är inte rätta tillfället att diskutera differentieringsfrågan, varför det må räcka med att framhålla några av överstyrelsens intentioner.

Om man skall kunna differentiera undervisningen — oavsett om det sker inom klassens ram eller ej — så måste man för olika slag av elever ge kurserna olika innehåll. Tanken att endast variera kvantiteten men i övrigt

ge kurserna ungefär samma innehåll är pedagogiskt högst otillfredsställande, kanske i praktiken omöjlig att genomföra. Det är därför överstyrelsens avsikt med dessa alternativa kurser att ge lärarna litet hjälp att genomföra den nödvändiga variationen i undervisningen. I detta sammanhang må erinras om att det i ett icke ringa antal försöksdistrikt helt enkelt på sociologiska grunder nu och sannolikt allt framgent kommer att bli omöjligt att företaga den strikta klass- och linedifferentiering, som ej sällan efterlyses såsom nödvändig.

Vidare hoppas överstyrelsen att det med användande av dessa alternativkurser skall bli möjligt att genomföra en mer individuellt avpassad studiegång än vad som hittills varit fallet. Man bör utan större svårighet kunna ordna så att en elev läser den teoretiskt mer krävande alternativkurs 2 i t. ex. fysik och matematik, men den

¹ Se även skriften ”Hur skall det gå för enhetsskolan?” Läroverkslärarnas Riksförbund, Stockholm 1956, s. 34.

mer praktiskt inriktade alternativkurs 1 i övriga ämnen.”

Y- och a-problem

1949 uttalade skolöverstyrelsen vissa farhågor för att skolkommissionens välmotiverade syfte att via linje 9 y tillföra näringslivet även allmänbegävningar knappast kan förverkligas, om inte denna linje blir en vallinje, närmast för tidigt yrkesmogna och allmänt välkvalificerade elever. Redan erfarenheten av de under läsåret 1953/54 organiserade första 9 y-linjerna bestyrker dessa farhågor, konstaterar skolöverstyrelsen i försöksrapporten för detta läsår (Aktuellt 1955: 1). Elevernas allmän-intellektuella nivå på dessa linjer är avsevärt lägre än på övriga linjer. Detta är helt naturligt, eftersom y-linjerna hittills väsentligen kommit att rekryteras av elever som inte haft möjlighet till framgång på andra linjer samt dessutom av hjälpklassel elever.

För att avhjälpa dessa svårigheter har överstyrelsen igångsatt särskilda utredningar beträffande hjälpklassklientelet på högstadiet och även utformat särskilda timplaner för dessa elevers undervisning (se Bibliografin).

Liknande frågeställningar beträffande a-eleverna har uppmärksammats av skolöverstyrelsen i en skrivelse till Kungl. Maj:t i november 1956. Det heter där:

För närvarande erbjuder sig ”endast begränsade möjligheter till vidare skolgång för elever, som från klass 9 a vill ha en fortsatt utbildning, antingen av allmän karaktär eller av

mera allmänt praktisk karaktär. Till denna grupp elever måste också räknas dels de, vilkas avgångsbetyg från klass 9 g icke är så kvalificerat att det berättigar till inträde på gymnasiet, dels ock de, som väl kommit in på gymnasiet men som icke passar för detta i dess nuvarande form och som därför icke mäktar följa undervisningen där.

Under dessa förhållanden torde det vara befogat att låta utredningarna till en komplettering av stadiet ovanför enhetsskolans avslutningsklass med frivilliga utbildningslinjer. Utredningen synes i första hand böra inriktas på att införa examensfria studiemöjligheter av såväl allmänorienterande som allmänt praktisk karaktär vid sidan av yrkesskolor och olika slag av gymnasieformer. Givetvis bör under utredningsarbetets gång möjligheterna till samarbete med och eventuell inriktning på folkhögskolan beaktas.”

Försöksverksamheten i högre skolor

Ett yttrande av ecklesiastikminister Weijne i propositionen nr 70/1950 har blivit vägledande för den försöksverksamhet vid de högre skolorna som pågått parallellt med försöken med nioårig enhetsskola. Han konstaterade: ”För egen del tvekar jag icke om att varje skolform, så länge den existerar, också bör ha rätt till en utveckling varigenom den sättes i stånd att anpassa sig efter behoven och bjuda sitt

bästa åt varje årskull inträdande lärjungar.”

Särskilda utskottet tillfogade: ”Vid sidan av den försöksverksamhet, som är inriktad på enhetsskolans utformning, böra enligt utskottets mening även försök anställas inom de existerande skolformerna, avseende icke blott dessa skolformers utveckling under övergångstiden utan även frågor av allmän betydelse för skolan och den särskilda skolformens uppgifter.”

Som en följd härav framlade skolöverstyrelsen i cirkulär den 30 oktober 1950 (Aktuellt 1950: 21) och den 23 november 1951 (Aktuellt 1952: 2) ett program för dessa försök i femton punkter.

1. Särskild realexamen för sådana lärjungar som önskar utbyta två eller högst tre teoretiska ämnen mot praktiska ämnen.
2. Koncentrationsläsning i gymnasiets två högsta ringar.
3. Skriftliga prov i främmande språk i studentexamen till höstterminen (även tredje ringen).
4. Särskild prövning i studentexamen före examenstillfället.
5. Franska som andra språk i realskolan i stället för tyska.
6. Realskolans avgångsklass förvandlas till gymnasieklass.
7. ”Humanistisk realexamen”.
8. Individualiserad undervisning i särskilda mindre klasser.
9. Koncentrationsläsning i högsta realskoleklassen.
10. Koncentrationsläsning i vissa gymnasieavdelningar.
11. Minskning av antalet hemläxor.
12. ”Fritt valt arbete” under fyra halvdagar.

13. Särskild provräkning i realexamen för elever frikallade från undervisning i matematik.

14. Ny typ av engelsk och tysk skrivning i realexamen.

15. Granskning av fonetiska skrifterns betydelse i engelska undervisningen.

Resultaten av denna försöksverksamhet i högre skolor (utvidgad att omfatta även ”klassens timme”, ”skolans timme”, treåriga realskolelinjer, korrespondensrealskolor, nya praktiska realskolelinjer, fast linjedelning på flickskolans högstadium, organiserad läxhjälp m. m.) har redovisats i Aktuellt 1953: 6, 1954: 4, 1955: 2 och 1956: 2. Härav framgår att försöken med särskild realexamen, koncentrationsläsningen, den skriftliga studentexamens förläggande till tidigare tidpunkt och sloandet av höstterminsbetygen i 1⁵ och 1⁴ successivt är på väg att bli normala led i de högre skolornas undervisning. Treåriga realskolelinjer med organiserad läxhjälp normaliseras även, som framgår av kap. 4, genom särskilt beslut vid 1956 års riksdag. Detsamma gäller den särskilda realexamen, som redan vårterminen 1955 berörde omkring en fjärdedel av eleverna i de 17 skolor som deltagit i försöken.

Betygsättningen på högsta diet

De olika betygsättningsprinciperna på enhetsskolans högstadium och i real-

skolan har livligt diskuterats. För betygssättningen på försöksskolans högstadium skall de i folkskolestadgans § 47 mom. 2 angivna vitsorden användas.

Principen om ett för samtliga elever i en årsklass gemensamt betygssystem med likvärdiga och direkt jämförbara vitsord och med Ba som medelbetyg har alltså tillämpats även på försöksskolans högstadium.

Därmed har i praktiken ett Ba i avgångsbetyg från enhetsskolans högstadium blivit likvärdigt med ett B i realexamen, eftersom denna skolform hittills icke tillämpat principen med Ba som medelbetyg.

Sedan skolöverstyrelsen konstaterat svårigheter att inbördes gradera elevprestationerna hos en hel årsklass, så att man får direkt jämförbara betyg, har man i år beslutat tillämpa Ba-principen på ett nytt sätt.¹ Detta har sin grund i det förhållandet att en viss uppdelning av eleverna numera sker allt efter deras tillval av ämnen. Därvid kommer såväl kursernas omfattning som deras inriktning att bli olika. Genom denna differentiering av undervisningen, oavsett om den sker inom eller utom klassens ram, synes förutsättningarna för en för alla kurser gemensam betygsskala bortfalla, påpekade skolöverstyrelsen 1957. Sedan överstyrelsen den 18 juni 1955 fastställt reviderade timplaner och huvudmoment för försöksskolans högsta-

¹ Samtidigt utarbetas inom skolöverstyrelsen förslag till nya betygsprinciper för treårig realskola, som gör att — om dessa fastställs — ett betyg från enhetsskolans klass 9 g blir direkt jämförbart med ett realexamensbetyg.

dium, varvid i ämnena engelska, tyska, fysik, kemi och matematik för vardera ämnet två alternativa kurser² (alternativkurs 1 respektive 2) angivits, har det blivit ännu svårare att tillämpa en gemensam betygsskala. Betygsgivningen synes konsekvent böra baseras på de kurskrav som föreligger.

Den angivna principen, att Ba bör vara medelbetyg för ett stort och representativt elevmaterial, skall på högstadiet tillämpas på de skilda alternativkurserna var för sig, eftersom dessa skiljer sig ifrån varandra både ifråga om inriktning och ifråga om omfattning.

För betygsfördelningen i klasserna 7—9 gäller alltså, att Ba blir medelbetyg för den elevgrupp som läst alternativkurs 1, liksom Ba blir medelbetyg för den grupp som läst alternativkurs 2. Principen skall icke tillämpas på varje klassavdelning för sig, utan betygsfördelningen måste tänkas baserad på samtliga elever inom årsklassen som tillhör ifrågavarande grupp.

1947 års försöksverksamhet i Stockholm

Som en följd av 1940 års skolutrednings förslag om en åttaårig skolplikt kan man se den s. k. 1947 års försöksverksamhet vid Stockholms folkskolor. Den är visserligen organiserad även med ett nionde skolår, men detta

² Se s. 41.

är frivilligt, och yrkespraktiken kommer in från och med klass 8 på ett sätt som svarar mot dess roll i 9 y. Undervisningen i engelska börjar i femte klass, och eleverna i klass 6 och 7 och däröver fördelas på en teoretisk linje, syftande till reguljär real-examen, och en praktisk linje med flera förgreningar till olika yrkesområden. Verksamheten omfattade 1956 inalles 23 överlärardistrikt men minskar successivt, i takt med enhetsskoleförsökens tillväxt i Söderort.

Försöken igångsattes för att utröna vilka fördelar och olägenheter som kunde följa med sammanförandet under enhetlig ledning av särskilda linjer på realskolans åldersstadium. Viss omläggning av arbetssättet skulle också ske, dels i enlighet med 1940 års skolutredningsanvisningar, dels enligt 1946 års skolkommissions intentioner, efterhand som dessa offentliggjordes. Såsom exempel härpå kan nämnas ett rationellt stoffurval, individualiserad undervisning och grupparbete samt intimt samråd med hemmen. Man ville också undersöka om skolan överhuvudtaget var mäktig att skänka en så stimulerande utbildning att den kan vinna ungdom för skolgång ett nionde frivilligt skolår.

Teoretisk linje

Den teoretiska linjen är i allt väsentligt att betrakta som en inbyggd realskola. Försöket med denna linje — som alltså förbereddes och igångsattes före den i 1950 års skolproposition föreslagna försöksverksamheten med nioårig enhetsskola — hade närmast

till ändamål att utröna om läsbegåvad ungdom på tre år efter sexårig grundskola kunde nå i huvudsak den bildning som den nuvarande realskolan avser att ge. Det förutsattes härvid att elevantalet skulle minskas något från det för folkskolan normala samt att en viss begränsning av lärostoffet skulle ske. Särskild vikt skulle läggas vid användandet av ändamålsenliga arbetsmetoder, sträng ekonomisering av tiden under lektionerna och beskärning av förhørs- och kontrollsystemet. Läxläsningen på kvällstid skulle i viss omfattning utbytas mot hjälp med rationell läxläsning inom skolan.

Linjen tillkom sålunda inte för att avlasta de befintliga realskolorna utan förldades huvudsakligen till sådana områden i staden, där föräldrarna på grund av sociala förhållanden, långa resvägar och liknande normalt endast i mindre omfattning sände sina barn till realskolan. Härigenom kom linjen att i viss mån få en annan elevsammansättning än de vanliga realskolornas med hänsyn till social status, hemmiljö och de många för studieresultatet viktiga faktorer som sammanhäng- er därmed.

Praktisk linje

Syftet med 1947 års skolors praktiska linje i klasserna 7—9 är att öppna utbildningsmöjligheter för ungdom med övervägande praktisk inriktning. Genom att låta eleverna pröva olika slag av praktiskt arbete avser den sålunda att på ett ändamålsenligt sätt förbereda ungdomarnas inträde i förvärvsarbete eller fortsatt yrkesutbildning

och ge förutsättningar för framgång på praktiska levnadsbanor av olika slag. Försöket skall även tjäna till att uttröna om inte en praktisk utbildning kan ge sådant resultat att den kan anses likvärdig med den gängse teoretiska utbildningen. Härigenom skulle man på ett naturligt sätt i viss mån kunna leda ungdom över från de teoretiska utbildningsvägarna till de praktiska.

1956 års riksdagsbeslut

Riksdagen beslöt 1956 godta följande utlåtande av statsutskottet (1956:102) som ger riktlinjen för den fortsatta verksamheten under övergångsåren (kurs. här):

”Utskottet vill inledningsvis uttala, att enligt utskottets uppfattning den pågående försöksverksamheten med enhetsskoleorganisation skall utmyнна i *en obligatorisk, organisatoriskt sammanhållen nioårig skola*. Enligt utskottets mening är det angeläget, att den nya skolan skall kunna mera allmänt genomföras så snart sig göra låter. Dessförinnan måste emellertid klarhet och enighet skapas ifråga om de detaljer och moment i enhetsskolans organisation och inre arbete m. m., beträffande vilka klarhet och delade meningar ännu kan råda. För att ge tillräckligt underlag härför måste, såsom departementschefen framhållit, försöksverksamheten erhålla förbättrade arbetsbetingelser och ytterligare möjligheter till ändamålsenlig variation av försöken i olika hänseenden. — — —

Utskottet tillstyrkte därför tillsättandet av en *sammanfattande utredning* i skolfrågorna och fortsatte:

”I nämnda motioner (I: 421 och II: 513) har uttalats, att utredningen fram till år 1959 borde ägna sig åt en allsidig belysning av den obligatoriska skolans målsättning på olika områden och stadier samt därefter — på grundval av en sammanfattande rapportering beträffande försöksverksamheten från skolöverstyrelsens försöksavdelning och lärarhögskolans pedagogiska institution — åt ett ställningstagande till den framtida skolorganisationen. Mot ett sålunda etappvis upplagt arbetsprogram för utredningen, sammanhängande med bland annat att nu gällande timplaner och huvudmoment vid försöksverksamheten skall tillämpas till och med läsåret 1957/58, har utskottet för sin del ingen erinran. Beträffande skolans målsättning vill utskottet i förevarande sammanhang blott understryka vikten av att denna avväges bland annat mot bakgrunden av en precisering av vad som bör fordras att skolan skall ge de unga för deras kommande yrkesverksamhet. Det är sålunda angeläget, att kompetensfordringarna för olika yrkesområden ingående belyses, både genom utredningens egna undersökningar och genom införskaffande av förslag och måhända också mera bindande utfästelser i detta hänseende från representanter för samhällets olika yrkesområden.”

Det vetenskapliga svaret för slutrapporteringen av försöksverksamheten har i och med 1956 års riksdagsbeslut förlagts till lärarhögskolans pedagogisk-psykologiska institut.

Den sammanfattande utredningen

Direktiv

I propositionen 1957: 106 redovisas "de synpunkter, vilka skall gälla såsom direktiv för den sammanfattande utredning i skolfrågorna, som avses skola ligga till grund för riksdagens beslut i början av 1960-talet angående enhetsskolans definitiva utformning. Utredningens huvuduppgifter skall vara, *att* företaga erforderliga undersökningar rörande skolans mål och uppgifter i samhället, *att* på grundval av de samlade erfarenheterna från försöksverksamheten närmare utforma och bestämma den obligatoriska, organisatoriskt sammanhållna nioåriga skola, för vilken riksdagen uttalat sig, *att* framlägga förslag angående den organisatoriska anknytningen till denna skola av skolor för viss vidareutbildning, såsom praktiska realskolor och kommunala flickskolor, samt *att* på grundval av de företagna undersökningarna om skolans uppgifter i nutidssamhället närmare bestämma innehålllet och utformningen av de ifrågasvarande skolformernas kurser.

För att skolplaneringen skall kunna bedrivas med erforderlig säkerhet och med en allmänt genomförd nioårig enhetsskola som klar riktpunkt är det redan nu angeläget med en precisering så långt möjligt av den takt, i vilken statsmakterna bedömer att skolreformen skall kunna förverkligas. På grund härav framlägges för riksdagens godkännande förslag till riktlinjer för planeringen för enhetsskolorganisationens allmänna genomförande. Dessa

riktlinjer innebär, att den nuvarande försöksperioden beräknas från och med läsåret 1962/63 — då statsmakternas beslut om enhetsskolans definitiva utformning förutsättes föreligga — övergå i en period, varunder allmän övergång till obligatorisk enhetsskola skall ske. Denna period förutsättes skola räckta till och med läsåret 1968/69. Då övergången för varje kommun i regel bör ske successivt med början i klasserna 1 och 5, kommer de kommuner, som startar senast läsåret 1968/69, att ha den nioåriga skolgången genomförd från och med läsåret 1972/73. Detta läsår bör alltså enhetsskolan beräknas vara i huvudsak helt genomförd inom riket."

Ur direktiven för den sammanfattande utredningen ges här vissa utdrag.

"I 1950 års skolproposition förklarade sig dåvarande departementschefen anse, att en sammanfattande utredning i differentieringsfrågan borde komma till stånd 'mot slutet av 1950-talet'. — — —

Vid 1956 års riksdag hade en överblickande utredning av skolfrågorna förordats jämväl i väckta motioner (I: 421 och II: 513). Utredningens första uppgift borde enligt motionärerna vara att allsidigt belysa den obligatoriska skolans mål och uppgifter i nutidssamhället. Den skulle vidare ta ställning till resultaten av verksamheten i försöksdistrikten och de jämförelser mellan denna och hittillsvarande skolformer, som låter sig göra. Slutligen skulle den utarbeta förslag till organisationsformer, timplaner och huvudmoment för en obligatorisk, organisatoriskt sammanhållen nioårig

skola. Undersökningarna rörande skolans mål och därmed sammanhängande allmänna frågor beräknades ta i anspråk tiden fram till 1959. Vid utgången av läsåret 1958/59 borde skolöverstyrelsens försöksavdelning i samarbete med chefen för lärarhögskolans pedagogiska institution utarbeta en sammanfattande rapport om försöken med nioårig enhetsskola. Denna rapport skulle läggas till grund för utredningens ställningstagande till den framtida skolorganisationen.

— — —
Självfallet innebär detta icke, att *försöksverksamheten* nu kan upphöra eller skäras ned. Det erfarenhetsmaterial, som under försöksverksamheten har insamlats, är i vissa delar rikhaltigt men i andra avseenden mer eller mindre knäppt. I fråga om enhetskolosystemets verkningar i klasserna 1—8 föreligger redan rätt omfattande erfarenheter. Försöksverksamheten rörande klass 9, som påbörjades först läsåret 1953/54, torde kunna ge besked om ändamålsenligheten i stora drag av den prövade uppdelningen på de tre huvudlinjerna 9 g, 9 a och 9 y men har ännu knappast nått den utveckling, som är önskvärd för bedömandet av vissa icke oviktiga organisationsdetaljer. Särskilt gäller detta en sådan skolorganisatorisk nyhet som den förberedande yrkesutbildningen i 9 y. — — —

Jag har intet att invända mot att utredningen inledes med undersökningar rörande *skolans mål och uppgifter* i nutidssamhället. Ingående undersökningar av detta slag utfördes senast i början av 1940-talet av den då arbetande skolutredningen. Samhäl-

let och samhällslivet förändras dock i våra dagar snabbt. Den nya utredningen måste beakta dessa förändringar och därvid vara vaken jämväl för tendenser, som först i en framtid kan väntas nå sin fulla utveckling. Kursinnehåll och arbetsmetoder måste därför tid efter annan omprövas med hänsyn till sin ändamålsenlighet för den unga generationens start i det nya samhället.

Det är icke min mening, att utredningen skall ge sig in på att utarbeta någon skolans eller skolarbetets filosofi. Mycket litet är i praktiken vunnit genom allmänt hållna principuttalanden i uppfostrings- och undervisningsfrågor. Först i den mån de principiella övervägandena utmynnar i konkreta förslag öppnas vägen in i det praktiska skollivet. Givetvis måste de principiella grunderna för utredningens förslag i korthet redovisas, men arbetet bör alldeles övervägande vara inriktat på att åstadkomma genomtänkta praktiska organisationsförslag. Samma praktiska inriktning bör känneteckna utredningens undersökningar rörande skolans uppgifter i samhället. Statsutskottet synes dela denna mening, då utskottet såsom exempel på utredningsuppgifterna nämner en ingående belysning av kompetensfordringarna för olika yrkesområden, kombinerad med införskaffande av förslag och eventuellt bindande utfästelser från de olika yrkesområdenas representanter.

Över huvud måste utredningens arbete i mycket hög grad präglas av att vi nu står i slutskedet av den reformcykel, som påbörjades med tillsättandet av 1940 års skolutredning. Det

gäller nu framför allt att dra ut de praktiska konsekvenserna av detta omfattande arbete och att efter övergångstidens provisorier färdigställa ritningarna till ett organisatoriskt sammanhållet skolsystem på det område försöksverksamheten täcker.

Huvudparten av utredningens samlade arbete måste ägnas *den nya skolans struktur*. De individuella olikheter mellan eleverna, som redan vid intagningen påkallar skolans uppmärksamhet, blir under de nio obligatoriska åren successivt allt mer utpräg- lade. Elevmaterialet differentieras, kraven på lärarens förmåga att differentiera sin undervisning växer därmed också, och slutligen måste även organisatoriska hjälpmedel tillgripas: skolan själv måste mer eller mindre djupgående differentieras. En stor del av den allmänna debatten om enhetsskolan har gällt dessa differentieringsproblem. — — —

Jag vågar givetvis icke uttala någon bestämd mening om i vilken riktning experternas utlåtanden under sådana omständigheter kommer att gå. Skolöverstyrelsen synes för sin del anse, att en rikare differentiering av enhetsskolans högstadium är både önskvärd och möjlig. Denna uppfattning kom till uttryck redan i försöksredogörelsen för läsåret 1952/53, där överstyrelsen såsom en av försöksverksamhetens centrala uppgifter på detta stadium angav utexperimenterandet av fler utbildningsalternativ, vilka med hänsyn till inriktning och svårighetsgrad borde vara mera olika än de dittills prövade. I den nu föreliggande försöksrapporten för läsåret 1955/56 har överstyrelsen upprepat denna deklara-

tion i mycket bestämda ordalag. 'Den stora begåvningsvariation, som elevklientelet på enhetsskolans högstadium faktiskt uppvisar, ger', säger överstyrelsen, 'anledning till den allmänna slutsatsen, att en differentiering av eleverna på endast tre linjer — den gymnasieförberedande, den allmänna och den yrkesförberedande — icke på långt när är tillräcklig. Det behövs också en mera markerad differentiering inom dessa linjer.'

Så snart den blivande utredningen från de principiella övervägandena övergår till organisationsfrågorna, anmäler sig emellertid spörsmålet, huru den differentiering, som befunnits önskvärd, i praktiken skall åstadkommas. Sedan länge har två meningsriktningar stått emot varandra. Den ena vill lägga huvudansvaret för undervisningens differentiering på den enskilde läraren och inskränka den yttre, organisatoriska differentieringen. Den andra begär mindre av läraren men fordrar en desto rikare linjeorganisation.

Skolkommissionen tillrådde den förra lösningen. Läraravdelningarna borde, såsom jag redan nämnt, i de flesta ämnen kunna sammanhållas till och med klass 8. Läraren tillerkändes den största frihet i undervisningen och förutsattes så kunna inom den orubade klassens ram tillgodose hela skalan av individuella studiebehov. I 1950 års proposition fann dåvarande ecklesiastikministern det med hänsyn till landsbygdens skolförhållanden angeläget att på allvar pröva framkomligheten av denna väg. Han förutsatte därvid ett målmedvetet metodiskt planeringsarbete, som skulle sträcka sig

över gott och väl ett årtionde och gå rätt långt ut i undervisningsarbetets konkreta detaljer.

I den praktiska försöksverksamheten har eleverna i klasserna 7 och 8 likväl vanligen grupperats efter tillvälsämnen. Odifferentierade avdelningar har kommit till stånd endast i ringa omfattning, och någon sammanfattande redogörelse för erfarenheterna av undervisningen i sådana avdelningar synes icke ha utarbetats. Ehuru det således icke är möjligt att på denna punkt hänvisa till erfarenheter av direkta försök, synes mig försöksverksamheten, tagen som helhet, ha ådagalagt, att förutsättningarna för en allmän lösning av differentieringsfrågorna på detta stadium inom klassens ram för närvarande icke är till finnas. Organisatoriska hjälpmedel måste tagas i anspråk i större utsträckning än som från början förutsetts.

I samma mån som kraven på organisatorisk differentiering växer, stiger emellertid anspråken på det folkmängdsunderlag, som skall uppbära en försöksskolas högstadium. De nuvarande kommunala enheterna vore i allmänhet stora nog, om centralskolorna anordnades med odifferentierade avdelningar. Endast för den förberedande yrkesutbildningen i 9 y skulle då interkommunal samverkan i större omfattning obetingat fordras. Med stigande differentieringsgrad kompliceras emellertid skolororganisationen hastigt, kraven på skolskjutsar, skolhem och elevinackordering växer, de nuvarande kommunerna blir för små som planeringsenheter, och interkommunal samverkan måste tillgripas i en omfattning, som — om den drives för

långt — kan bli mer eller mindre svårmanövrerad.

Alltför vittgående slutsatser kan dock icke dragas av de hittills konstaterade organisatoriska svårigheterna. Nya möjligheter att på ett fullt tillfredsställande sätt lösa de mindre skoldistriktens skolfrågor öppnar sig, sedan den nyligen antagna skolestyrelselagen trätt i kraft. De blivande länskolnämnderna utrustas med betydande befogenheter att påverka och leda det interkommunala samarbete, som fordras för enhetsskolans och yrkesundervisningens utveckling. Förutsättningarna för genomförande av organisatoriska differentieringsanordningar inom skolväsendet måste numera bedömas som avgjort gynnsammare än vid den tidpunkt, då skolkommisionen utarbetade sitt förslag.

Utredningens mest krävande uppgift och om man så vill kärnpunkten i dess arbete är den förnyade avvägningen mellan inre, pedagogisk och yttre, organisatorisk differentiering. Enligt min mening måste dessa hjälpmedel båda utnyttjas, om det skall bli möjligt att väl anpassa skolarbetet efter elevernas med stigande ålder alltmer särpräglade individualiteter.

Lärares medverkan till en differentiering inom klassens ram måste alltså kunna påräknas; den är ingen nyhet för vår tid. Vad lärares kan åstadkomma beror dock i icke ringa grad av de hjälpmedel, som ställs till hans förfogande. De avancerade formerna av differentiering inom klassens ram förutsätter studieplaner i olika alternativ och nödig teknisk utrustning, men framför allt måste det finnas läroböcker, som utarbetats med

tanke på ett differentierande arbets-sätt, läseböcker och annat läsmaterial för eleverna och systematiskt utarbetade uppgifter för grupparbete och individuellt arbete. Samma hjälpmedel är av värde även för en undervisning, som mera försiktigt avviker från det traditionella. För halten av utredningens arbete är det av största betydelse, att den kommer fram till en fullt realistisk uppfattning om vad genomsnittsläraren kan prestera under olika förhållanden. I den mån utredningen under loppet av sitt arbete konstaterar brister i skolornas utrustning, som kan tänkas hämma utvecklingen mot ett friare och mera differentierat arbets-sätt, förväntar jag, att utredningen framlägger förslag till avhjälpande av dylika brister.

Icke mindre viktigt är dock, att utredningen, när den föreslår organisatoriska differentieringsåtgärder, noggrant genomstuderar åtgärdernas praktiska och ekonomiska konsekvenser i distrikt av olika struktur. Särskilt måste landsbygdsförhållandena uppmärksammas. Skolstyrelseutredningen undersökte i sitt betänkande (SOU 1955: 31 s. 231—238) storleken av det befolkningsunderlag, som fordrades för den nuvarande enhetsskolan samt för yrkesskolor, gymnasier och vissa andra skolformer, och bedömde på denna grund omfattningen av det interkommunala arbete, som kunde väntas bli erforderligt på skolans område. Skolöverstyrelsen har nyligen tillkallat sakkunniga för utredning av glesbygdernas skolfrågor. Enligt direktiven skall dessa sakkunniga undersöka möjligheterna att på olika sätt begränsa den internatverksamhet, som

är nödvändig i glesbygderna; bland annat skulle ambulerande lärare, koncentrationsläsning i vissa ämnen samt radio- och korrespondensundervisning kunna komma till användning i detta syfte. Den utredning, som jag nu ämnar föreslå, bör hos överstyrelsen göra sig underrättad om gången och resultatet av de sakkunnigas arbete. Hur långt utredningen kan driva den organisatoriska differentieringen torde i hög grad komma att bero av de krav sådana anordningar ställer på befolkningsunderlaget och därmed på de olika formerna av centralisering. I varje fall måste huvudförslagen vara väl användbara även inom ett för landsbygden avsett fullgott skolsystem."

Sammanfattning

Utredningens *huvuduppgifter* sammanfattas på följande sätt:

- 1) att företaga erforderliga undersökningar rörande skolans mål och uppgifter i samhället,
- 2) att på grundval av de samlade erfarenheterna från försöksverksamheten närmare utforma och bestämma den obligatoriska, organisatoriskt sammanhållna nioåriga skola, för vilken riksdagen uttalat sig,
- 3) att framlägga förslag angående den organisatoriska anknytningen till denna skola av skolor för viss vidareutbildning, såsom praktiska realskolor och kommunala flickskolor,
- 4) att på grundval av de företagna undersökningarna av skolans uppgifter i nutidssamhället närmare bestäm-

ma innehållet och utformningen av de under föregående punkter nämnda skolformernas kurser, samt

5) att utföra de kostnadsberäkningar och utarbeta de författningsförslag, som fordras för den föreslagna skolorganisationens bedömande och genomförande.”

Utredningens sammansättning

Den 25 april 1957 tillkallades de sakkunniga i den sammanfattande skolutredningen vars uppgift det alltså blir att granska resultaten av den bedrivna försöksverksamheten med enhetsskola och att framlägga förslag

om den slutgiltiga utformningen av den nioåriga enhetsskolan.

Till ordförande utsågs statssekreterare Ragnar Edenman (s), som också var ordförande i realskoleutredningen, medan till parlamentariska ledamöter utsågs riksdagsmännen lektor Erik Arrhén (h), rektor Stellan Arvidson (s), docent Gunnar Helén (fp) och skogsinspektör Harald Larsson i Hedenäset (bf). Undervisningsrådet Ragnar Lundblad ingår i utredningen som representant för skolväsendet, fru Maj Gudrun Larsson representerar målsmännen, direktör Matts Larsson i Verkstadsföreningen arbetsgivarna och ombudsman Bror Johansson i LO fackföreningsrörelsen.

3. Skolproblem under övergångstiden

När 1950 års riksdagsbeslut fattades var man medveten om att den nioåriga skolplikten inte med en gång kunde förverkligas över hela landet. De stora årskullar som föddes på 40-talet och den redan 1950 märkbara bristen på lärare och skollokaler gjorde det naturligt att invänta en gynnsammare period för utsträckandet av den obligatoriska skolan. En sådan väntades inställa sig på 60-talet, då återigen små årskullar skulle frekventera skolan.

Det snabba nativitetssvaret under femtiotalets första år har förorsakat att nybörjarklasserna minskar något tidigare och något mera påfallande än vad man kunde förutse 1950. Å andra sidan gör den pågående inflyttningen till de större tätorterna att elevtalen där förblir höga även under 60-talet. De uppenbara svårigheter som sammanhänger med att två skolsystem — enhetsskolan och realskolan — arbetar parallellt, stundom i samma skoldistrikt, har gjort att många skolledare önskat att försöksverksamheten skall övergå i ett permanent system snarast möjligt. Å andra sidan har man — inte minst från läroverkshåll — hävdats att försöksresultaten hittills varit så osäkra och föga gynnsamma att det är nödvändigt med en längre provperiod än man från början tänkt sig.

Så mycket är nu klart, att någon av de första riksdagarna på 1960-talet kommer att fatta det avgörande beslutet om den nioåriga skolans utformning och innehåll.

Dessförinnan kommer ytterligare ett antal skoldistrikt under den närmaste femårsperioden att anslutas till den nuvarande försöksverksamheten, om möjligt så belägna att sammanhängande försöksräjonger kan bildas. Därefter kommer ett slutgiltigt riksdagsbeslut, och under 60-talet kommer kommun efter kommun att införa nioårig skolplikt. Det slutgiltiga beslutet här skall enligt statsutskottets uttalande 1956: 122 fattas senast 1962 (jfr s. 26).

Av flera skäl måste de konstruktiva förarbetena för enhetsskolereformen koncentreras till ett begränsat antal skoldistrikt. Detta gör att en mycket stor del av de uppväxande årskullarna ännu i många år måste få sin utbildning i skolor av äldre typ. Organisationsarbetet för att tillgodose de växande utbildningsbehoven hämmas emellertid i hög grad av den rådande bristen på lärare med akademisk utbildning, vilken brist främst har sin orsak i den enormt ökade tillströmningen till de högre skolstadierna under det senaste årtiondet. Med hänsyn i första hand till denna lärarbrist men även

Tab. 14. Antal sökande på 100 intagna i realskolor, flickskolor och gymnasier
läsåret 1955—1956¹

Län	Realskolor			Flickskolor		Gymnasier	
	1 ⁵	1 ⁴	1 ³	1 ⁷	1 ⁶	1 ⁴	1 ³
	1	2	3	4	5	6	7
A Stockholms stad	174	144	90	139	—	116	107
B Stockholms	195	126	118	—	—	110	—
C Uppsala	183	153	—	121	—	129	99
D Södermanlands	176	132	—	133	—	119	105
E Östergötlands	159	116	148	197	—	119	99
F Jönköpings	181	117	100	94	—	107	114
G Kronobergs	126	111	—	—	—	—	130
H Kalmar	148	114	—	—	—	—	115
I Gotlands	—	102	—	—	—	—	—
K Blekinge	158	122	—	70	—	—	—
L Kristianstads	188	119	—	—	—	—	105
M Malmöhus	159	124	118	88	—	111	98
N Hallands	161	121	—	106	—	—	105
O Göteborgs och Bohus	154	140	100	188	—	135	114
P Älvsborgs	149	125	—	125	—	113	108
R Skaraborgs	143	111	96	—	—	120	98
S Värmlands	134	125	96	129	—	99	104
T Örebro	138	120	—	—	—	—	113
U Västmanlands	275	112	—	116	—	—	101
W Kopparbergs	—	114	—	—	—	—	106
X Gävleborgs	156	129	111	—	—	177	112
Y Västernorrlands	198	141	—	—	—	110	102
Z Jämtlands	247	138	—	—	—	134	—
AC Västerbottens	204	113	—	—	—	147	114
BD Norrbottens	217	135	—	—	—	105	119
Hela riket	167	125	105	129	117	118	108

¹Ur *Svenskt skolväsende. Nuläge och utbyggnadsbehov*. Statistiska uppgifter, avseende heltidsundervisningen läsåret 1955—1956 vid det allmänna skolväsendet och yrkesutbildningsväsendet. Sammanställda av Arbetsmarknadsstyrelsens, Skolöverstyrelsens och Överstyrelsens för yrkesutbildning samarbetsorgan *Samarbetsnämnden för yrkesutbildning och arbetsförmedling*. — Stockholm november 1956 (multilittertryck).

till behovet av en till syftet begränsad, allmän översyn av realskolestadiets skolformer bemyndigade Kungl. Maj:t den 30 juni 1954 chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla fem sakkunniga för att verkställa utredning och avge förslag rörande skolväsendets utbyggnad på realskolestadiet under övergångstiden före enhetsskolans genomförande.

Tabell 14 ger en bild av konkurrensen om platserna i de högre skolorna.

Realskoleutredningens förslag

"Det är främst bristen på *lokaler* för de högre skolorna och endast i andra hand lärarbristen som tvingar fram en förändring av nuvarande realskoleorganisation", konstaterade realskoleutredningen när den i december 1955 till ecklesiastikministern överlämnade sitt betänkande "Realskolan under övergångstiden" (SOU 1955: 53). Den parlamentariskt sammansatta utredningen hade till ordförande haft statssekreteraren Ragnar Edenman. Huvudsekreterare var undervisningsrådet Ragnar Lundblad.

För att åstadkomma ökade *intagningsmöjligheter för realskolan* och minska den betygspress på barnen i folkskolans fjärde klass som av många betraktas som farlig föreslog utredningen att den treåriga realskolan blir

detta skolstadiums huvudform. I och med att den skolformen införs upphör den s. k. dubbla anknytningen mellan folkskola och högre skolor, vilket är till fördel för undervisningen i folkskolan. De barn som efter sex skolår i folkskolan övergår till högre studier skall dock därvid ha möjlighet att välja mellan en lugnare studiegång på fyraåriga linjer med tills vidare oförändrad intagningspoäng och en snabbare studiegång i de treåriga linjerna med en intagningspoäng som höjts till 17, betyget i engelska inräknat.

Realskoleutredningen konstaterade att 1954 inte mindre än 22,2 % av de elever som utan prövning tagits in i den femåriga realskolans nybörjarklasser har gått ett år extra i folkskolan, dvs. de kommer till den femåriga realskolan från folkskolans femte klass. Den tyngande belastning som detta utgör på skolorganisationen bör försvinna genom införande av den enkla anknytningen.

Utredningens huvudalternativ innebar dock inte att den treåriga realskolan skall obligatoriskt införas. Kommunerna får själva pröva om de med tillgängliga skollokaler eller genom blygsamma provisorier kan åstadkomma en tillräcklig platstillgång med bibehållande av nuvarande fem- och/eller fyraåriga organisation. Varje skoldistrikt skall dock till skolöverstyrelsen lämna en organisationsplan för skolväsendet i dess helhet, och på de många starkt växande orter där antalet avvisade elever är stort och lokalbristen besvärande återstår för de lokala skolstyrelserna endast att föreslå inrättande av treåriga realskolor.

För att de hittillsvarande orättvisorna mellan realskolelinjer inbyggda i folkskolor och realskolor som är fristående eller tillhör läroverken skall upphöra föreslog utredningen att terminsavgifterna omedelbart avskaffas. Folkskola och realskola skulle likställas ifråga om statliga byggnadsbidrag. Sådana har tidigare inte alls utgått för realskolans byggnader.

De högre folkskolorna skall enligt utredningens förslag avvecklas. Ifråga om flickskolorna gäller att där femårig realskola behålls skall flickskolan även i fortsättningen kunna vara sjuårig. På platser med treårig realskola skall flickskolan vara femårig och bygga på folkskolans sjätte klass. Högstadiet kan linjedifferentieras och särskild undervisning ges i engelska för elever som icke i folkskolan läst detta ämne.

Särskild realexamen¹ blir en fast beståndsdel i realskolans organisation över hela riket. Däremot föreslogs ingen ändring för själva realexamen, eftersom förarbetena för en examensreform och utarbetandet av standardiserade prov ännu inte påbörjats.

Utredningen förutsatte att ett mera tillfredsställande intagningsförfarande skall vara fastställt när den treåriga realskolan om ett par år inträder som realskolans huvudform och konstaterade att intagningen blir säkrare, om man kan bygga på ett kombinerat förfarande i stället för som nu på en enda intagningsgrund, folkskolebetygen. Ut-

redningen fann det också önskvärt att elevmaximum i klassavdelningarna samtidigt sänks från 35 till 30. I bägge dessa fall skall det ankomma på skolöverstyrelsen att komma med ytterligare förslag.

För att stärka grunden för realskolans undervisning föreslog utredningen en rad åtgärder inom folkskolans ram. Det blir rena förstärkningstimmar i engelska i femte och sjätte klasserna, i matematik i sjätte klass samt möjlighet för skolledaren att "nivågruppera" eleverna även på de ordinarie timmarna i dessa ämnen. Standardprov i engelska i sjätte klass skall försöksvis anordnas. Kraven på behörighet att undervisa i engelska skärps. Radioundervisningen förstärks. Lärhjälpsorganiseras både i folkskolan och i realskolan.

Regeringsförslaget om realskolan

I huvudsaklig överensstämmelse med vad realskoleutredningen förordat i sitt betänkande framlade Kungl. Maj:t den 16 mars 1956 i proposition 1956: 123 förslag om skolväsendets ordnande på realskolestadiet under övergångstiden före enhetsskolans genomförande, om avskaffande av inskrivnings- och terminsavgifter i de allmänna läroverken och de högre kommunala skolorna med utgången av läsåret 1956/57 samt om införande från och med redovisningsåret 1956/57

---

¹ Realexamen där eleverna utbytt kurserna i ett eller två teoretiska huvudämnen mot mindre kurser i samma ämnen eller kurser i praktiska ämnen.

av statsbidrag — enligt samma grunder som nu gäller för folkskoleväsendet — till byggnader för de allmänna läroverkens realskoledelar, de kommunala flickskolorna, de kommunala realskolorna och de praktiska kommunala realskolorna.

Riksdagsbeslutet om realskolan

Riksdagen beslöt i enlighet med statsutskottets utlåtande 1956:154, dock med den ändringen att den biföll reservationen om retroaktiva byggnadsbidrag. I särskilda fall skulle sådana bidrag kunna utgå till realskolebyggnader, igångsatta mellan den 1/7 1954 och den 1/7 1956. Beslutet i övrigt innebar antagande av realskoleutredningens huvudalternativ med betydande kommunal valfrihet.

Lokala utredningar om realskolan

Kungl. Maj:t anbefallde länsstyrelserna att från vederbörande kommuner införskaffa utredning jämte förslag i frågan hur skolväsendet på realskolestadiet bör organiseras under övergångstiden före enhetsskolans genomförande samt att överlämna dessa ut-

redningar till skolöverstyrelsen. Tre etapper fastställdes för de lokala utredningarnas avlämnande (Aktuellt 1956: 24):

”1. *snarast möjligt* och senast den 1 juli 1957 i vad gäller Borås, Danderyd-Stocksund, Eskilstuna, Gävle, Göteborg, Halmstad, Hälsingborg, Jönköping, Karlskrona, Karlstad, Kristianstad¹, Landskrona, ping, Nyköping, Piteå, Skövde, Stockholm, Trollhättan, Umeå, Uppsala, Västerås, Växjö, Örnsköldsvik, Östersund;

2. *senast den 1 januari 1958* i vad gäller Alingsås, Alvesta, Anderslöv, Arboga, Avesta, Bengtsfors, Boden, Borlänge, Bräcke, Edsbyn, Eksjö, Emmaboda, Eslöv, Fagersta, Falkenberg, Falköping, Filipstad, Finspång, Gislaved, Grängesberg, Hagfors, Hallsberg, Hedemora, Herrljunga, Hulstfred, Härnösand, Hässleholm, Höganäs, Hörby, Kalmar, Karlsborg, Karlskoga, Katrineholm, Kil (Värmlands län), Kinna, Kiruna, Klippan, Kramfors, Kristinehamn, Kumla (Örebro län), Kungsbacka, Kungshamn, Kungälv, Köping (Västmanlands län), Laholm, Leksand, Lidköping, Lidesberg, Ljungby (Kronobergs län), Ljusdal, Ludvika, Lycksele, Malmberget, Malung, Mjölby, Mora, Motala, Mölndal, Nordmaling, Norrtälje, Nybro, Nynäshamn, Nässjö, Olofström, Ronneby, Sala, Sandviken, Simrishamn, Skoghall, Sollefteå, Sollentuna, Storuman, Strömsnäsbruk, Sunne (Värmlands län), Säffle, Söderhamn, Söderköping, Sölvesborg, Tidaholm, Tierp, Tingsryd, Tomelilla, Torsby (Värmlands län), Tranås (Jönköpings län), Trelleborg, Ulricehamn, Vara, Vetlanda, Vimmerby, Vännäs, Värnamo, Älmhult, Älvsbyn, Ängelholm, Örkelljunga, Överkalix, Övertorneå;

3. *senast den 1 januari 1959* i vad gäller Arjeplog, Arvidsjaur, Arvika, Askersund, Backe, Berg (Jämtlands län), Bjurholm, Boliden, Borgholm, Broby (Kristianstads län), Bureå, Burträsk, Båstad,

---

¹ Utredningen för Kristianstads stad är i november 1956 den enda hittills avslutade utredningen.

Dals-Ed, Degerfors (Örebro län), Dorotea, Enköping, Flen, Färgelanda, Gnesta, Gränna, Grästorp, Hallstavik, Hamnerdal, Haparanda, Hemse, Hjo, Hofors, Hoting, Hudiksvall, Hyltebruk, Hällefors, Högsby, Höör, Junsele, Jämshög, Jörn, Karlshamn, Kisa, Kopparberg, Korpilombolo, Lilla Edet, Lysekil, Lövsånger, Malmköping, Malåträsk, Mariestad, Matfors, Mellerud, Molkom, Munkfors, Mönsterås, Nora (Örebro län), Norberg, Norsjö, Ockelbo, Orsa, Oskarshamn, Oskarström, Pajala, Ragunda, Ramsele, Robertsfors, Rättvik, Skara, Skurup, Skänninge, Slite, Smedjebacken, Smålandsstenar, Sorsele, Stenungsund, Storvik, Strängnäs, Ström, Strömstad, Svalöv, Sveg, Svenljunga, Säter (Kopparbergs län), Sävsjö, Torp (Västernorrlands län), Torsås, Töreboda, Uddevalla, Undersåker, Vadstena, Vaggeryd, Valdemarsvik, Vansbro, Varberg, Vaxholm, Vellinge, Vilhelmina, Vindeln, Virserum, Visby, Vänersborg, Västervik, Västra Vingåker, Ystad, Ytterlännäs, Ämål, Änge, Årjäng, Åsele, Åstorp, Ätvidaberg, Älvdalen, Örebro, Östhammar."

Skolöverstyrelsens anvisningar

Skolöverstyrelsen fastställde den 24 juli 1956 — med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande — följande anvisningar (Aktuellt 1956: 24):

"Alltefter ortsförhållandena kan olika varianter av organisationen på realskolestadiet förekomma. I allmänhet bör den nya organisationen upptaga treåriga linjer jämte fyraåriga sådana. På vissa orter torde den nuvarande realskoleorganisationen till en viss tid kunna bibehållas oförändrad med fyra- och/eller femåriga linjer. En organisation, som upptar såväl fem- som treåriga linjer, bör endast förekomma i de sällsynta fall, då starkare konkurrens mellan linjerna i rekryteringshänseende icke är att vänta, exempelvis av geografiska skäl. Normalt är således en kombination av fem- och treåriga linjer utesluten, så-

vida icke Kungl. Maj:tt i undantagsfall på särskilda skäl ger sitt medgivande därtill.

På de orter, där övergång till treårig realskola i princip genomföres, skall ett komplement av fyraåriga linjer finnas för de lärjungar, som icke inhämtat förkunskaper i engelska eller eljest icke är behöriga att intagas på treårig linje, och för dem som av andra skäl är i behov av en långsammare studiegång. På orter, där endast *en* realskolelinje finnes, skall denna i regel tills vidare vara fyraårig.

En omorganisation av de existerande skolorna torde icke på alla orter vara tillräcklig för att säkerställa utrymmet för de stora årskullarna. Om man tills vidare icke vill genomföra en mera varaktig omorganisation av kommunens skolväsen, måste *nya skolenheter* därför komma till stånd, där de nuvarande högre skolorna är otillräckliga. Upprättandet av fyra- och treåriga kommunala realskolor och praktiska kommunala realskolor bör i första hand ifrågakomma.

Där i folkskolan *inbyggda linjer*, som leder till allmän eller praktisk realexamen, redan existerar, bör de enligt statsmakternas mening få bestå och även utbyggas. Nya linjer av detta slag bör emellertid icke upprättas.

Om en ort behåller sin femåriga realskola, är det naturligt, att nuvarande organisation av *flickskolan* med sju- och sexårig lärokurs tills vidare blir bestående. På alla orter, där realskolan blir treårig med ett komplement av fyraåriga linjer, bör däremot flickskolan uppbyggas huvudsakligen med femåriga linjer. Vid flickskolorna föreligger knappast något behov av mognadslinjer med utsträckt studietid, eftersom kurserna redan i den femåriga flickskolan bör läggas upp med tanke på att de skall kunna inhämtas även av lärjungar med relativt långsam arbetstakt. Däremot måste anordningar vidtagas för lärjungar utan förkunskaper i engelska. Är antalet lärjungar, som inte läst engelska, stort, kan Kungl. Maj:tt medgiva, att sexårig linje under en övergångstid bibehålles vid sidan av den femåriga lärokursen. Är det endast några få lärjungar, som inte läst engelska, anordnas för dem sär-

skild undervisning i engelska med något ökat timantal i de båda lägsta klasserna av den femåriga linjen.

De *praktiska realskolorna* behåller sin nuvarande fyraåriga lärogång på examenslinjerna, dock med möjlighet för huvudmannen att efter särskild framställning få inrätta dylika linjer med treårig lärokurs. Skolöverstyrelsen kan medge inrättande av treåriga examensfria linjer vid de praktiska realskolorna.

Enligt riksdagsbeslutet skall de *högre folkskolorna* avvecklas. Kungl. Maj:t kan dock, då särskilda skäl föreligger, medge bibehållandet av sådan skola.

Om i en kommun finnes *statsunderstött privatläroverk* med till folkskolans fjärde klass ansluten linje, skall skolöverstyrelsen i samband med upprättande av plan för skolväsendets organisation inom kommunen uttala sig om läroverkets ställning i ortens skolväsen och, om överstyrelsen finner att statsbidrag icke bör utgå till vissa klasser vid läroverket, framställa förslag härom."

De lokala utredningarnas innehåll

Utredningen skall avse organisationen av skolväsendet på realskolestadiet samt omfatta folkskolan och de högre skolorna.

"Prövningen av organisationen på de särskilda orterna bör vara allsidig och realistisk. I regel måste utredningsarbetet avse dels en preliminär översikt av organisationen vid genomförd enhetsskola, dels en detaljplanering för skolväsendet under övergångstiden. Först sedan inom den enskilda kommunen den skolorganisatoriska utvecklingen mot enhetsskola klarlagts i sina huvuddrag, torde det bli möjligt att bedöma, vilka åtgärder som av organisatoriska skäl blir de lämpligaste för övergångstidens skola. Den organisation, som föreslås, får icke försvåra övergången till enhetsskola. Vad som göres måste innebära ändamålsenliga ändringar i den nuvarande skol-

organisationen och samtidigt underlätta anpassningen mot den framtida enhetsskolan.

Utredningen i denna del bör i första hand bl.a. avse

1. Rekryteringsområdet för högstadieskola (-skolor).
2. Befolkningsunderlaget för högstadium.
3. Antalet elever på högstadiet inom området vid genomförd enhetsskola, beräknat på grundval av befolkningsunderlaget.
4. Redogörelse för lokalbeståndet inom befintliga skolanläggningar.
5. Preliminärt lokalbehov vid genomförd enhetsskola med angivande av lärar- resp. klassavdelningarnas fördelning på befintliga och eventuellt nya skolanläggningar.

Mot bakgrunden av denna preliminära planering utredes den lämpliga organisationen under övergångstiden intill enhetsskolans genomförande. Därvid bör beaktas önskvärdheten av att likvärdiga utbildningsmöjligheter — så långt ske kan — erbjudas elever med olika begåvnings- och studieintressen. Interkommunala planeringsbehov och allmänna hushållningssynpunkter, främst i fråga om lärar- och lokal tillgångarna, bör beaktas och samordnas.

För bedömandet av den lämpliga organisationen inom en kommun bör särskilt följande beaktas.

1. Rekryteringsområdet för ifrågakommande högre skola (skolor).
2. a) Antalet avdelningar, b) antalet lärjungar vid högre skola (skolor).
3. Antalet avvisade inträdesberättigade sökande under de tre senaste åren.
4. a) Beräknat antal avdelningar i högre skola (skolor) under en tioårsperiod framåt med befintlig organisation och oförändrad intagningsprocent av inträdesberättigade sökande. (Som jämförelse anges det faktiska antalet avdelningar senaste läsåret) b) Motsvarande antal vid intagning av samtliga inträdesberättigade sökande.
5. Beräknat antal avdelningar vid övergång till treårig realskola resp. femårig flickskola med bibehållande av erfor-

derligt antal fyraåriga resp. sexåriga linjer och i förekommande fall ändrad skolorganisation i övrigt enligt kommunens önskemål, t.ex. genom inrättande av praktisk realskola och/eller förlängning av folkskolans lärokurs (åtta- eller nioårig lärokurs inom nuvarande organisation enligt timplansförebilder i undervisningsplanen för folkskolan).

6. Lokalbehov enligt befintlig organisation.
7. Lokalbehov vid organisationsförändring enligt punkt 5 ovan.
8. Lärares anställningsförhållanden. Noggrann utredning bör företagas rörande möjligheterna att efter en omorganisation bereda lärare av skilda kategorier lämpliga tjänstgöringsförhållanden (möjlighet till fyllnadstjänstgöring bör beaktas). Uppgift lämnas huruvida vid ifrågasatt omorganisation lärare blir övertaliga och är förhindrade att ta anställning på annan ort.
9. Övriga uppgifter till belysande av organisations- och lokalfrågor."

Gången för behandlingen av organisationsfrågorna

Utredningen om organisationen av skolväsendet på realskolestadiet enligt i det föregående lämnade anvisningar företas exempelvis av en lokal eller interkommunal samarbetsnämnd, där — utom kommunala myndigheter — de berörda skolformerna är representerade (jfr Aktuellt 1954: 20, s. 272). Det är av väsentlig vikt att tidiga och allsidiga kontakter tas med berörda parter. Över samarbetsnämndens förslag bör yttrande inhämtas från respektive skolstyrelser, som har att i ärendet samråda med lärarkåren. Stadsfullmäktiges (kommunalfullmäktiges) beslut i ärendet framläggs därefter i till Konungen ställd skrivelse. Intill dess att de av Kungl. Maj:t den

7 juni 1956 föreslagna mellaninstanserna inrättats, inges denna skrivelse inom föreskriven tid till länsstyrelsen, som har att vidarebefordra den till skolöverstyrelsen. Överstyrelsen har därefter att med eget yttrande överlämna den till Kungl. Maj:t.

Ny skolstyrelselag

Som framgått av kap. 2, s. 16 förutsatte 1950 års skolbeslut en fortsatt behandling av frågan om skolans lokala och regionala ledning samt lärartillsättningen. 1951 års skolstyrelseutredning framlade 1955 sina förslag, som här återges i korthet.

Skolstyrelseutredningens förslag

En skolstyrelse i kommunen

Utredningen föreslog att det från och med den 1 juli 1957 skall finnas *en skolstyrelse i varje kommun. Denna skolstyrelse skall i princip vara styrelse för hela det kommunala och statliga skolväsendet i kommunen.* Utom för folkskolan (enhetsskolan) skall således under styrelsen sortera de högre kommunala skolorna, kommunala skolor för yrkesutbildning, de allmänna läroverken och de statsunderstödda handelsgymnasierna. Efter medgivande av Kungl. Maj:t skall dock särskild styrelse i speciella fall kunna inrättas för nämnd skolform. Annan än angiven skolform skall också kunna läggas under skolstyrelsen.

Enligt utredningens mening är det

av stor betydelse att så snart som möjligt rasera de murar som i organisatoriskt hänseende finns mellan de skolformer som skall smältas samman till enhetsskolan.

Vidgat kompetensområde för styrelsen

Den viktigaste innebörden av förslaget om en ny skolstyrelse ligger i att en och samma lokala myndighet — oavsett vilka skolformer som finns då den börjar sin verksamhet — får ansvara för att såväl det teoretiska som det praktiska skolväsendet i olika former får den utbyggnad och organisation som fordras för att kommunen skall kunna ge sin ungdom den med hänsyn till kommunens resurser och arbetsliv önskvärda utbildningen.

Som ett led i strävan att förenkla skoladministrationen föreslår utredningen att ett tjugotal ärendegrupper *decentraliseras* från centrala eller regionala myndigheter till de lokala skolstyrelserna. Bl. a. för att befria läroverksrektorerna från betungande kamerala göromål föreslås vidare att läroverkens ekonomiska förvaltning överförs på kommunen.

Yrkesråd

Behovet av särskild sakkunskap rörande arbetsmarknads- och yrkesutbildningsfrågor i de nya skolstyrelserna bör tillgodoses genom att ett särskilt *yrkesråd* tillsätts, med uppgift att biträda skolstyrelsen i dessa frågor. Sådant råd skall bestå av minst fyra personer, vilka skall företräda såväl arbetstagare som arbetsgivare samt äga god kännedom om ortens näringsliv.

Skolchef

Likaväl som det är av vikt att samordna den lokala ledningen på skolstyrelseplanet är det av vikt att få till stånd en *enhetlig administrativ skolledning*. Utredningen föreslår därför att det i spetsen för varje kommuns skolväsen (med ett fåtal undantag) skall stå en administrativ ledare, *skolchef*, vilken närmast under styrelsen skall ha ansvar för skolan i pedagogiskt och organisatoriskt hänseende.

Där flera skolformer finns eller den obligatoriska skolan är uppdelad på flera enheter under egna skolledare skall en samordning under *en* chef ske. Beroende på skolväsendets omfattning skall denne vara antingen *skoldirektör* eller *förste rektor*.

Länsskolnämnder

För att de krav som nu måste ställas på en regional skolledning skall tillgodoses, föreslår utredningen att i domkapitlens ställe skall som mellaninstans träda *länsskolnämnder*, vilka bör skapas genom en kombination av den nuvarande folkskoleinspektionen och ett kollegium av lekmän och fackmän. Det är angeläget att de nya regionala skolmyndigheterna får en stark lokal förankring och att stort utrymme i dessa bereds åt lekmannasynpunkterna.

I planeringsverksamheten inbegrips ett omfattande *interkommunalt* samarbete, vilket torde böra ske under ledning av denna regionala myndighet. Utredningen föreslår att denna mellaninstans skall äga att *fastställa en skolorganisation med hänsyn till flera kommuners gemensamma intres-*

sen och om så befinns nödvändigt äga förordna om kommunalförbund på skolans område för att detta mål skall nås.

Utredningen föreslår att länskolnämnd skall bestå av *sju ledamöter*. Fyra skall utses av landstinget och en av vardera skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning, samtliga för en tid av fyra år. Som sjunde och självskriven ledamot skall enligt utredningen statens skolinspektör ingå.¹ Suppleanter skall utses på samma sätt. Av de ledamöter landstingen utser skall en vara högre förvaltningsjurist eller domare, och två skall ha erfarenheter av landsbygdens skolförhållanden. I län där det finns landstingsfri stad, skall fullmäktige i sådan stad utse en ledamot (de båda landstingen i Kalmar län skall utse vardera två ledamöter).

Kungl. Maj:t skall förordna en av de av landstinget eller fullmäktige utsedda ledamöterna att vara nämndens ordförande. Vice ordförande skall nämnden själv utse.

Enbellig lärartillsättning

Den enda fruktbara utgångspunkten för lärartillsättningen fann utredningen vara att konstruera ett *enbelligt* tillsättningsförfarande för *samtliga lärarkategorier*, beträffande såväl själva proceduren som principerna för urvalet. Detsamma gäller om skolledartillsättningen.

Vad först urvalet beträffar föreslår

¹ Jfr härom Kungl. Maj:ts avvikande förslag i propositionen 1956: 182, refererad på s. 64.

utredningen att detta skall ske på objektiva grunder och avvisar i konsekvens härmed såsom icke acceptabel tillsättningsmetod rätten att utan motivering utse lärare. Å andra sidan vill utredningen inte godta ett system där enbart meriter som kan siffermässigt beräknas skall bli utslagsgivande. I objektiv tillsättning inlägger utredningen, att inte endast den sökande som visar högsta poängtal vid en betygs- och tjänsteårsummering efter vissa system skall vara mest meriterad utan att därjämte viss hänsyn skall kunna tas till kommunens speciella behov av viss lärarkraft och till faktorer som kan ge rum för en riktigare helhetsyn på läraren.

För att garantera ett objektivt urval föreslår utredningen att tillsättningen av ordinarie lärare skall ske i samverkan mellan skolstyrelsen och den regionala skolmyndigheten så att styrelsen skall ledigförklara tjänst och preliminärt utse den sökande styrelsen finner vara mest meriterad, varefter styrelsens beslut skall prövas av mellaninstansen.

Från detta förslag undantar utredningen adjunkter i lönegrad 29, vilka tillsvidare tillsätts av skolöverstyrelsen.

Regeringens förslag

Propositionen om den nya skolstyrelselagen avgavs den 7 juni 1956 och lämnades till riksdagen den 16 oktober 1956, varvid dock lärartillsättningen problem sköts över till 1957 års riksdag. Därvid gjorde Kungl. Maj:t vissa väsentliga ändringar i utredningens förslag, medan det i övrigt på väsentliga punkter rådde över-

ensstämmelse mellan utredningens förslag och regeringens ståndpunkt. Följande avvikelser kan dock noteras.

För att tillmötesgå kritiken från yrkesskolhåll föreslogs sålunda att det vid sidan av den gemensamma skolstyrelsen obligatoriskt skall inrättas yrkesråd för varje yrkesgrupp som är företrädd på utbildningsschemat. Dessa yrkesråd får alltså en mycket starkare ställning än det organ som utredningen skisserat för hela yrkesskolan.

Ifråga om tillsynslärarna följde propositionen skolöverstyrelsens uppfattning och satte tre — och inte som utredningen två — klassavdelningar som minimigräns för obligatoriska tjänster.

I propositionen föreslogs att utöver de fyra av landstinget utsedda lek-männen länskolnämnden skulle bestå av *en jurist utsedd av länsstyrelsen* samt två skolmän, en utsedd av skolöverstyrelsen och en av yrkesöverstyrelsen. Skolinspektören skall enligt Kungl. Maj:ts förslag icke ha rösträtt i länskolnämnden. I motioner yrkades dock att detta skulle bli fallet.

De nya bestämmelserna föreslogs träda i kraft den 1 juli 1958. Utredningen hade föreslagit den 1 juli 1957.

Riksdagens beslut

Riksdagens beslut innebar ett godkännande i princip av utredningens och Kungl. Maj:ts förslag. Såväl det teoretiska som det praktiska skolväsendet får, säger riksdagen i samman-satta konstitutions- och statsutskottets utlåtande 1956: 1, avsevärt förbättrade förutsättningar för en rationell ut-

byggnad. Hittills har kommunerna icke förfogat över någon styrelse med allmänt ansvar för att skolväsendet som en helhet utvecklas på det sätt som kommunens storlek och förhållanden motiverar. Skolan måste betraktas som en organisk enhet och därför bör — utöver skolpliktsålderns skolformer — även kommunala yrkes-skolor, allmänna och statliga gymnasier samt kommunala handelsgymnasier reguljärt ingå i skolstyrelsens kompetensområde. Länskolnämndernas kompetensområde omfattar dessutom de högre tekniska läroverken, centrala verkstadsskolor samt skolhemsorganisationen.

Ifråga om sammansättningen av länskolnämnden godtog utskottet och riksdagen Kungl. Maj:ts förslag. Den kommer alltså att bestå av fyra ledamöter, utsedda av landstinget, en juridiskt skolad ledamot, utsedd av länsstyrelsen, samt två pedagogiska fackrepresentanter. Den ena av dessa skall tillföra nämnden pedagogisk sakkunskap och erfarenhet rörande de delar av det allmänna skolväsendet som skolinspektören icke i första hand täcker och skall utses av skolöverstyrelsen. Den andre fackmannen utses av överstyrelsen för yrkesutbildning och skall ha erfarenhet från yrkesutbildningsväsendet. Kungl. Maj:t utser ordföranden bland de fyra landstingsvalda eller den av länsstyrelsen utsedda ledamoten.

Ifråga om lärartillsättningen gjorde Kungl. Maj:t den ändringen att samtliga lärare (med undantag för lektörerna) tillsätts av länskolnämnderna efter förslag av skolstyrelserna. Samtidigt inskränktes dock den s. k. fjärde

befordringsgrunden till att avse ungdomsledarverksamhet m. m., medan kommunala förtroendeuppdrag etc. som av skolstyrelseutredningen föreslagits ingå i denna befordringsgrund undantogs. Riksdagen följde Kungl. Maj:ts förslag (Statsutskottets utlåtande 1957: 97).

Planeringskommitténs förslag

Födelsetalen under början av 1940-talet visar en brant stigande kurva med cirka 96 000 födda år 1940, 135 000 år 1945 och 115 000 år 1950.

Antalet barn i åldern 7—14 år kulminerar 1956 men är ännu 1961 omkring 30 000 högre än 1951, och 1965 väntas antalet komma att ligga på ungefär samma nivå som 1950. För åldersgruppen 14—18 år infaller maximum 1961 med en ökning på 135 000 ungdomar jämfört med 1955. Ännu 1965 kommer antalet ungdomar i dessa åldrar att vara betydligt högre än innevarande år.¹

¹ *Skolan och de stora årskullarna*, Stockholm 1955, s. 14 f. Den befolkningsstatistiska redogörelsen "De stora årskullarna" som där ingår som bilaga II har gjorts inom Samarbetsnämnden för yrkesutbildning och arbetsförmedling (samarbetsorgan för skolöverstyrelsen, yrkesöverstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen) och publicerades även separat 1955 (multiliterck). — Jfr s. 74.

Kungl. Maj:ts uppdrag den 24 september 1954 åt arbetsmarknadsstyrelsen, skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning att utföra de planeringsarbeten, vidta de åtgärder och komma med de förslag vilka kunde befinnas erforderliga för att på lämpligt sätt möta de svårigheter som det växande antalet ungdomar i arbetsför ålder kunde väntas medföra. Med anledning av detta uppdrag till-satte skolöverstyrelsen efter beslut den 5 januari 1955 (skolöverstyrelsens protokoll nämnda dag, § 1) en kommitté, bestående av undervisningsrådet *Ragnar Lund*, tillika ordförande, folkskoleinspektören i Norrbottens läns mellersta inspektionsområde *Edvin Flemström* och adjunkten vid småskoleseminariet i Strängnäs *Gunnar Herrström*, tillika sekreterare.

Kommittén kallades *skolöverstyrelsens planeringskommitté för de stora årskullarna* (*planeringskommittén*). Dess betänkande "Skolan och de stora årskullarna" (jfr not 1) publicerades hösten 1955.

Prognoser över utbildningsbehoven

Kommittén lät utarbeta vissa prognoser rörande den kvantitativa utvecklingen inom olika skolformer. För *folkskolans* del visar denna — sedan avdrag gjorts för enhetsskolans högstadium samt i folkskolan inbyggda realskolelinjer och under förutsättning att den femåriga realskolans och den sjuåriga flickskolans båda lägsta klasser successivt avvecklas under en femårsperiod — ett maximum för lärjungeantalet redan läsåret 1956/57

med siffran 810 000 och därefter nedgång till 739 000 1961/62.

Beträffande *realskolan och motsvarande skolformer* har prognoser utförts för två alternativ, det ena med oförändrad relativ tillströmning till klass 1 sammanlagt för alla skolformer, det andra med en fortsatt stegring av den relativa tillströmningen i ungefär samma takt som under senare år.

Med oförändrad relativ tillströmning skulle lärjungeantalet i realskolan stiga från cirka 150 000 höstterminen 1954 till cirka 176 000 höstterminen 1958, och med en fortsatt stegring av den relativa tillströmningen skulle ett lärjungemaximum nås höstterminen 1959 med cirka 188 500 lärjungar.

Ifråga om *gymnasiet* ger prognoserna, under förutsättning av oförändrad relativ tillströmning till ringarna 1⁴ och 1³, en ökning från cirka 28 000 elever 1954 till cirka 45 000 1962 och, under förutsättning av fortsatt stegring av den relativa tillströmningen, en ökning till cirka 61 500 elever år 1965.

Under den senaste tioårsperioden har tillströmningen till högre skolor ökat även relativt sett, vilket ytterligare bidragit till att avvisningarnas antal blivit allt större trots att plats-tillgången ökats. År 1954 måste nära 12 500 sökande till realskoleutbildning avvisas. För kommande år skulle antalet avvisade under samma förutsättningar stiga mycket snabbt och nå kulmen 1957 med 22 300; först 1964 skulle 1954 års höga tal något underskridas. Det nuvarande undervisningsväsendet är sålunda klart under-

dimensionerat för att kunna möta de krav som de stora ungdomskullarna från 1940-talets första år ställer, konstaterade utredningen 1955.

Motiv för utbyggnad av skolväsendet

Det skulle vara en allvarlig orättvisa mot barnen i de stora årskullarna från 1940-talet, om de skulle komma i sämre belägenhet i utbildningshänseende än 1930-talets barn. Det skulle också enligt kommitténs mening te sig ytterst anmärkningsvärt, om ungdomens utbildningsmöjligheter skulle försämrats åren närmast före införandet av den obligatoriska nioåriga enhetsskola på vilken skolplaneringen i överensstämmelse med 1950 års riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling nu är inriktad. 10 000-tals barn riskerar nu att gå miste om möjligheten att få en skolutbildning som går utöver sjuårig folkskola. Ett mycket stort antal ungdomar står bl. a. till följd härav inför hotet att utestängas från den kvalificerade utbildning som gymnasiet skänker.

Centraliseringsåtgärderna och inflyttningen till tätorterna skärper bristen på skollokaler. En återgång till mindre klassavdelningar enligt 1947 års bestämmelser skulle öka lokalbehovet med 800 à 900 klassrum. Härigenom skulle möjligheterna att bereda barnen ur de stora årskullarna en utbildning utöver sjuårig folkskola allvarligt äventyras, menar kommittén, som föreslår att giltighetstiden för kungörelsen 1950: 137 om klassavdel-

ningarnas storlek utsträcks till utgången av läsåret 1959/60 (a.a., s. 49 f).¹

Förslag till åtgärder

Antalet elevplatser på åldersstadiet motsvarande realskolan och enhetsskolans högstadium måste utökas snabbt och avsevärt. Inte bara procentuellt lika många lärjungar ur en årskull som för närvarande utan en för varje år ökad andel skall kunna tas emot. Problemet är olösligt, anser kommittén, om inte en utbyggnad av samtliga skolformer på detta åldersstadium kommer till stånd. Kommittén betonar vikten av att utbyggnaden kommer försöksverksamheten med nioårig enhetsskola till godo i sådan omfattning, att kommunernas framställningar och försöksavdelningens önskemål beaktas.²

En påskyndad utbyggnad av försöksverksamheten skall, enligt vad kommittén föreslår, främst inriktas på

---

¹ Hösten 1956 tillsattes en utredningsman, seminarieadjunkten Gunnar Herrström, att inom eklelesiastikdepartementet verkställa den utredning om möjligheterna att minska klassavdelningarnas storlek som begärts av 1956 års riksdag (statsutskottets utlåtande 1956: 154). 1957 års riksdag beslöt en återgång till 1947 års bestämmelser fördelad på fyra år, 1959—62. Samtidigt med detta beslut om mindre antal elever per läraravdelning beslöt riksdagen (statsutskottets utlåtande 1957: 105) att småskolläroverstyrelsen från och med läsåret 1961—62 skulle förlängas med ett år och bli treårig utom för studenter.

² 1957 års riksdag godkände statsutskottets förslag (1957: 127) om den fortsatta utvidgningen av försöksverksamheten.

att skapa sammanhängande försöksregioner och anordna försök med partiella högstudier, omfattande minst två grenar av y-linjen, varvid statsbidrag till sådan försöksverksamhet förutsätts komma att utgå enligt de bestämmelser som gäller för försöksverksamhet med nioårig enhetsskola. Då det nuvarande urvalet av försöksdistrikt inte tycks ge erforderlig vägledning för den framtida skolplaneringen i glesbygder, föreslår kommittén också att skoldistrikt i sådana bygder genom skolöverstyrelsens försorg stimuleras att anordna försöksverksamhet med nioårig enhetsskola.³

Lärarbehovet

I folkskolan uppehölls höstterminen 1954 635 folkskollärartjänster av personer som saknade formell kompetens. Motsvarande siffra beträffande småskollärartjänster var 59.

För de högre skolorna motsvarade lärarbristen i läroämnen höstterminen 1954 sammanlagt 672 heltidstjänster. Från 1947 hade en ständig stegring av bristen ägt rum till 705 tjänster 1953.

Skolväsendets starka expansion kommer att medföra ett snabbt växande behov av lärare i engelska. Kravet på studentkunskaper i latin torde för närvarande vara ett hinder för förvärvandet av högre betyg i filosofisk ämbetsexamen, särskilt för många folkskollärare från fyraårigt seminarium.

---

³ En särskild "glesbygdsutredning" tillsattes 1956 av Skolöverstyrelsen med rektor T. Sävborg som ordförande.

Ehuru latinkunskaper givetvis är värdefulla vid studiet av engelska, kan de inte anses outhärliga för en lärare på realskolestadiet. Kommittén fann det önskvärt att lärare utan studentkunskaper i latin bereds möjlighet att få den grundligare utbildning som tvåbetygsstudierna ger. Den föreslog därför att kravet på studentkunskaper i latin för två betyg i engelska språket i filosofisk ämbetsexamen tas bort och har låtit utarbeta förslag till en alternativ tvåbetygskurs för sådana studerande (a.a., s. 140 f).

Läraryrket i de naturvetenskapliga ämnena kom planeringskommittén att överväga möjligheten att utbilda ämneslärare för realskolan och enhetsskolans högstadium vid särskilda läroanstalter. För kombinationen matematik, fysik och kemi föreslog kommittén därför en ämneslärarutbildning vid lärarhögskolor, som skulle komma till stånd snarast och om möjligt redan fr. o. m. budgetåret 1956/57. Dessa lärarhögskolor skulle förläggas till Göteborg, Uppsala och antingen Umeå-Sundsvall eller Härnösand-Sundsvall, varvid i första hand alternativet Umeå-Sundsvall förordades.¹

Lokalbehovet

Höstterminen 1954 förelåg en brist på omkring 4 500 klassrum i folkskolan

---

¹ 1957 års lärarutredning, under ordförandeskap av undervisningsrådet Yngve Norinder, har i uppdrag att utreda (se s. 79) en modifierad ämnes- och klasslärarutbildning för enhetsskolans högstadium. Detta utbildningsprojekt kan väntas i viss mån ersätta planeringskommitténs ännu icke förverkligade förslag.

och nära 1 100 klassrum i högre skolor. Procentuellt var bristen större för de högre skolorna, och även behovet av ersättningsbyggnader var större.

Kommittén gjorde ett försök till approximativ uppskattning av lokalbehovet för hela skolväsendet, byggd på en schematisk uppskattning av antalet klassavdelningar fram till 1961. Kvottilldelningen har förutsatts oförändrad under denna tid. Lokalbristen kommer enligt denna beräkning att vid början av 1960-talet uppgå till 4 000 klassrum. Under de närmast följande åren kommer den att förvärras (till cirka 6 600 klassrum) och blir under senare hälften av decenniet mycket svår att bemästra.

Planeringskommittén fann det nödvändigt att en betydligt större byggnadskvot än för närvarande ställs till skolväsendets förfogande för de närmaste åren och förutsatte därvid att en relativt stor del av denna kvot används för att skaffa provisoriska lokaler. Enligt kommitténs mening är en för folkskolan och högre skolor gemensam byggnadskvot av 300 miljoner erforderlig för vart och ett av de tre åren 1956—58. Därigenom skulle 5 600 klassrum kunna åstadkommas, varav 3 300 klassrum utgör nytillskott (a.a., s. 199 ff).

Planeringskommitténs förslag angående byggnadsbidrag till realskolor upptogs av realskoleutredningen och förverkligades genom riksdagsbeslutet 1956. *I övrigt har kommitténs förslag icke lett till proposition från Kungl. Maj:t vid 1956 eller 1957 års riksdagar.*

1957 års riksdag om skolbyggnaderna

1957 har stora omläggningar av statsbidragsgivningen för det lokala skolväsendet beslutats. Det framgår av statsutskottets utlåtanden 1957: 91 och 104. Ur det senare återges följande avsnitt som har mera allmänt intresse.

”Såsom huvudregel skall gälla, att bidragsunderlaget för statsbidrag till kostnaderna för nybyggnad och tillbyggnad av permanenta skollokaler bestämmes efter ett enhetspris per kvadratmeter nettogolvyta i stället för såsom nu på grundval av de i detalj beräknade kostnaderna.

Den förordade generaliserande metoden — den s. k. enhetsprismetoden — för bidragsunderlagets fastställande innebär enligt utskottets mening ostridigt en betydande förenkling av det administrativa arbetet med prövning av statsbidragsärendena, och dess införande utgör ett naturligt led i de pågående strävandena att förenkla statsbidragsgivningen till kommunerna. — — —

Efter ingående prövning av förevarande fråga har utskottet funnit sig kunna acceptera ett enhetspris av 900 kronor, dock under förutsättning att detta pris anknytes till prisläget den 1 januari 1956 i stället för — enligt departementschefen — till den 1 januari 1957. Då utskottet i det föregående förordat, att enhetspriset skall anknytas till byggnadskostnadsindex kommer de genomsnittliga bidragsunderlagen enligt utskottets ovannämnda förslag att — i förhållande till vad departementschefen förordat — höjas med det procenttal, varmed byggnadskostnadsindex stigit under år 1956

eller med 8,2 procent. Det i motionen II: 599 framställda andrahandsyrkandet har i den del det berör förevarande fråga härmed blivit i viss utsträckning tillgodosett.”

Beslutet innebär att de nya bestämmelserna tillämpas i fråga om varje statsbidragsärende som inlämnats till statlig myndighet efter den 1 februari 1957.

Skolöverstyrelsens initiativ 1956 och 1957

Skolöverstyrelsen avgav våren 1956 (bl. a. 27/1 och 23/4) de principiellt hållna skrivelser till Kungl. Maj:t som innebar ett uppföljande av planeringskommitténs förslag. I den mån dessa berörde enhetsskolans fortsatta utredning behandlades de i en särskild skrivelse som här återges i referat.

Tidsplanen för genomförande av nioårig skolplikt

Överstyrelsen finner det för sin del önskvärt att arbetet inom skolväsendet får inrikta sig på att under läsåren 1962—63 till och med 1968—69 påbörja den allmänna övergången till nioårig obligatorisk skola i den form försöksverksamheten dessförinnan anvisar. De stora årskullarna har då passerat högstadiet (realskolestadiet), och

de senaste årens födelsetal och gjorda prognoser tyder på en fortgående nedgång i lärjungeantalet. Gynnsammare förhållanden ifråga om lokaler och lärartillgång kan alltså beräknas ha inträtt.

Den ovan angivna perioden kan inte anses innebära en forcering av reformen. Övergången torde böra påbörjas i klasserna 1 och 5 och fortskrida successivt, såsom i allmänhet skett inom försöksverksamheten. Slutåret för det fullständiga genomförandet av enhetsskolan i samtliga nio klasser skulle under dessa förutsättningar bli läsåret 1972—73. Efter läsåret 1968—69 bör uppskov kunna ifrågakomma endast efter medgivande av Kungl. Maj:t.

Överstyrelsen väntar att skolväsendet på lämpligt sätt snarast möjligt får hållpunkter beträffande övergången till enhetsskolan i överensstämmelse med vad som här anförts. Den framhåller också att ämbetsverket utan nu angivna riktlinjer inte anser sig på ett tillfredsställande sätt kunna utföra det planeringsarbete som ankommer på överstyrelsen och utan vilket reformen knappast kan förverkligas.

Formerna för övergång till enhetsskola

Vid fastställandet av ett tidsschema måste även formerna för övergång till enhetsskola övervägas, heter det vidare i SÖ:s skrivelse. För närvarande sker denna i försöksdistrikten under personlig medverkan av den centrala försöksledningen, bl. a. genom upprepade besök och konferenser före försöks-

verksamhetens införande och genom besök av centralt anställda konsulenter de följande åren.

När den allmänna övergången till enhetsskoleorganisationen i landet skall påbörjas, enligt överstyrelsens ovan framförda förslag höstterminen 1962, måste ett annat förfarande tillämpas. Omfattningen av verksamheten kommer då att göra en sådan ingående central rådgivning otänkbar. De blivande mellaninstanserna torde få väsentliga uppgifter i detta sammanhang. Överstyrelsen avser att under de närmaste läsåren, med stöd av de erfarenheter som vunnits under försöksverksamheten, utarbeta pedagogiska och organisatoriska anvisningar rörande sådant som bör iakttas vid enhetsskoleorganisationens införande i skoldistriktet. Överstyrelsen avser att, sedan anvisningarna blivit fastställda, med dem som grundval anordna särskilda instruktionskurser för skollärdare i blivande enhetsskoldistrikt. Definitiva utformningen av dessa anvisningar kommer överstyrelsen dock att verkställa först då bättre underbyggda slutsatser kan dras under det närmaste decenniet angående detaljerna i en lämplig enhetsskoleorganisation.

Överstyrelsen avser därför att bedriva arbetet med dessa anvisningar så att de kan föreligga i sin slutliga form vid utgången av år 1960. År 1961 får då användas till en intensifierad kursverksamhet för blivande enhetsskolledare, och skoldistriktet kan därefter vidta de förberedelser som erfordras.

Vid utvidgandet av den egentliga försöksverksamheten bör, enligt överstyrelsen, följande synpunkter vara

vägledande. Flera sammanhängande försöksregioner måste skapas, bl. a. för att ge ett bärkraftigt underlag för särskilda försökslyceer. Mera erfarenheter av interkommunal samverkan vid uppbyggandet av högstadiet måste erhållas. Försöksverksamheten måste utsträckas också till ett tillräckligt stort antal glesbygdskommun för att man skall kunna skaffa sig kännedom om hur de speciella problem bör lösas som föreligger där: skolskjutsar, inackorering för högstadiundervisning osv. (I samband härmed hemställer också överstyrelsen att den specialutredning om glesbygdernas skolfrågor som förberedades i 1950 års skolproposition nu verkställs.) Försöken med korrespondensundervisning bör utvidgas, och detta inte enbart ifråga om glesbygdsskolor och det teoretiska högstadiet. Även en utvidgad radioundervisning bör prövas. Försöksverksamheten på det praktiska högstadiet bör vidare kompletteras. Här om heter det bl. a. i SÖ:s skrivelse:

”Tillräcklig erfarenhet måste vinnas av dels förberedande yrkesutbildning på yrkesområden, som hittills i för liten utsträckning berörts av försöksverksamheten — hit torde i första rummet bära räknas jordbruket och skogsbruket — dels den allmänpraktiska utbildningen. Förutsättningar för framgångsrika försök på dessa områden kan ibland föreligga i distrikt, som saknar möjligheter att själva eller genom samarbete med andra försöksdistrikt anordna ett högstadium, omfattande både y-, a- och g-linje. Det är för en systematisk komplettering av försöksverksamheten synnerligen angeläget att i sådana sammanhang en partiell försöksverksamhet får anordnas. De partiella försöken med förberedande yrkesutbildning får inte göras för ensidiga. De bör omfatta minst två grenar på varje försöksort, nämligen dels

en gren inriktad på något för orten väsentligt yrkesområde, dels en mera allmän gren. Så länge förutsättningar för uppbyggnad av ett fullständigt teoretiskt högstadium t.v. saknas, bör i sådant sammanhang elever kunna hänvisas till teoretiska linjer eller skolor inom annat skol-distrikt.”

Uppbyggandet av enhetsskolorganisationen inom distrikt av denna typ måste organisatoriskt och pedagogiskt stödjas på samma sätt som i den nuvarande försöksverksamheten. Sålunda krävs besök av representanter för överstyrelsen i och för lokala undersökningar och överläggningar före försöksverksamhetens igångsättande, samråd om och granskning av distriktets organisationsplaner samt sedermera besök av centralt anställda konsulenter och samarbete med vederbörande regionala samarbetskommittéer inom försöksverksamheten. Däremot avses inte alla dessa distrikt behöva delta i samtliga inom försöksverksamheten i övrigt anordnade enkäter och prov eller avge regelmässiga försöksrapporter.

Nioårig folkskola under övergångstiden

En orsak till att skoldistrikt överväger att begära försöksverksamhet med nioårig enhetsskola torde i många fall vara en önskan att tillgodose utbildningsbehovet för de elever för vilka de nuvarande realskolorna och därmed jämställda teoretiska skoltyper inte är den lämpliga studievägen, anför överstyrelsen vidare. Emellertid kan detta utbildningsbehov under övergångstiden i viss mån tillgodoses även av

den nuvarande folkskolan, som enligt gällande bestämmelser kan göras nioårig och organiseras med utbildningsalternativ motsvarande dem som för detta klientel finns i försöksskolan. I de fall då en kommun under övergångstiden vill behålla en redan förefintlig realskola är den här angivna lösningen en naturlig utväg. Detsamma gäller då en kommun i samband med upprättandet av en ny kommunal treårig realskola vill sörja även för den övriga ungdomens utbildningsbehov och därvid väljer att införa en nioårig skolgång även för dessa elever.

Vilken form en nioårig skolgång än får, är det av vikt att samtliga elever erhåller undervisning av bästa möjliga beskaffenhet och att utbildningen på varje studieväg är så likvärdig som möjligt med den på motsvarande studievägar inom andra skolformer. Den nya undervisningsplanen för folkskolan erbjuder i detta avseende alternativ ifråga om såväl allmäntestetisk som praktisk undervisning. För de yrkesbestämda linjerna i folkskolan bör man eftersträva samma mångsidighet som för motsvarande linjer i försöksskolan. Speciella krav bör vidare ställas på skolans ledning, på lokalerna och deras utrustning och givetvis även på lärarpersonalen.

Försöksverksamhet även sedan enhetsskolan genomförts

Sedan den första etappen i enhetsskolförsöken avslutats och enhetsskolorganisationens allmänna genomförande påbörjats, måste försök fortfarande an-

ställas i syfte att vinna en pedagogiskt och organisatoriskt successivt förbättrad enhetsskola. Försöksverksamheten torde därvid kunna begränsas till de särskilda försöksskolorna.

1957 års riksdag om tiden fram till 1962

Skolöverstyrelsens tidsplan för genomförande av nioårig skolplikt godkändes av 1957 års riksdag, som därvid uttalade följande (statsutskottets utlåtande 1957: 127) om utvecklingen intill 1962.

”Vad beträffar den fortsatta utbyggnaden av verksamheten med nioårig enhetsskola intill år 1962 vill utskottet framhålla följande. Den egentliga försöksverksamheten enligt 1950 års beslut avsåg att lägga grunden för de ställningstaganden inom en sammanfattande utredning och i form av ett nytt riksdagsbeslut, som aviserades 1950. Utskottet har i föl genom godkännande av en föreslagen tidsplan för utredningen uttalat att en sammanfattande rapportering skall avges av skolöverstyrelsens försöksavdelning och lärarhögskolans pedagogiska institution år 1959. Därav följer att erfarenheter av pedagogisk art från försöksverksamheten i distrikt som påbörjar sin verksamhet senare än detta år knappast kan komma att beaktas i utredningsarbetet. Däremot är det givetvis för riksdagens slutliga ställningstagande värdefullt med de erfarenhe-

ter av i synnerhet organisatorisk art som kan komma att dragas, när enhetliga försöksräjonger under en längre tid varit i verksamhet. Härav följer att nya distrikt kan behöva anslutas till försöksverksamheten ända intill den tidpunkt då nioårig skolplikt väntas bli generellt genomförd.

Till detta kommer att utbildningsbehoven på många orter enligt de ansvariga kommunala myndigheternas bedömanden endast kan tillfredsställande täckas genom verksamhet med nioårig enhetsskola. Detta gäller särskilt starkt expanderande tätorter och vissa landsbygd/distrikt. Med hänsyn härtill finner utskottet det rimligt att vid sidan av den egentliga försöksverksamheten — i den mån lokal- och lärartillgången så tillåter — verksamhet med nioårig enhetsskola i överensstämmelse med gällande anvisningar om målsättning och metoder bedrivs i ett mindre antal kommuner utan att dessa distrikt deltar i alla med försöksverksamheten sammanhängande enkäter, prov och undersökningar. Det torde ankomma på skolöverstyrelsen att bedöma i vad mån överstyrelsens handläggning av verksamheten i dessa skoldistrikt bör ske inom försöksavdelningen eller ej. Utskottet förutsätter dock att allmänna försöksbestämelseerna skall äga tillämpning på verksamheten i dessa distrikt.”

Gymnasiets expansion

Våren 1957 blev gymnasiefrågorna särskilt aktuella dels genom riksdags-

initiativ, dels genom en principiellt hållen framställning från skolöverstyrelsen till Kungl. Maj:t den 26 mars. Denna senare skrivelse redovisas här i ett kort sammandrag. Förslagen innebär bl. a. upprättandet av 70—80 nya gymnasier under perioden 1957—63.

Skolöverstyrelsens förslag

Vid beräkningen av tillströmningen till gymnasiet har skolöverstyrelsen utgått från planeringskommitténs (s. 65) prognos. Man har därvid godtagit det s. k. högre alternativet, som innebär att man räknar med en ökning av de gymnasieintagnas andel av motsvarande födelseårgång i ungefär samma takt som under den senaste tioårsperioden. Den relativa tillströmningen till gymnasiet beräknas därigenom öka med en halv procentenhet per år.

Denna ökning innebär att gymnasieorganisationen skulle behöva vidgas från ca 34 000 elever höstterminen 1956 till ca 62 000 höstterminen 1965, dvs med ca 28 000 lärjungar eller drygt 80 procent. Den totala ökningen motsvarar ca 1 100 nya avdelningar, vilka måste beredas undervisningsutrymme. De allmänna gymnasierna torde få bära huvudparten av belastningen.

Den beräknade ökningen innebär, att år 1965 antalet studentexamenskapabla kommer att utgöra ungefär så stor andel av en årskull, som förutsättes av professor Torsten Husén i av

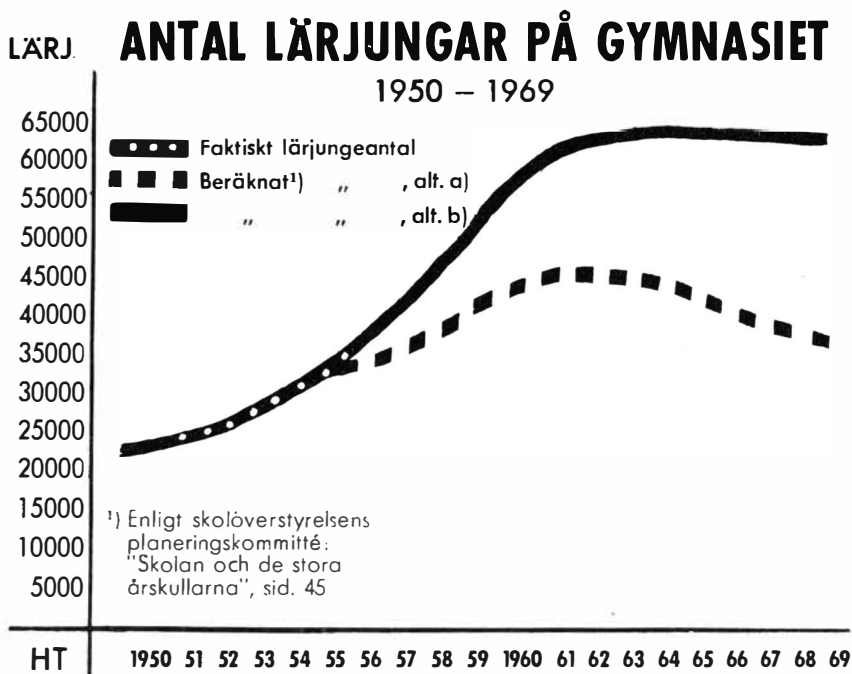
denne utförda undersökningar, alltså ca 15 procent, framhåller överstyrelsen. Docenten Kjell Härnvist har för universitetsutredningen framlagt undersökningar, som indikerar en avsevärt högre siffra, nämligen ca 25 procent av en födelseårgång. Efterfrågan på personal med studentexamen och jämförbar utbildning torde, framförallt såsom en följd av den tekniska utvecklingen, komma att kännetecknas av fortsatt ökning. (Jfr s. 95 ff.)

Behovet av nya gymnasier

Skolöverstyrelsens statistiska kontor beräknar, att antalet studentexamina

per år bör under mitten av 1960-talet med omkring 6 000 överstiga den examination som uppnås genom hittillsvarande utbyggnad av gymnasiet. 300 elevplatser kan troligen erhållas såsom tillskott från nuvarande organisation, om bestämmelser angående gymnasieområden införs. Hur återstående ca 5 700 examina per år kan komma att fördelas på existerande och projekterad organisation, är ett problem vars bedömande skiftar avsevärt beroende på vilken utgångspunkt som väljs för övervägandena.

Om 30 procent av den erforderliga ökningen kan tillgodoses av den befintliga organisationen, måste nya gymnasier svara för omkring 4 000 exa-

mina per år. Räkna man förslagsvis med 50 å 60 examina årligen per gymnasium skulle under sjuårsperioden 1957—1963 behöva inrättas 70—80 nya enheter eller 10 å 11 per år. Skulle däremot den beräknade ökningen till ca 40 procent täckas genom utbyggande av redan förefintliga anläggningar måste nyinrättade svara för ca 3 400 examina, vilket under ovan angivna förutsättningar skulle motsvara 60 å 70 gymnasiala utbildningsanstalter eller 8 å 10 per år.

De framkomna resultaten är grundade på överslagsberäkningar.

Läraryrket

Skolöverstyrelsen beräknar att den förut skisserade expansionen skulle kräva ett tillskott av ca 1 600 å 1 700 ämneslärare för gymnasiet utöver nu förefintlig lärarpersonal läsåret 1965—66. Ökningen av läraryrket i förhållande till nuläget kan beräknas uppgå till ca 400 heltidslärare i läroämnen läsåret 1958—59, ca 1 000 läsåret 1960—61 och ca 1 500 läsåret 1962—1963. Stegringen av läraryrket kan sålunda förväntas bli starkast under de sista åren av 1950-talet och de första av 1960-talet.

Skall den förutsedda ökningen av gymnasieorganisationen kunna äga rum måste särskilda åtgärder vidtagas för att ställa akademiskt utbildad lärarkraft till de nya gymnasieavdelningarnas förfogande.

Byggnadsbehovet

En avsevärd eftersläpning föreligger redan nu när det gäller förhållandet

mellan byggnadsbehov och tilldelade kvotmedel. Byggnadskvoten för högre skolor har under de senaste fem åren uppgått till omkring 24 miljoner kr per år. Behovet av kvottilldelning för dessa skolors byggnadsverksamhet har under samma tid utgjort mellan 70 och 85 miljoner kr per år. Byggnadstillstånd har utfärdats för belopp, som uppgått till mellan 25 och 35 procent av detta årliga behov. Uppskattningsvis kan den kapitalinvestering som erfordras för 70 nya gymnasieenheter, beräknas till 300 å 400 miljoner kr.

Nya typer av gymnasier

I samband med att behovet av tekniker snabbt ökar, måste även de högre tekniska läroanstalternas kapacitet komma att ökas. Överstyrelsen förutsätter, att nya former av tekniska läroanstalter kan komma att visa sig behövliga.

I vissa orter kan det visa sig lämpligt att upprätta hittills ej förekommande kombinationer mellan allmänbildande och fackutbildande gymnasier. Intresse för dylika kombinationer har från olika håll framförts till överstyrelsen. I stället för att inrätta en ny parallell av reallinjen, vore det på vissa orter motiverat att knyta en teknisk linje till det allmänna gymnasiet. På mindre och medelstora platser med utpräglad industriell inriktning kan vissa utrustnings- och lärarfrågor tänkas bli lösta genom medverkan från näringslivet, som å sin sida tack vare den nya utbildningslinjen kan få vissa rekryteringsbehov tillgodosedda.

1957 års riksdag om gymnasiet

Redan två månader innan skolöverstyrelsen avgav den tidigare refererade skrivelserna hade riksdagen genom motionerna I: 283 och II: 328 ställt inför gymnasieproblemen. Det hette i motionen:

”Trängseln framför realskolans portar skulle med all sannolikhet inte ha blivit så svårartad och icke ha framkallat så stora organisationsändringar som skett därest statsmakterna i tid vidtagit åtgärder för att motta de ökade clevkullarna. Den realskolereform som 1956 års riksdag tvingades besluta tillkom i ett nödläge beträffande tillgången på lokaler och lärare.

Det är mot denna bakgrund som motionärerna finner det starkt befogat att en motsvarande krissituation på gymnasiet såvitt möjligt undvikas. Tiden är inne att vidtaga den oundgängliga kvantitativa expansion, som måste företagas från slutet av 1950-talet till senare hälften av 1960-talet.

Det föreligger emellertid gymnasieproblem av två skilda slag. Det är dels de som gäller fram till 1960-talets senare hälft, dels de som sammanhänger med det provisoriska gymnasiets ersättande med en mera slutgiltig organisation, varvid bildningsmål och arbetskraftsbehov bör vara vägledande för de förändringar som då bör ske.

— — — Motionen kräver en utredning i vilken bör ingå en övervägande fackmannarepresentation, hämtad inom och utom skolöverstyrelsen varvid aktiv skolledar- och lärarerfarenhet bör vara tillfyllest representerad. Med tanke på utbildningsmål och arbetsmarknadssynpunkter bör även företrädare

för näringslivets och målsmännens intressen ingå.”

Riksdagen beslöt i dessa gymnasiefrågor godkänna följande utlåtande av statsutskottet (1957: 127):

”Utskottet finner det angeläget att det utredningsarbete i gymnasiefrågan, som skolöverstyrelsen redovisat i skrivelse den 26 mars 1957 till Kungl. Maj:t, fullföljes med energi och skyndsamhet i vad det avser gymnasiets utvidgning under de stora årskullarnas tid. Det synes utskottet mest rimligt att det fortsatta planeringsarbetet bedrivs inom skolöverstyrelsen, som härvid bör beredas tillfälle att i erforderlig utsträckning tillkalla planeringsexpertis och sakkunniga företrädande målsmän- och näringslivssynpunkterna. I det fortsatta planeringsarbetet bör bland annat beaktas vad som i motionerna I: 283 och II: 328 framhålles om gymnasiernas lokaliseringsfrågor samt om åtgärder för att underlätta resande och inackorderade elevs studier på gymnasie-stadiet. Vad angår det i motionerna likaledes påtalade behovet av en utredning angående gymnasiets utformning på längre sikt vill utskottet erinra om att Kungl. Maj:t i sina direktiv för den sammanfattande skolutredningen framhållit möjligheten att de långsiktiga gymnasiefrågorna kan komma att hänskjutas till denna utredning.

En undersökning, som motionärerna påyrkar i samband med de långsiktiga gymnasiefrågorna, finner utskottet vara av sådan vikt och samtidigt av så tidskrävande natur, att dess genomförande redan nu bör noga övervägas. I motionen föreslås nämligen, att den av 1955 års universitetsutredning ge-

nomförda undersökningen av den teknisk-matematiska begåvningsreserven kompletteras med en yrkesanalys på arbetsmarknadens behovsida även beträffande personer med gymnasieutbildning. Utskottet föreslår att riksdagen — — i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer att Kungl. Maj:t tager under övervägande, åt vilket organ en sådan uppgift bör anförtros.”

Lärarytildningen under utredning

Klass- och ämneslärare

En rad lärarytildningsfrågor är eller har varit under utredning. Sålunda behandlas utbildningen av klass- och ämneslärare av 1957 års lärarytildning, 1955 års universitetsutredning samt Utredningen rörande inrättande av ytterligare en lärarytthögskola.

Sommaren 1956 framlade den av Kungl. Maj:t tillsatta seminarieutredningen sina förslag till organisation av folkskoleseminarierna samt riktlinjer för småskollärarytildningen (SOU 1956: 18). Utredningen beräknar att återkomma inom kort med motsvarande riktlinjer för folkskollärarytildningen (mellanskollärarytildningen).

Småskolans lärare

Utredningen har kommit till den bestämda uppfattningen att den nuvarande småskollärarytildningen behöver avsevärt förstärkas. Denna för-

stärkning betingas särskilt av de ökade krav som ställs på småskollärarytarna med anledning av att de skall omhänderta undervisningen även i klass 3 i folkskolor av A-form. På grund härav föreslår utredningen att den av riksdagen i princip beslutade treåriga småskollärarytildningen snarast genomförs.

Då emellertid ett stigande antal inträdesökande till småskoleseminarierna avlagt studentexamen — hösten 1955 omkring 16 procent av samtliga intagna — föreslår utredningen att man med hänsyn till dessa elevers förkunskaper och studieerfarenhet vid sidan om den treåriga linjen inrättar en tvåårig linje för studenter.

För inträde till den treåriga småskollärarytlinjen skall fordras avlagd realexamen eller motsvarande kunskaper. Detta innebär en viss skärpning av nu gällande fordringar beträffande ämnena matematik, fysik och kemi samt en mera avsevärd sådan beträffande engelska.

Seminariebehovet

Utredningen föreslår att utbildningen av folk- och småskolläraryt förläggs till samma utbildningsanstalter. En sammanslagning av folk- och småskoleseminarierna till gemensamma lärarytildningsanstalter skulle radikalt medverka till den seminarieorganisationens elasticitet som måste eftersträvas inför de väntade fluktuationerna i seminariernas verksamhet. Vid gemensamma utbildningsanstalter kan nämligen folkskollärarytlinjer kombineras med småskollärarytlinjer på det sätt som fordras vid varje tidpunkt. Att

utbilda små- och folkskollärare vid samma läroanstalter överensstämmer även med de riktlinjer för lärarutbildningens ordnande som riksdagen godkände 1950 och som syftade till att bedriva utbildningen av de tre olika stadiernas lärare vid gemensamma utbildningsanstalter (lärarhögskolor).

Den gamla hävdvunna beteckningen folkskoleseminarium bör bibehållas även för den nya typen av läroanstalter.

Småskollärarytbildningen bör stå öppen även för män.

Beträffande proportionen mellan manliga och kvinnliga elever på folkskollärlinjerna förordar utredningen, att ungefär lika många manliga och kvinnliga elever tas in men att hänsyn ständigt tas till den efterfrågan på manliga respektive kvinnliga folkskollärare som kan föreligga.

Utredningen räknar med att samtliga folkskoleseminarier tills vidare bibehålls, utom folkskoleseminariet för kvinnliga elever i Linköping. Detta seminarium arbetar nämligen under relativt improviserade förhållanden och kan därför knappast tänkas bibehållas för framtiden. Vidare finns i Linköping även ett av landets största seminarier, nämligen folkskoleseminariet för manliga elever, vilket i framtiden kan ta emot såväl manliga som kvinnliga elever för folkskollärarytbildning liksom också blivande småskollärare.

Då de 16 folkskoleseminarier som utredningen föreslår skall bibehållas normalt är beräknade för 130 klassavdelningar, måste undervisningen av ungefär 30 avdelningar förläggas till de nuvarande småskoleseminarierna.

Härvid bör dock endast de seminarier bibehållas som lämpligen kan ombildas till den nya typen av folkskoleseminarier. Vidare bör enligt utredningens uppfattning i stad med både ett folkskoleseminarium och ett småskoleseminarium det ena seminariet nedläggas, eftersom möjligheter till såväl folk- som småskollärarytbildning kommer att finnas vid det seminarium som bibehålls.

Med utgångspunkt från dessa principer borde förutom småskoleseminariet i Falun även småskoleseminarierna i Haparanda, Härnösand, Lycksele, Stockholm och Växjö läggas ned. Emellertid har utredningen måst göra två avsteg från dessa principer. Seminariet i Haparanda bör tills vidare bibehållas med hänsyn till de särskilda förhållanden som råder i de nordligaste gränstrakterna, dock endast för utbildning av småskollärare. Vidare måste något av de största småskoleseminarierna bibehållas för att samtliga 160 avdelningar skall kunna beredas plats. Valet har härvid närmast stått mellan småskoleseminarierna i Härnösand och Växjö. Då ett bibehållande av småskoleseminariet i Växjö skulle medföra att det i Småland skulle finnas fyra seminarier medan det i hela Norrland endast skulle finnas fem, har utredningen stannat för att föreslå att småskoleseminariet i Härnösand bibehålls. Utredningen föreslår sålunda att förutom småskoleseminariet i Falun även småskoleseminarierna i Lycksele, Stockholm och Växjö läggs ned.

Den av utredningen föreslagna seminarieorganisationen omfattar 21 seminarier och 161 klassavdelningar.

Beslutet om seminarierna

Kungl. Maj:t godtog i väsentliga styc-ken seminarieutredningens förslag (prop. 1957: 123). Dock ville ecklesiastikministern behålla Lyckselesemi-nariet och i stället lägga ned kvinnliga seminariet i Härnösand. Regeringen anmälde likaså att det vid beredningen av ärendet befunnits omöjligt att lägga fram förslag om en treårig småskollä-rarutbildning.

Riksdagen beslöt dock med anled-ning av en fyrpartimotion att den tre-åriga utbildningen av småskollärare skall börja 1961/62. Seminariet för kvinnliga elever i Härnösand samord-nas med det manliga i samma stad, seminariet i Lycksele bevaras. I övrigt följde riksdagen seminarieutredning-ens och Kungl. Maj:ts förslag.

Modifierad klassläroarbildning

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 23 april 1956 redogör skolöverstyrelsen för inom ämbetsverket pågående ut-redningar på detta område och hem-ställer att Kungl. Maj:t ville föran-stalta om allsidig utredning av frågan om införande i folkskolan av ett mo-difierat ämnes- eller klassläroarsystem, närmast med sikte på de icke yrkes-bestämda elevernas undervisning.

Ett år senare tillsatte Kungl. Maj:t den begärda utredningen, 1957 års läroarbildning, med undervisningsrå-

det Yngve Norinder som ordförande. Utredningen beräknas vara färdig hös-ten 1957. Man kan förmoda att den grupp av folkskollärare med vidareut-bildning motsvarande två akademiska betyg (s. k. 23:0r) som utbildats på senare år kommer att uppgå i den nya kategori av "modifierade klass- och ämnesläroarbildare" som 1957 års läroarbild-ning väntas föreslå.

Övnings- och yrkesläroarbildare

Frågor rörande utbildning av övnings- och yrkesläroarbildare behandlas av 1953 års läroarbildningskommitté, slöjdlä-roarbildningen samt 1955 års sakkun-niga för yrkesundervisningens centrala ledning och viss läroarbildning.

Denna senare utredning har sålunda att pröva frågan om rekrytering och utbildning av läroarbildare för 9 y men även instruktörer och ämnesläroarbildare för den egentliga yrkeskolan. Frågan om ett centralt yrkesseminarium med övnings-skola för verkstadsyrken hör också hemma där.

Vidare är att märka att skolöversty-relsen hösten 1955 väckt frågan om särskild pedagogisk vidareutbildning av läroverksingenjörer och handelsstu-denter för att dessa skulle kunna tjänstgöra som ämnesläroarbildare på enhets-skolans högstadium.

4. Yrkesutbildning

Den principiella grunden för yrkesutbildningen i Sverige¹

”Som huvudprincip för den svenska yrkesutbildningen för industri och hantverk har i alla tider gällt att den praktiska utbildningen skall ske på arbetsplatserna. Tidvis, och i synnerhet under 1700-talet, gjordes försök att få till stånd förberedande eller kompletterande skolor för i ’näringsarna’ sysselsatt ungdom. Men dessa försök fick aldrig någon större framgång, även om enstaka skolor, som t. ex. Jonas Alströmers fabrikksskola i Alingsås, tilldrog sig både myndigheternas och allmänhetens intresse. Så länge skråväsendet fanns, hade man vissa garantier för att arbetskraft för hantverkets vidkommande nyutbildades. De olika hantverksämbetena hade utarbetat rigorösa bestämmelser för hur utbildningen och i synnerhet avläggandet av gesällprov skulle tillgå. Hantverkarna hade emellertid av naturliga skäl intresse av att hålla utbildningsverksamheten inom vissa gränser kvantitativt sett, så att konkurrensen mellan företagarna inte skulle bli alltför kraftig.”

¹ Hämtat ur 1952 års yrkesutbildnings-sakkunnigas betänkande, SOU 1954: 11, s. 22 ff.

”Samma princip som för industri och hantverk har i huvudsak gällt för handelsundervisningen. För detta område fanns emellertid redan på ett mycket tidigt stadium skolmässig undervisning i de s. k. apologistklasserna, eller skrivklasserna, som de kallades i 1649 års skolordning, meddelade särskild undervisning för lägre tjänstemän (skrivare) och näringsidkare, bland annat i välskrivning, kopiering och sammansättning av svenska brev samt i ’att formera räkningar per debet och kredit’. Under 1700-talet gjordes också vissa försök att inrätta skolor för köpmän. När den kommunala yrkesundervisningen kom till, var man redan från början på det klara med att det vid sidan av den kompletterande, huvudsakligen teoretiska undervisningen för handel också måste finnas mera omfattande kursformer med heltidsundervisning.”

1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen

Den princip som under 1900-talet och intill 1955 ’’legat till grund för den svenska yrkesundervisningen och alltfjämt i varje fall författningsmässigt gäller, formulerades första gången i ett betänkande avgivet 1912 av 1907 års kommitté för den lägre tekniska

undervisningens ordnande. Tanken förekommer redan tidigare i ett betänkande om den lägre tekniska undervisningen, som avgavs 1874, men där endast i den formen, att de tekniska afton- och söndagsskolornas ändamål anges vara 'att åt personer vilka redan inträdt i yrkena meddela de kunskaper, som för dessa yrkens rätta utöfning äro behöfliga'.

Yrkeskolorna, eller de tekniska afton- och söndagsskolorna, som de kallades vid denna tid, uppgick 1874 endast till fjorton stycken med sammanlagt ungefär 2 000 elever. Det mål, som 1874 års kommitté närmast siktade till, var att få åtminstone en sådan skola i varje län och dessutom i de allra mest betydande industristäderna. Med ett så pass blygsamt mål i sikte är det begripligt, om man underlät att formulera en princip för yrkesutbildningen i allmänhet. De tekniska afton- och söndagsskolorna blev heller aldrig några yrkeskolor i egentlig mening. Deras undervisning var mycket allmän och tycks genomgående ha legat på ett ytterst elementärt plan. Det största ämnet var ritning och frihandsteckning närmast följt av räkning."

1907 års kommitté såg den lägre tekniska undervisningen som en angelägenhet som berörde både arbetsgivare och arbetstagare. De hittillsvarande erfarenheterna av båda dessa parter inställning till yrkesutbildningen var sådana, att man inte trodde sig om att kunna genomföra ett effektivt utbildningssystem utan att genom lagreglera både arbetsgivarens och den anställdes skyldigheter och rättigheter ifråga om utbildningen.

1916 års sakkunniga

"Beträffande lärlingsskolor för den lägre tekniska undervisningen anslöt sig de sakkunniga (1916 års) till uppfattningen hos 1907 års kommitté, att den kompletterande lärlingsskolan var den viktigaste. — — — Frågan om lärlingslag berördes inte alls. Men de sakkunniga ansåg att arbetsgivarna borde åläggas att ge de anställda tillräcklig ledighet att besöka skolan samt tillse att dessas sammanlagda arbetstid och skoltid inte blev alltför lång.

Utom lärlingsskolor föreslog 1916 års sakkunniga också yrkeskolor med kompletterande deltidundervisning på ett högre stadium. — — — Lärlingsskolan och yrkeskolan var således huvudformerna för den undervisning i industri och hantverksyrken, handel och husligt arbete, som skulle meddelas vid kommunala eller enskilda yrkeskolor. Vid sidan av dessa kompletterande undervisningstyper skulle också finnas en skola med heltidsundervisning, nämligen en ettårig handelskola, som även den borde kunna drivas kommunalt. För industri och hantverk föreslogs inga kommunala heltidsskolor, men ett önskemål uttalades, att de redan av 1907 års kommitté berörda förberedande eller fullständiga lärlingsskolorna med heltidsundervisning borde prövas av enskilda huvudmän såsom företag och organisationer."

1918 och 1921 års yrkeskolstadgor

"1918 års yrkeskolstadga byggde på det förslag, som 1916 års sakkunniga framlagt på grundval av tidigare ut-

redningar. I den första yrkesskolstadgan fanns emellertid utom lärlingskola, yrkesskola och ettårig handelskola även hushållsskola med undervisning på heltid. Handelsskolan och hushållsskolan riktade sig liksom yrkesskolan till personer, som fyllt 17 år och hade minst två års praktisk erfarenhet i yrket. Lärlingskolan var således den enda skolformen för undervisning av nybörjare. Stadgan innehöll detaljerade bestämmelser för undervisningens omfattning och anordnande i de olika kurstyperna."

År 1921 ändrades yrkesskolstadgan på vissa punkter. Bland annat fick de kommunala lärlings- och yrkesskolorna möjlighet att anordna undervisning även i friare former som inte normerats i stadgan, en möjlighet som de enskilda yrkesundervisningsanstalterna haft redan tidigare. Mot slutet av 1920-talet började man så anordna *lärlingskurser*. I viss utsträckning sökte man därvid bevara lärlingskolans idé genom att ge lärlingskurserna en omfattning och ett innehåll som i möjligaste mån anslöt sig till lärlingskolans yrkesavdelningar.

1921 års yrkesskolstadga gällde till 1955. "Ett förslag till ny stadga framlades av skolöverstyrelsen 1936, men förslaget föranledde inte någon åtgärd. Detta betyder emellertid inte att inga nya kursformer tillkommit. Dels har man som sagt med stöd av § 103 tillfört yrkesskolorna en hel del kurser av typer, som inte finns i stadgan. Dels fick man, med ursprung i skolorna för arbetslös ungdom, i början av 1940-talet de centrala verkstadsskolorna, som i huvudsak grundar sig på verkstadsskolutredningens för-

slag i ett betänkande avgivet 1938 (SOU 1938: 26)."

Yrkesskolreformen 1955

1952 års yrkesutbildnings-sakkunniga

1946 års skolkommission hade att syssla inte bara med den allmänbildande skolan utan även med den praktiska yrkesutbildningen, och då inte bara den yrkesorientering och förberedande yrkesutbildning som ingår i enhetsskolans högstadium utan också den egentliga yrkesutbildningen därefter. En särskild delegation i yrkesutbildningsfrågor arbetade inom kommissionen. Innan denna blev färdig, upplöste dock Kungl. Maj:ts skolkommissionen och tillsatte 1952 års yrkesutbildningssakkunniga med riksdagsman Emil Näsström som ordförande.

I juni 1954 avlämnade de sakkunniga sitt betänkande "Yrkesutbildningen" (SOU 1954: 11), som sålunda i första hand behandlar den utbildning för industri, hantverk, handel och husligt arbete som bygger på folkskolan eller enhetsskolans yrkeslinje och som främst syftar till manuellt betonade arbetsuppgifter. Den principiella uppläggning av yrkesutbildningen som här föreslås bör emellertid kunna tillämpas också på övriga slag av yrkesutbildning på jämförliga stadiet, tämligen oberoende av näringsgren, framhåller de sakkunniga.

De sakkunnigas principiella inställ-

ning och viktigare förslag ifråga om yrkesutbildningens framtida utformning och kvantitativa utbyggnad innebär i flera avseenden betydande nyheter.¹ Ur betänkandets sammanfattande kapitel återges här några viktiga avsnitt.

Allmänna synpunkter

”Arbetet på olika områden ställer allt högre krav på utbildning hos större och större grupper av sysselsatta. Varje individ på en arbetsplats innebär en ekonomisk tillgång eller risk. Ju mera utbildad en person är inom det område där han arbetar, desto större värde har han för företaget och desto säkrare är också hans egen ställning. Men intresset för och möjligheterna till praktisk utbildning är inte lika utvecklade som när det gäller den teoretiska bildningen och utbildningen.

Yrkesutbildningen får inte begränsas till att ge endast de praktiska färdigheter och teoretiska kunskaper, som behövs för yrkesutövningen. Den måste också utveckla karaktären och ge en allmänt medborgerlig bildning, som kan sätta individen i stånd att bli inte bara en skicklig arbetare utan också en självständig och samarbetsduglig medborgare.

Vi förutsätter, att yrkesutbildningen skall vara frivillig i den betydelsen att den inte regleras genom lärlingslag eller yrkesskolplikt. Vidare förutsätter vi, att yrkesutbildningen skall planeras

och bedrivs i samarbete mellan näringsliv och skola och att den skall utformas i enlighet med frivilliga överenskommelser mellan arbetsmarknadsparterna. Slutligen utgår vi från att all yrkesutbildning i skola och, såvitt inte mycket speciella skäl motiverar undantag, även i näringslivet skall stå öppen för både pojkar och flickor.”

Önskemålen för framtiden ifråga om den yrkesutbildning, som börjar i och sedan bygger på enhetsskolans klass 9 y, sammanfattas av de sakkunniga i följande punkter.

”a. Yrkesskolornas verksamhet måste inriktas dels — såsom hittills övervägande skett — på yrkesarbetare med flerårig utbildning och därmed jämställda yrkesgrupper, dels, i betydligt högre grad än hittills, även på andra yrkesgrupper med mera begränsat utbildningsbehov. Skolan måste i allt större utsträckning ta hand om den grundläggande nybörjarutbildningen för olika arbetarkategorier med större eller mindre utbildningsbehov och mer eller mindre specialiserade och differentierade arbetsuppgifter. Framför allt blir den egentliga grundutbildningen utanför produktionen en uppgift för skolan, allteftersom företagen får allt svårare att inrymma sådan utbildning i produktionen.

- b. Heltidsundervisningen måste utvecklas, så att den inte bara kvalitativt utan även kvantitativt kan fylla samhällets behov av yrkesutbildning av skiftande art och grad.
- c. Yrkesutbildningen skall i regel — efter den förberedelse av yrkes-

¹ Jfr Yrkesrådets förslag till nya riktlinjer för yrkesutbildning inom industrin, ref. på s. 103 ff i denna skrift.

och anlagsorienterande karaktär som ges i *enhetsskolan* fram till och med dess åttonde klass — börja med ett års skolmässig eller på annat sätt systematiserad praktisk-teoretisk undervisning för alla elever i klass 9 y. Denna yrkesutbildning skall kompletteras med allmänt teoretisk och medborgerlig undervisning. En utbildning av detta slag kan för närvarande också bygga på *folkskolans* sjunde eller åttonde klass.

För stora yrkes- och arbetargrupper kommer denna utbildning att utgöra den skolmässiga grunden för fortsatt, övervägande praktisk yrkesutbildning och träning i produktionen.

- d. Den i *enhetsskolans* klass 9 y eller efter den allmänbildande skolans slut påbörjade yrkesutbildningen måste för stora yrkesgrupper fortsätta under ytterligare ett eller flera år. Antingen sker detta helt i skola, varvid växelutbildning eller praktik i näringslivet på annat sätt bör ordnas för yrkesskoleleverna. Eller också överflyttas den praktiska utbildningen så gott som helt till näringslivet, under det att en viss teoretisk, praktisk och allmänt medborgerlig undervisning ges i yrkesskola, antingen i kortare koncentrerade kurser på heltid eller genom deltidsundervisning viss tid per vecka. Den kompletterande undervisningen i yrkesskola förlägges i möjligaste mån till ordinarie arbetstid.
- e. Efter den grundläggande utbildningens slut ges möjligheter att i yrkesskola fortsätta såväl de yrkes-

teoretiska och praktiska som de medborgerliga och personlighetsfostrande studierna, dels i kompletterande deltidskurser, dels i mera kvalificerade fortbildningskurser under kortare eller längre sammanhängande perioder med heltidsundervisning.

- f. I den fortsatta yrkesutbildning, som bygger på *enhetsskolans* yrkeslinje, skall de olika ämnena fogas in i ett sådant sammanhang och ges en sådan inriktning, att studiet pekar fram mot ett bestämt mål. Detta mål kan sättas högre eller lägre allt efter de studerande individernas behov, intresse och förmåga. Yrkesutbildningens olika stadier skall så långt möjligt bygga på varandra, och yrkesutbildningen skall organiseras som en linje vid sidan av de olika utbildningslinjer, som bygger på *enhetsskolans* teoretiska avslutningsklasser. De olika utbildningsvägar, som *enhetsskolan* leder till, blir på så sätt parallella, likvärdiga linjer inom ett enhetligt men rikt differentierat utbildningssystem, en ungdomsskola, där de praktiska yrkena sätts i paritet med de teoretiska ifråga om rätten till och de ekonomiska förutsättningarna för en gedigen utbildning.
- g. I princip skall det vara möjligt att gå från en lägre till en högre yrkesutbildande kurs utan tidsödande allmänt teoretiska studier mellan de olika stadierna. I de fall, då man måste uppställa krav på högre allmän teoretisk skolunderbyggnad för inträde i en yrkesutbildande skola eller kurs, bör möjligheter

ges åt därtill lämpade ungdomar med grundläggande praktisk yrkesutbildning inom området att på smidigast möjliga sätt inhämta erforderliga förkunskaper av allmänbildande slag.

h. Vid sidan av den kontinuerliga yrkesutbildningen inom ett och samma yrkesområde från klass 9 y och framåt skall vid yrkesskolorna finnas möjligheter till grundläggande utbildning för personer, som på ett senare stadium övergår till annat yrke. Denna utbildning skall kunna ske antingen i deltidskurser eller i mera koncentrerade heltidskurser. Vidare skall yrkesskolorna vid behov kunna anordna omskolningskurser.

i. I yrkesundervisningen och den övriga studieverksamheten, som mer eller mindre direkt anknyter till denna, skall studiemetoder speciellt lämpade för ett vuxet elevklientel användas och hänsyn därtill tas vid lärarutbildningen. Lärarutbildningen skall också utformas med sikte på de karaktärsdannande moment — kravet på om-döme, noggrannhet, snabbhet, självständighet, samarbetsförmåga, ansvarskänsla i arbetet — som måste tillvaratas i yrkesutbildningen.

j. Yrkesskolväsendets utbyggnad måste ske etappvis. Ungdomsskolans fullständiga genomförande är ett framtidsmål, som man måste ha för ögonen. För närvarande kan man inte överblicka mer än en relativt begränsad period. Vi har tills vidare räknat med femton år. Under denna tid skall den möjliga

utbyggnaden genomföras på ett sådant sätt, att de stora årskullarna från fyrtioalets första hälft i största möjliga utsträckning får tillgång till en planmässig yrkesutbildning.

Arbetsfördelningen mellan yrkesliv och skola

En förutsättning för att yrkesutbildningen skall kunna få en kvalitativt högtstående och efter näringslivets behov anpassad utformning är, att utbildningsverksamheten effektivt planeras och bedrivs i samarbete mellan näringsliv och skola.

Hittills har näringslivet svarat för huvudparten av den praktiska utbildningen under det att yrkesskolorna meddelat en kompletterande praktisk eller praktisk-teoretisk undervisning. De kurser vid yrkesskolorna, som kunnat ge grundläggande eller fullständig praktisk-teoretisk undervisning på heltid har varit relativt fåtaliga.

Sin mest konsekventa utformning har samarbetet mellan skola och näringsliv fått på industri- och hantverksområdet, där företag och yrkesskolor i åtskilliga fall tillsammans utformat en systematisk utbildningsgång. Vi anser, att man även för handeln och kontorsarbetet — i vissa fall också för socialt arbete och husligt förvärvsarbete — ifråga om arbetsfördelningen mellan näringsliv och skola bör kunna tillämpa samma principer som för industri och hantverk.

För de nyssnämnda näringsgrenarna räknar vi för framtiden med följande former för samarbetet mellan närings-

liv och skola ifråga om yrkesutbildningen.

1. Enskilda företag ger i skolmässiga former hela utbildningen, såväl den praktiska som den teoretiska. I de flesta fall sker då åtminstone en del av den praktiska utbildningen i en särskild skolavdelning. Denna form är nu och torde även i fortsättningen komma att bli relativt sällsynt, även om en viss ökning av antalet företagsskolor bör kunna ske.
2. Den tills vidare vanligaste utbildningsformen för såväl grundläggande utbildning som fortbildning — senare i varje fall för fortbildningen — torde komma att vara praktik i näringslivet och kompletterande undervisning i skola jämsides med praktiken. Praktiken bör ske efter en viss plan och den kompletterande undervisningen meddelas i yrkeskurser direkt anpassade till praktiken.

För att denna utbildningsform skall kunna ge bästa möjliga resultat, företas vissa åtgärder, vilka kommer att behövas även när skolan i större utsträckning får hand om såväl den praktiska som den teoretiska grundläggande nybörjarutbildningen.

- a. Yrkesöverstyrelsens personal för pedagogiskt och kontaktskapande fältarbete förstärkes (se vidare kapitel 17). Dessutom är det önskvärt, att utbildningsexperten i ökad utsträckning engageras hos arbetsmarknadsorganisationerna och deras yrkesutbildningsorgan. Fackexperterna (eller konsulenterna),

såväl de statliga som de enskilda, skall verka bland annat för en planmässig praktisk utbildning i företagen och för en närmare anknytning av den kompletterande undervisningen i skola till den praktiska utbildningen på arbetsplatserna.

- b. Företagare och anställda informeras genom fackpress och utbildningsexperten (konsulenter) om möjligheterna till kompletterande undervisning i skola, så att dessa möjligheter blir utnyttjade på bästa sätt.
- c. Företagare och personal i företagen stimuleras att medverka som lärare i skolans kompletterande undervisning. De bör ges tillfälle till pedagogisk skolning genom försorg av de centrala skolmyndigheterna eller eventuell organisation, som bedriver kursverksamhet.
- d. Genom överenskommelser mellan arbetsgivarorganisationerna och skolans myndigheter söker man åstadkomma en lämplig förläggning av den kompletterande undervisningen i skola, så att kvällsundervisning i möjligaste mån undviks. Den kompletterande yrkeskolundervisning, som anknyter till en grundläggande utbildning, dvs. i regel de två första, eventuellt också det tredje utbildningsåret, bör ske helt under betald arbetstid. I övrigt bör minst hälften av en deltidskurs vid yrkesskola ske under betald arbetstid och högst hälften på fritid. Överenskommelser här-

om bör avtalsvägen kunna träffas mellan arbetsmarknadsparterna.

- e. Genom ökat statsbidrag till lärlingsutbildning stimuleras hantverksmästare att åtaga sig lärlingsutbildning och tillse att lärlingen får även allmän och yrksteoretisk undervisning.

3. Skolan svarar till en tid i princip för hela utbildningen, både praktik och teori. Detta kan ske antingen genom kortare grundkurser om ett halvt till ett år eller genom två- eller fleråriga grundläggande kurser.

Denna utbildningsform kan modifieras på olika sätt så att den, då det är lämpligt, kan ges under mera produktionsmässiga former än skolan ensam kan åstadkomma.

- a. Den praktiska utbildningen utformas med växelundervisning.
- b. Utbildningen förläggs till en företagsskola (se ovan).

Utom ovannämnda tre former, där man kan dra en klar gräns mellan skolans och arbetslivets uppgifter, finns andra former, där ibland skolan, ibland ett företag eller en organisation svarar för en del av utbildningen.

4. Koncenterade kurser av typ hantverksskolor anordnas som ett led i den grundläggande utbildningen för hantverk, handel och i vissa fall husligt arbete. Kurserna kan knytas till yrkesskolor eller förläggas till särskilda centrala branschskolor. Liknande kurser kan också anordnas för industri, framför allt i form av centrala branschskolor.
5. Specialkurser för fortbildning an-

ordnas genom samarbete mellan enskilda företag och branschorganisationer eller yrkesskolor. Kurserna förläggs antingen till skolor eller till enskilda företag.

Yrkesskolornas kvantitativa utbyggnad

Vi har förutsatt en utbyggnad under de närmaste femton åren av heltidsundervisningen vid de olika yrkesutbildande skolorna med cirka 22 000 platser från cirka 26 000 (läsåret 1949/50) till cirka 48 000 elevplatser per år, dvs. med cirka 85 procent av nuvarande kapacitet. En sådan ökning skulle kunna medge en fördubbling av den heltidsundervisning, som ligger huvudsakligen på lärlingsstadiet inom näringsgrenarna industri och hantverk, handel samt husligt arbete. Man skulle kunna komma upp i cirka 2 000 avdelningar mot för närvarande i runt tal 1 000. Genom att inrätta ettåriga och halvåriga (9 y) kurser även för industri och hantverk och bygga ut växelundervisningen samt genom att låta utbyggnaden för husligt arbete ske övervägande i form av femmånaders husmoderskurser och 9 y-avdelningar kommer man i realiteten upp till något mer än en fördubbling av den nuvarande kapaciteten räknad i antal elever per år i kurser på lärlingsstadiet inom näringsgrenarna industri och hantverk, handel och husligt arbete, nämligen från 15 000—16 000 till cirka 37 000.

— — —

Det antal elever, som färdigutbildas varje år, blir lägre än det beräknade antalet elevplatser.

Det sammanlagda antalet skolmäsigt yrkesutbildade ungdomar blir således inom ramen för den här förslagna utbyggnaden minst cirka 35 000 och högst cirka 45 000 per år, varav 27 000—33 000 i kurser på lärlingsstadiet inom näringsgrenarna industri och hantverk, handel och husligt arbete.”

Skolformer för olika rekryteringsområden

”Vi anser, att enhetsskolans yrkesundervisning kommer att göra det möjligt att inrätta heltidskurser även i mindre och medelstora kommuner i en helt annan utsträckning än hittills varit fallet. — — —

Med hänsyn till skolornas rekryteringsområden räknar vi med tre olika slag av skolor för yrkesundervisning, nämligen *lokala* skolor, som kan vara antingen kommunala yrkesskolor drivna av en enskild kommun (eller enskilda skolor med enskild person eller organisation som huvudman) eller kommunala yrkesskolor drivna av skolor eller kommunalförbund, *centrala* yrkesskolor i regel drivna av landsting, i vissa fall av enskild huvudman, samt *riksskolor* drivna av staten eller av enskild huvudman eller knutna som särskilda avdelningar till centrala eller kommunala yrkesskolor.

De lokala skolorna, dvs. de vanliga kommunala eller enskilda yrkesskolorna samt de kommunala yrkesskolor, som drivs av kommunal- eller skolförbund, bör meddela undervisning i deltidskurser och i sådana heltidskurser, som lämpligen kan rekryteras inom kommunen respektive kommu-

nalförbundet. I de flesta fall torde undervisningen i heltidskurser vid lokala skolor i mindre och medelstora kommuner böra avse huvudyrkena eller de viktigare näringsområdena under det att de större skolorna även bör kunna anordna heltidskurser för mindre vanliga yrken med mera begränsat rekryteringsbehov. I kommuner, som nu saknar heltidskurser, torde nya sådana kurser i första hand komma till stånd för att tillgodose behovet av utbildning i klass 9 y. Påbyggnader på denna torde, i den mån de utgör heltidskurser, komma att förläggas till orter, som redan nu har heltidsundervisning av en viss omfattning eller till centrala skolor. Kompletterande deltidskurser bör däremot kunna anordnas även i mindre kommuner. — Mellan eventuellt samverkande kommuner bör kostnaderna fördelas med hänsyn till det antal elevplatser varje kommun disponerar.

De centrala yrkesskolorna riktar sig till ett betydligt större rekryteringsområde än de kommunala yrkesskolorna. De bör vara en lämplig form för undervisning i jordbruk och skogsbruk, industri och hantverk, kontors- och detaljhandelsarbete, husligt arbete och barnvård. Undervisningen bör främst avse sådana yrken och yrkesområden, som har ett mera begränsat rekryteringsbehov än de egentliga huvudyrkena och således kräver ett större befolkningsunderlag, men kurser för huvudyrkena bör också finnas för elever från kommuner utan egna heltidsskolor för yrkesutbildning. — — —

Riksskolor drivs av staten eller av enskilda huvudmän eller knyts som särskilda avdelningar till lokala eller

centrala yrkesskolor. Skolorna avser i de flesta fall yrken med en så begränsad årlig rekrytering, att endast en eller ett par skolor behövs för hela landet.”

Arbetsår, termin, arbetsvecka, undervisning m. m. i heltidskurserna

”I de heltidskurser, som inrättas i de olika slagen av yrkesutbildande skolor, bör man sträva efter att så långt möjligt få enhetliga former för arbetsår, termin och arbetsvecka. I varje fall bör man för de olika näringsgrenarna kunna uppnå en viss enhetlighet.

Även beträffande undervisningens allmänna organisation bör en viss enhetlighet kunna uppnås.

- a. Den allmänbildande undervisning i yrkesskola, som svarar mot denna undervisning i klass 9 y, bör i regel helt förläggas till det första året vare sig utbildningen är ett- eller flerårig.
- b. Den allmänbildande undervisningen i yrkesskola bör i viss mån anpassas efter det yrkesområde utbildningen avser. Gymnastik bör genomgående ingå i yrkesskolans undervisning i heltidskurser, men undantag bör i särskilda fall kunna medges av yrkesöverstyrelsen. Fritt valt arbete torde, i den mån det över huvud taget kan anordnas i yrkesskolorna, få förläggas till fritid. Möjligheter till frivillig språkundervisning bör beredas alla elever som så önskar.
- c. Efter klass 9 y skall yrkesskolan utfärda betyg, som även utvisar att eleven fullgjort sin allmänna skol-

plikt och att han fått en viss påbörjad eller grunden påbörjad utbildning i yrket. Den andra linjen riktar sig till elever, som inte fått en sådan påbörjad utbildning.

- d. Utbildningen i verkstadskurserna bör i framtiden systematiseras och intensifieras så att en viss avkortning av utbildningstiden blir möjlig. Individuell utbildningsgång bör medges inom så många hantverksyrken som möjligt. Andra lämpliga former för grundläggande skolmässig hantverkarutbildning bör prövas ut.
- e. Efter klass 9 y skall yrkesskolan utfärda betyg, som även utvisar att eleven fullgjort sin allmänna skolplikt och att han fått en viss påbörjad eller grundläggande yrkesutbildning. Efter de tvååriga skolorna skall betyg meddelas från fullgjord grundläggande yrkesutbildning. Efter de tre- eller fyraåriga kurserna utfärdas avgångsbetyg utvisande den kompetens eleven uppnått. I den mån utbildningen leder fram till kompetens för gesällprov, bör gesällprovet om möjligt utföras under skoltiden.
- f. Antalet elever i heltidskurser bör vara för industri- och hantverkskurser av verkstadstyp samt kurser för husligt arbete upp till 16, för handelskurser samt teoretiska industri- och hantverkskurser och andra teoretiska kurser upp till 30.

Nya kurs typer i yrkesskolorna

För handel och för husligt arbete finns redan nu vid yrkesskolorna kurs typer, som ger en relativt kort grund-

läggande yrkesutbildning på heltid, upplagd så att den alternativt med andra linjer kan utgöra det sista skolåret i enhetsskolan. För industri och hantverk finns för närvarande inte några kurser, som utan vidare kan sägas motsvara 9 y. Vi räknar med två typer av sådana kurser, dels en specialiserad grundutbildning med sikte på bestämda arbetsuppgifter inom en viss industri (system I), dels en allmän grundutbildning, som syftar till fortsatt mera specialiserad utbildning inom en valfri gren av ett större yrkesområde (system II). Undervisningen torde i förra fallet förutsätta verkstäder med en rikhaltig och differentierad maskinuppsättning, som medger en relativt långt driven specialtrimning inom de olika arbetsmomenten. Kurser enligt detta system torde i första hand böra organiseras i inbyggda yrkesskolor knutna till enskilda industrier och i större kommunala yrkesskolor, där man kan ha även två- eller fleråriga kurser och således har förutsättningar att mera helt utnyttja maskinuppsättningen.

Kurser enligt system II ger en bred allmänt praktisk utbildning för och orientering om ett visst yrkesområde. De liknar till sin uppläggning närmast de nuvarande relativt odifferentierade tvååriga verkstadsskolorna för vissa industriyrken. Verkstäder och maskinutrustning kan vara enklare än för system I. Det är väsentligt, att lärarna är högt kvalificerade yrkeslärare med goda insikter på olika områden inom näringsgrenen. En utbildning enligt detta system ger möjligheter till vidareutbildning över ett större fält än enligt system I. Kurs-

typen torde lämpa sig särskilt väl för mindre kommunala yrkesskolor, som i regel begränsar sin heltidsundervisning till ett år (9 y).

Den yrkesteoretiska utbildningen för hantverkslärlingar, som inte har tillgång till yrkesskola i hemorten, kan ske i centrala hantverkskurser förlagda till riksskolor, centrala yrkesskolor eller till större lokala skolor. Hantverkskolan omfattar cirka 600 timmar och är en två- eller treårig yrkeskurs koncentrerad till en eller ett par sammanhängande perioder med heltidsundervisning."

Yrkesutbildningens ledning

"Enhetsskolans yrkeslinje ställer frågan om yrkesutbildningens ledning lokalt, regionalt och centralt i ett annat läge än hittills. Samordningen mellan den praktiska undervisningen i enhetsskolan och arbetet i olika slag av yrkesutbildande skolor aktualiserar behovet av en samordning också i ledningen för de olika verksamheterna.

Vi anser, att man lokalt, i den utsträckning det befinner lämpligt, tills vidare bör tillämpa den provisoriska skolstyrelselagen (SFS 1952: 434) och således tillsätta gemensam styrelse för enhetsskola och yrkesskola, givetvis under förutsättning av att noggrann prövning företas i varje särskilt fall och att betryggande yrkesutbildnings- och arbetsmarknadsexpertis finnes såväl inom som vid sidan av styrelsen.

Även på det regionala planet anser vi en viss samordning mellan allmänbildande skola och yrkesskola önskvärd på så sätt att, om en mellanin-

stans för skolväsendet inrättas, den får en sådan sammansättning och personalutrustning, att även vissa frågor beträffande yrkesutbildningen kan uppdras åt mellaninstansen.

I den centrala ledningen bör en fastare organisation eftersträvas för samarbetet mellan skolöverstyrelsen och tillsynsmyndigheterna för yrkesutbildningen. Slutligen bör den centrala ledningen av yrkesutbildningens olika grenar i möjligaste mån sammanföras till ett gemensamt ämbetsverk, varigenom den princip, som kom till uttryck vid yrkesöverstyrelsens tillkomst, skulle få en vidare tillämpning.”

Beträffande utredning härom samt om yrkeslärarutbildningen se s. 79.

De statsbidragsbestämmelser som föreslogs av de sakkunniga antogs på de flesta punkter av riksdagen. Gällande bestämmelser återges i sammandrag under nästa rubrik, ”Proposition och riksdagsbeslut”.

Proposition och riksdagsbeslut

I proposition 1955: 139 framlade Kungl. Maj:t ett förslag till utbyggnad av yrkesskolväsendet, huvudsakligen grundat på de sakkunnigas förslag. Riksdagen godtog i sin tur Kungl. Maj:ts förslag med de ändringar som framgår av statsutskottets utlåtande 1955: 138.

I stora drag innebär således 1955 års beslut att en fördubbling av kapaciteten i heltidskurser för industri och hantverk, handel och husligt arbete skall åstadkommas under en femton-

årsperiod 1955—1970 från cirka 1 000 avdelningar till omkring 2 000.

Initiativet till yrkesutbildningens utbyggnad och utformning förutsätts alltså ligga hos de olika huvudmännen: kommuner, landsting samt enskilda företag, organisationer och personer. Statens medverkan skall ökas genom förbättrade bidrag till engångskostnader för stadigvarande undervisningsmateriel och årliga driftsbidrag.

Däremot hade Kungl. Maj:t underlåtit att i propositionen ta upp de sakkunnigas förslag om särskilda byggnadsbidrag. Riksdagen förutsatte emellertid att Kungl. Maj:t skulle ta denna fråga under förnyat övervägande och ”utan någon längre tidsutdräkt” förelägga riksdagen förslag därom. När Kungl. Maj:t inte heller till 1956 års riksdag framlade sådant förslag, konstaterade riksdagen detta ”med allvarligt beklagande” och underströk ”med all skärpa vad statsutskottet framhållit i denna fråga vid fjolårets riksdag”. Riksdagen anhöll om förslag i ämnet till 1957 års riksdag. Ett sådant förslag kom också. Det därpå grundade beslutet innebär att statsbidrag kommer att utgå för yrkesskolväsendets byggnader efter i stort sett samma linjer som för folkskolans byggnader från och med den 1 juli 1957. För dessa gäller från den 1 juli 1957 att bidragsunderlaget beräknas på ett enhetspris av 900 kronor per kvadratmeter nettogolvyta.

1955 års yrkesskolstadga

De bidrag som beslöts vid 1955 års riksdag framgår av den nya yrkesskol-

stadga som utkom från trycket den 12 augusti 1955 (SFS 503—505). Statsbidrag till heltidskurs för industri och hantverk med normalläsår vid *centrala verkstadsskolor* och *lokala yrkesskolor* utgår med avlöning åt lärare¹ och bidrag till övriga kostnader med 8 000 kronor per år. Vid kurs för handel samt vid kurs för industri och hantverk av övervägande teoretisk natur sänks beloppet för övriga kostnader till 1 000 kronor och vid kurs i husligt arbete uppgår det till 1 500 kronor. Statsbidraget till anskaffande av första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel utgår med hälften eller undantagsvis två tredjedelar av kostnaderna. Allmän förutsättning för statsbidragets erhållande är att skolan är anordnad enligt yrkesskolestadgans bestämmelser samt att skolans ledning godtar Överstyrelsens för yrkesundervisning bestämmelser och anvisningar.

Ett företag kan i samarbete med kommunen inrätta en kommunal yrkesskola i form av en s. k. *inbyggd verkstadsskola*, där den praktiska — och i vissa fall även den teoretiska — utbildningen är förlagd till företagets lokaler. De ekonomiska mellanhavan-

dena mellan kommunen och företaget brukar därvid regleras i ett särskilt avtal. De nya statsbidragsbestämmelserna innebär att företaget via kommunen kan erhålla upp till 11 500 kronor per avdelning (minst 8 elever) och år. Om relevantalet är mindre, utgår bidraget med det antal åttondelar som svarar mot relevantalet vid kursens början.

Statsbidrag till teoriundervisningen utgår med 8 kronor per undervisningstimme. Den inbyggda verkstadsskolan har sålunda kommunen till huvudman, och statsbidragen söks av denna.

Företag som själva inrättat yrkesskola med både teoretisk och praktisk utbildning, *industriskola*, kan numera efter Kungl. Maj:ts bestämmande få statsbidrag med upp till 13 000 kronor per avdelning och år. Ansökan skall ställas till Kungl. Maj:t men insändas till Överstyrelsen för yrkesutbildning och bl. a. innehålla uppgifter om utbildningens organisation och målsättning samt lokalernas beskaffenhet. När dessa väl godkänts har industriskolan i princip fortfarande helt fri ställning.

För *lärlingsutbildning* av hantverksmässig typ om minst tre år utgår statsbidrag med 1 500 kronor per utbildad lärling för enbart praktisk utbildning. Det förutsattes vid riksdagsbeslutet att genom avtal mellan parterna på arbetsmarknaden former skulle skapas för att åt lärlingarna ge kompletterande yrkesteoretisk utbildning, i vilket fall bidraget höjs till 2 500 kronor. Definitivt beslut fattades av 1956 års riksdag. Till byggnadsföretag utgår sådant bidrag med 900 kronor. Ansökan om statsbidrag ställs till Överstyrelsen

¹ Vid centrala verkstadsskolor med hela kostnaden. Vid lokala yrkesskolor i stort sett med 78 %. (§ 5 yrkesskolestadgan kungörelse 504: "Statsbidrag — — — skall utgå med 78 % av 4/3 av de kontanta avlöningsförmåner, som för budgetåret skulle hava tillkommit en å vederbörande ort stationerad statlig tjänsteman, placerad i respektive löneklass 23, 26 och 22 å löneplan nr 1 i statens grundlöneförordning;" § 7: "Det sammanlagda statsbidraget till avlöning åt lärare i samtliga heltidskurser vid lokal yrkesskola må ej överstiga 78 % av de för den ifrågakvarande tiden till lärarna i heltidskurser utbetalade lönerna.")

för yrkesutbildning, som tillhandahåller särskilda blanketter härför.

Den som önskar närmare upplysningar om statsbidragens utformning och hur de söks och i övrigt om yrkesutbildningens villkor kan vända sig till *Överstyrelsen för yrkesutbildning*, Valhallavägen 135, Stockholm (tel. 67 93 00). Observera dock att *skolöverstyrelsen* är tillsynsmyndighet för den förberedande yrkesutbildning inom 9 y som ej i sin helhet är förlagd till yrkesskola.

Handelsutbildning

Den 1945 tillsatta *handelsutbildningskommittén* sammanfattade efter tio års utredning utbildningsmålet för den grundläggande handelsutbildningen vid yrkesskolorna på följande sätt:¹

”Den skall

1) *meddela eleverna sådan kännedom om handeln* i allmänhet och i förekommande fall *den egna branschen*, att de kan förstå och *anpassa sig till den verksamhet*, i vilken de kommer att göra sina arbetsinsatser, respektive redan är sysselsatta, och deras förhållande till näringslivet i övrigt;

2) *bibringa eleverna tillfredsställda kunskaper och färdigheter i praktiska arbetsuppgifter*, som allmänt förekommer inom det yrkesområde ut-

bildningen avser, respektive sådana kunskaper och praktiska färdigheter, som för arbetet inom den bransch, eller det yrkesområde i övrigt, som eleverna eventuellt redan tillhör, är av särskild betydelse — i sistnämnda fall i den mån denna utbildning ej kan beräknas ske på arbetsplatsen;

3) fördjupa elevernas *allmänbildning* på vissa för den egentliga yrkesutbildningen väsentliga punkter;

4) befodra elevernas *personliga och medborgerliga utveckling och fostran*.”

Yrkesundervisning för handel beräknas liksom hittills vara frivillig för eleverna. Frågan om eventuell lärlingslagstiftning och lärlingskolplikt faller helt utanför området för utredningen och diskuteras inte i betänkandet.

Inom *beltidsundervisningen* föreslås som normalform den *ettåriga handelskursen*. Förslag ges även till terminskurser.

Ettårig handelskurs kan alltefter utbildningsmål, elevernas förutbildning och praktik anordnas i någon av följande former:

ettårig handelskurs för kontorsarbete för elever med realexamenskompetens, ettårig handelskurs för kontorsarbete för elever med lägre kompetens, ettårig detaljhandelskurs för elever med minst ett års praktik, ettårig detaljhandelskurs för elever med mindre eller ingen praktik, ettårig delvis differentierad handelskurs för kontors- och detaljhandelsarbete för elever med olika förkunskaper.

Ettårig handelskurs avslutas med handelskollexamen.

¹ Hämtat ur kommitténs betänkande *Yrkesskolornas bandelsundervisning m.m.*, SOU 1955: 14, s. 462 ff. — Kurs. här.

Terminskurserna, vilka kommittén betraktar som en andrahandsform, differentieras på kurser för kontorsarbete och kurser för detaljhandelsarbete. Kontorskurs uppdelas på linje för korrespondensarbete och linje för bokföringsarbete. För inträde bör fordras att sökande fyllt 17 år och har minst ett års praktik. Terminskurs avslutas med yrkeskolexamen för handel.

För *deltidsundervisningen* föreslås två kursformer: yrkeskurser och ämneskurser.

Yrkeskurs skall meddela en allmänt grundläggande utbildning för i första hand yngre elever och omfatta totalt cirka 575 *undervisningstimmar*. Dessa kan fördelas på två eller tre läsår med i genomsnitt nio respektive sex timmar per vecka. Yrkeskurserna bör om möjligt differentieras på kontorsarbete och detaljhandelsarbete. Yrkeskurs avslutas med yrkeskolexamen för handel.

Ämneskurserna avser utbildning i enstaka ämnen på såväl grundläggande som högre stadium. Ämneskurs kan vara grundkurs, fortsättningskurs eller specialkurs.

Fortsättningskurs skall utgöra en direkt påbyggnad av undervisningen i respektive ämne i *ettårig handelskurs* och motsvarande grundkurser.

Som en särskild utbildningsform behandlar kommittén växelutbildningen, varmed avses utbildning som är planmässigt fördelad mellan yrkesskola och arbetsplats i affärlivet.

Enhetsskolans genomförande torde inte i någon högre grad behöva påverka yrkesskolornas handelsundervisning när det gäller dennas allmänna organisation. De kursformer som föreslagits bygga på realskola bör utan

olägenhet kunna i huvudsak anslutas också till enhetsskolan. I den mån yrkesskolans handelsundervisning kan bygga på den förberedande yrkesutbildningen för handel i 9 y (se därom på s. 38) och därigenom befrias från de mest elementära utbildningsuppgifterna måste den differentieras — förutom på kontors- och detaljhandelsarbete — med hänsyn till om eleverna i enhetsskolans nionde klass inhämtat en mera omfattande förberedande handelsutbildning eller ej. Kommittén föreslår särskilda *ettåriga handelskurser för elever som genomgått klass 9 y* för handel på heltid och särskilda kurser för övriga elever. För de förstnämnda kan på så sätt skapas en *tvåårig utbildningsgång*. I de handelstekniska ämnena bör det inom denna vara möjligt att meddela en utbildning som svarar mot nuvarande praktiska realexamen på handelslinje, åtminstone under förutsättning att elevmaterialet är gott.

Kungl. Maj:t har *icke* till 1957 års riksdag lagt fram *proposition* i anslutning till handelsutbildningskommitténs betänkande.¹

¹ Jfr SNS-skriften "Utbildning för kontor och detaljhandel. Tre arbetsgruppers syn på handelsutbildningen" (stencil). Stockholm 1956.

Teknikerutbildning

Tekniska skolutredningen

1948 års *tekniska skolutredning* framlade 1955 förslag om utbyggnad av den utbildning som är knuten till tekniska gymnasier och tekniska fackskolor, kommunala tekniska skolor och aftonskolor samt de privata tekniska läroanstalterna.¹ De stora variationerna ifråga om utbildningsmål, inträdesfordringar och lärotid föranledde departementschefen att i anslutning till de sakkunnigas förslag understryka att denna förgrening av det tekniska skolväsendet är nödvändig för att utbildningen skall kunna anpassas till den snabba tekniska utbildningen, inte minst inom industrin.

Kungl. Maj:ts förslag till utbyggnad förelades 1956 års riksdag och innebär upprättande av ett nytt läroverk i Karlstad från och med budgetåret 1957/58 eller den senare tidpunkt Kungl. Maj:t bestämmer. Vidare föreslås inrättande av ytterligare två gymnasier vid befintliga läroverk (Eskilstuna och Västerås), ytterligare tolv gymnasielinjer varav en byggnadsteknisk (Borås), två elkraftstekniska (Hälsingborg och Västerås), två maskintekniska (Eskilstuna och Karlstad), en merkantiltknisk (Stockholm), en pappersteknisk (Karlstad), en produktionsteknisk (Västerås), tre teletekniska (Härnösand, Karlskrona och Stockholm) samt en värme- och sanitetsteknisk (Göteborg), ävensom ytterligare två fackskolelinjer, varav en verkstadsteknisk (Västerås) och en

väg- och vattenbyggnadsteknisk (Stockholm). Antalet klassavdelningar i första klassen av gymnasierna beräknas från och med nästa budgetår öka från 37 till 44, vartill kommer ytterligare två när läroverket i Karlstad upprättas. En fortsatt utbyggnad bör komma till stånd, grundad på en aktiv planeringsverksamhet från överstyrelsens för yrkesutbildning sida i samråd med vederbörande kommuner samt de olika intressenterna för teknisk utbildning och verksamhet inom skilda fackområden.

Gymnasielinjerna för produktionsteknik, pappersteknik och värme- och sanitetsteknik samt fackskolelinjen för väg- och vattenbyggnadsteknik innebär en komplettering av den hittills genomförda linjedifferentieringen vid läroverken. Som nya allmänna ämnen i undervisningen föreslås bl. a. nutidshistoria med samhällslära samt arbetspsykologi.

Fortbildningen av ingenjörer och tekniker föreslås skola intensifieras och göras mera planmässig i form av normerade påbyggnadskurser, s. k. diplomkurser, öppna även för andra än läroverksingenjörer.

Som en norm för utbildningen vid de kommunala tekniska skolorna m. fl. tekniska läroanstalter förordas anordnande av teknikerkurs på i regel tre terminer och högre fackkurs på i regel två terminer. Med hänsyn till den väsentliga höjning av statsbidraget till driften av dylika skolor som genomförts från och med innevarande budgetår bör inom detta område av den tekniska skolutbildningen ytterligare utbildningsmöjligheter i kommunal och privat regi kunna ordnas. De vid

¹ *Tekniska skolutbildningen*, SOU 1955: 21.

1955 års riksdag beslutade provisoriska grunderna för statsbidrag till de kommunala tekniska skolorna, medförande en dryg fördubbling av bidraget, föreslås gälla i fortsättningen såsom normala bestämmelser.

Den textil- och färgeritekniska ingenjörsutbildningen (Borås och Norrköping) bör omfatta tre år med fackundervisningen förlagd till vederbörande textilinstitut och övrig undervisning förlagd till vederbörande gymnasium. Till grund för utbildningen av textiltekniker m. fl. bör läggas ett av institutens styrelser uppgjort kursprogram. För textilinstituten föreslås nya statsbidragsgrunder, medförande en dryg fördubbling av nu utgående bidragsbelopp.

Riksdagen ansåg dock att detta bara kunde vara ett första steg i en fortsatt utbyggnadsplan och instämde i statsutskottets uttalande 1956: 53, vari det hette:

”Med hänsyn till den för närvarande starkt accentuerade bristen på tekniskt utbildad personal vill utskottet redan från början därjämte kraftigt understryka nödvändigheten av att den tekniska skolutbildningens kapacitet utbygges. Mot bakgrunden av den mycket snabba och progressiva tekniska utvecklingen kan uppenbarligen väntas ett ytterligare starkt ökat behov av tekniskt utbildad arbetskraft. Utskottet finner det således vara av synnerlig vikt, att utbyggnaden av utbildningskapaciteten icke stannar vid de förslag, som nu förelägges riksdagen — — — utan att planeringen för den ytterligare erforderliga utbyggnaden intensifieras och bedrivs med största målmedvetenhet.”

Utredningar om teknikerbristen

Bristen på tekniskt utbildad arbetskraft och frågan hur denna brist bäst

skall kunna täckas har i flera omgångar tagits upp till utredning även inom näringslivet och vissa organisationer. Sveriges Mekanförbund gjorde för något år sedan en enkät bland sina medlemsföretag, varvid man ansåg sig kunna konstatera en teknikerbrist på 12 procent av hela det dåvarande teknikerbeståndet. Svenska Väg- och Vattenbyggares riksförbund publicerade hösten 1956 en värdefull behovsinventering inom sitt specialområde. Sveriges Industriförbund slutligen har låtit en särskild kommitté försöka göra en prognos rörande teknikerbehovet i första hand t. o. m. år 1965.¹

Utbyggnaden av läroanstalterna bestäms självfallet inte bara av arbetskraftsbehovet utan även av tillgången på utbildningsdugliga och utbildningsvilliga ungdomar.

Den senare frågan — tillgången på individer som är kapabla att genomgå en högre utbildning på olika nivåer, särskilt med hänsyn till tekniskt-matematiska utbildningsvägar — har belysts genom en undersökning utförd vid Stockholms Högskolas psykologiska institution under docent Kjell Härnqvists ledning.² Man har i denna studie följt vissa elevgrupper i folkskolan och realskolan fram till 20-årsåldern och satt deras utbildning i relation till skolbetygen i utgångsläget. Därefter har man studerat tillgången på betygsmissigt likvärdiga elever som inte fått fortsatt högre utbildning. På detta sätt har man fått ett underlag

¹ *Ingenjörersbehovet i Sverige.* — Stockholm 1957.

² Kjell Härnqvist: *Försök till beräkning av reserver för högre utbildning.* Stencil. — Stockholm 1956.

för beräkningen av begåvningsreserverna.

Denna undersökning ingår i den materialinsamling som bedrivs av 1955 års *universitetsutredning*, vars uppdrag är mycket vidsträckt. Det innefattar — med undantag för jurist- och läkarutbildningen som utretts i annan ordning — en allmän översyn över det högsta undervisningsväsendet och därmed förknippad forskning. Därvid prövas även frågan om nya lärosäten — t. ex. ett "norrlandsuniversitet". I utredningens första betänkande¹ behandlas undervisningen vid de filosofiska fakulteterna och forskarkrekryteringen.

Utbildningsbehov och utbildningsresurser

Nuläge och utbyggnadsbehov totalt

I november 1956 framlades en statistisk utredning om det svenska skolväsendets nuläge och utbyggnadsbehov av *Samarbetsnämnden för yrkesutbildning och arbetsförmedling* (officiellt samarbetsorgan mellan arbetsmarknadsstyrelsen, skolöverstyrelsen och yrkesöverstyrelsen).² Det heter där om näringslivets engagemang i utbyggnaden av yrkesutbildningen samt om ungdomarnas efterfrågan på utbildning:

"Knappheten på yrkesutbildad arbetskraft har på många håll försvårat

och emellanåt ointetgjort rationaliseringssträvanden. Den har skapat störningar i produktionen och inte sällan medfört direkta kostnadsökningar för enskilda företag. Inom vissa branscher betraktas numera yrkesutbildningen som en grundförutsättning för att man skall kunna tillgodogöra sig den tekniska utvecklingen och därmed kunna hävda sig i konkurrensen med utlandet. Automationen kommer sannolikt att ytterligare skärpa behovet av yrkesutbildning.

Näringslivets ökade insatser inom yrkesutbildningen måste innebära såväl en utbyggnad av den skolmässigt organiserade utbildning, i vilken företagen är engagerade (företagsskolor och inbyggda skolor), som en ökning av den traditionella praktiska utbildningen på arbetsplatserna (utbildning av lärlingar och elever samt fortbildning av ungdomar, som erhållit skolmässig grundutbildning)."

"Tillströmningen av ungdomar till de yrkesutbildande skolorna påverkas av ett flertal olika faktorer. Av grundläggande betydelse är ungdomarnas — och föräldrarnas — kännedom om yrkesvärlden och utbildningsmöjligheterna. I detta avseende har den av arbetsförmedlingen och den allmänna skolan organiserade yrkesvägledningen en viktig uppgift att fylla. Andra faktorer, som måste förutsättas inverka på ungdomarnas beslut att skaffa sig yrkesutbildning, synes vara lönesättningen efter utbildningen, tillgången på skolor med internat samt möjligheterna att erhålla stipendier under utbildningstiden.

Av det statistiska material, som här framlägges, kan man utläsa att ung-

¹ Den akademiska undervisningen. Forskarrekryteringen. SOU 1957: 24.

² Se s. 55, not 1.

Tab. 15. Ansökningar och intagningar till heldagsundervisning vid yrkesutbildande skolor läsåret 1955—1956.

Län	Antal ansök- ningar	I n t a g n i n g				
		Hela antalet	därav i kurser omfattande			
			1 termin t.o.m. 1 år	mer än 1 t.o.m. 2 år	mer än 2 t.o.m. 3 år	mer än 3 år
			7	8	9	10
A Stockholms stad	13079	6896	2998	2268	948	682
B Stockholms	1679	1114	469	375	237	33
C Uppsala	1708	891	455	275	37	124
D Södermanlands	1971	1147	543	384	199	21
E Östergötlands	2808	1499	710	375	195	219
F Jönköpings	1322	884	527	157	117	83
G Kronobergs	1526	514	227	191	10	86
H Kalmar	893	583	385	95	59	44
I Gotlands	168	139	127	—	—	12
K Blekinge	926	534	261	131	26	116
L Kristianstads	2090	1433	1059	300	—	74
M Malmöhus	5214	2943	1654	759	381	149
N Hallands	399	284	222	52	10	—
O Göteborgs och Bohus	5465	3226	1904	748	357	217
P Älvsborgs	1659	932	470	258	153	51
R Skaraborgs	1160	666	408	198	56	4
S Värmlands	2029	1341	854	249	164	74
T Örebro	1956	1150	591	107	425	27
U Västmanlands	1767	880	322	164	316	78
W Kopparbergs	1438	817	541	44	—	232
X Gävleborgs	1239	715	312	190	182	31
Y Västernorrlands	2940	1529	680	409	332	108
Z Jämtlands	876	349	215	81	45	8
AC Västerbottens	3149	1361	791	306	115	149
BD Norrbottens	3488	1570	820	374	237	139
Summa	60949	33397	17545	8490	4601	2761

Tabell 16. Intagningar till heldagsundervisning vid yrkesutbildande skolor med olika huvudmannaskap läsåret 1955—1956.

Län	Statliga skolor		Primärkommunernas skolor		Landstingens skolor		Enskilda skolor utom företagsskolor				Företagsskolor	
	Antal skolor	Intagning	Antal skolor	Intagning	Antal skolor	Intagning	Statlig tillsyn		Ej statlig tillsyn		Antal skolor	Intagning
							Antal skolor	Intagning	Antal skolor	Intagning		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
A Stockholms stad	19	1028	3	2081	—	—	30	2151	20	1081	18	555
B Stockholms	2	88	8	523	3	175	4	180	2	40	6	108
C Uppsala	2	67	3	217	4	161	7	446	—	—	—	—
D Södermanlands	2	139	8	574	5	232	4	118	1	25	6	59
E Östergötlands	3	170	7	716	5	237	6	263	1	5	8	108
F Jönköpings	2	84	8	353	6	321	2	126	—	—	—	—
G Kronobergs	2	120	3	97	7	291	—	—	—	—	1	6
H Kalmar	2	72	5	261	5	246	—	—	—	—	1	4
I Gotlands	—	—	1	102	1	30	—	—	—	—	1	7
K Blekinge	1	60	1	128	3	265	—	—	—	—	3	81
L Kristianstads	2	44	6	606	5	296	8	487	—	—	—	—
M Malmöhus	8	665	11	1039	1	12	12	829	3	208	7	190
N Hallands	—	—	3	148	2	126	—	—	—	—	1	10
O Göteborgs och Bohus	8	400	11	1554	3	167	7	787	7	203	3	115
P Älvsborgs	1	60	8	308	12	480	—	—	1	5	3	79
R Skaraborgs	1	96	5	276	3	109	4	150	—	—	1	35
S Värmlands	1	50	9	463	5	296	5	419	2	79	3	34
T Örebro	1	180	4	275	11	493	1	125	—	—	3	77
U Västmanlands	2	105	5	272	4	190	—	—	1	50	10	263
W Kopparbergs	2	44	6	141	4	103	8	391	1	62	5	76
X Gävleborgs	2	80	7	302	4	249	—	—	—	—	2	84
Y Västernorrlands	4	232	13	714	10	461	3	114	—	—	1	8
Z Jämtlands	1	18	1	69	5	248	1	14	—	—	—	—
AC Västerbottens	6	204	11	406	18	591	—	—	2	144	1	16
BD Norrbottens	4	186	15	740	5	307	7	321	—	—	1	16
Summa	78	4192	162	12365	131	6086	109	6921	41	1902	85	1931

domarnas vilja att skaffa sig skolmässig utbildning är stor. Deras efterfrågan på utbildning motsvaras tyvärr inte av de utbildningsmöjligheter, som samhället och näringslivet ställer till förfogande.

Mycket talar för att tendensen bland ungdomarna att söka till yrkesutbildande skolor kommer att öka. Detta i kombination med det hastigt växande antalet ungdomar måste leda till att konkurrensen om elevplatserna vid de yrkesutbildande skolorna ytterligare skärpes med en ökning av antalet avvisade som följd. Såväl från samhällets som från näringslivets synpunkt är det angeläget, att ungdomarnas utbildningsintresse tillvaratas genom en snabb utbyggnad av yrkesutbildningsmöjligheterna.

Det statistiska materialet visar, att konkurrensen bland de inträdessökande vid yrkesutbildande skolor, som bygger på realexamen eller liknande utbildning, är mycket hård. Behovet av att regionalt skapa lämpliga utbildningsformer för ungdomar med högre skolunderbyggnad måste uppmärksammas. Samarbetsnämnden vill även understryka vikten av att kompletteringsmöjligheter vid preparandkurser, folkhögskolor och liknande i tillräcklig omfattning beredes de ungdomar, som inom den obligatoriska skolan icke erhållit allmänbildande grund för mera teoretiskt inriktad yrkesutbildning.

Även flickornas speciella utbildningsproblem bör uppmärksammas. Den husliga utbildningen liksom andra utbildningsvägar, som huvudsakligen rekryteras av flickor, behöver byggas ut. Av stor vikt är emellertid dessutom, att flickorna i ökad utsträck-

ning beredes utrymme även vid de skolor och utbildningsvägar, som trots att några formella hinder för flickorna att vinna inträde ej förelegat, traditionsmässigt varit förbehållna de manliga ungdomarna."

Regionala och lokala behovsinventeringar

Samarbetsnämnden har vidare uppmanat landstingen att vart och ett för sitt län ombesörja kartläggningar av yrkesutbildningsbehoven i stora drag. Flera av dessa utredningar är färdiga, medan andra pågår.

Utöver dessa regionala utredningar har man, liksom när det gäller det obligatoriska skolväsendet, på flera håll satt i gång rent lokala intensivstudier för att få mera detaljerade analyser av läget för vissa orter. Dessa utredningar har, mer och mindre fullständigt, följt följande princip:

att försöka kartlägga *rekryteringsbehovet* via arbetskraftens numerär, åldersfördelning och fördelning på olika yrkestyper samt näringslivets utveckling för den närmaste framtiden, *rekryteringsunderlaget* via en beräkning av befolkningsutveckling och flyttningsrörelser, *utbildningsbehovet* för olika grupper av yrken samt *fördelningen av utbildningsåtgärderna* mellan det allmänna skol- och yrkeskolväsendet och näringslivet.

Den första utredningen av detta slag är den som genomförts i Karlstad på initiativ av SNS lokalgrupp där och i administrativt och ekonomiskt samarbete mellan det lokala närings-

livet, staden och SNS i Stockholm. En rapport om denna utredning kan väntas på förhösten detta år. Även andra SNS-grupper har påbörjat liknande undersökningar ehuru av mindre ambitionst format. Slutligen pågår en grundlig utredning och planering för Göteborgs-regionen under ledning av en särskild kommitté och med Arbetsmarknadens Yrkesråd som rådgivande organ. Även på andra håll har liknande initiativ tagits.

Kvalitativa yrkesanalyser

De lokala utredningarna är i första hand kvantitativa kartläggningar av utbildningsbehov. För att sådana beräkningar skall kunna göras med någon tillförlitlighet krävs inom många yrkesområden, framförallt i industrin där förändringarna i produktions- och arbetsmetoder sker hastigast, grundliga analyser av de olika yrkenas krav på kunnande och utbildning. Sådana analyser måste till största delen göras centralt av näringslivets branschorganisationer, av vilka flera har påbörjat detta arbete. Se vidare s. 102 ff.

Yrkesutbildning inom näringslivet

Som framgått av det föregående sker den praktiska yrkesutbildningen för industri, hantverk och handel allttjämt

till övervägande delen inom näringslivet, i enskilda företag och genom medverkan från olika centrala organ. Även inom denna utbildningssektor har under de senaste åren gjorts åtskilligt för att intensifiera och bredda yrkesutbildningen.

Det har visat sig vara en svår och utrymmeskrävande uppgift att ge en uttömmande redogörelse för alla förgreningar av denna omfattande verksamhet. Därtill kommer att det just nu ständigt tillkommer nya åtgärder, vilket snabbt gör en redogörelse föråldrad. Vi har därför valt att här endast ge en mycket kort översikt över de centrala organ som inrättats för att främja den grundläggande yrkesutbildningen inom näringslivet. Även med den begränsningen måste framställningen på denna punkt bli ofullständig och kan endast tjäna som en första ledtråd för dem som önskar information om yrkesutbildningen i näringslivets regi. Ytterligare upplysningar bör sökas hos Arbetsmarknadens Yrkesråd, Centrala Yrkesnämnden och näringslivets centrala branschorganisationer.

Industrins lärlingsnämnder

1944 träffade Svenska Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen i Saltsjöbaden en överenskommelse om att rekommendera sina förbund att ingå avtal om lärlingsutbildning och att tillsätta paritetiska organ, lärlingsnämnder, inom branscherna med uppgift att utarbeta riktlinjer för lärlingsutbildning m. m. Beträffande lärlingsnämndernas framtida uppgifter se s.

105. För närvarande finns följande lärlingsnämnder:

Bageri- och konditoriyrkets lärlingsnämnd

Bilreparationsbranschens lärlingsnämnd

Lärlingsnämnden inom bokbindaryrket

Byggnadsindustrins lärlingsnämnd

Elektrikeryrkets centrala lärlingsnämnd

Glasindustrins lärlingsnämnd

Glasmästeribranschens lärlingsnämnd

Konfektionsindustrins lärlingsnämnd

Rörledningsfackets centrala lärlingsnämnd

Lärlingsnämnden för charkuteri-, slakteri- och tarmförädlingsbranschen

Smidesverkstädernas lärlingsnämnd

Stenindustrins lärlingsnämnd

Trädgårdsyrkets lärlingsnämnd

Träindustrins lärlingsnämnd

Lärlingsnämnden inom de typografiska yrkena

Verkstadsindustrins lärlingsnämnd

Inom samtliga dessa branscher utom glasindustrin och konfektionsindustrin har man också träffat avtal om lärlingsutbildning.

Arbetsmarknadens Yrkesråd

Samtidigt med rekommendationen om lärlingsutbildningsavtal och lärlingsnämnder bildade Svenska Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen det gemensamma centralorganet Arbetsmarknadens Yrkesråd med uppgift

”att utreda och följa utbildningsbehovet inom huvudorganisationernas verksamhetsområden,

att genom åtgärder av olika slag verka för en ökad och effektivare

yrkesutbildning inom dessa områden, att övervaka och samordna lärlingsnämndernas verksamhet,

att upptaga frågor av allmän eller principiell betydelse på yrkesutbildningens område,

samt att hålla kontakt med såväl myndigheternas som organisationernas arbete på yrkesutbildningens område.”

Yrkesrådet består av tio representanter för vardera arbetsgivarsidan och arbetstagersidan och har vidare eget kansli. Beträffande Yrkesrådets framtida uppgifter se s. 106.

Utbildningsverksamhet inom branschorganisationer och enskilda företag

Utöver den verksamhet som bedrivs genom lärlingsnämnderna har flera branschorganisationer under senare år inrättat särskilda utbildningsavdelningar. Dit hör även några av de branscher som inte har någon lärlingsnämnd.

Arbetsuppgifterna för dessa centrala organ är bl. a. att analysera utbildningsbehoven för branschens olika yrkestyper, kvalitativt och kvantitativt, att utarbeta utbildningsplaner, att utbildna instruktörer, arbetsledare m. fl., att tjäna som konsult för anslutna företag osv.¹

¹ Korta redogörelser för verksamheten inom vissa av dessa branschernas utbildningsavdelningar finns att tillgå i stencilerad upplaga på SNS kansli. Dessutom finns i Yrkesrådets tidskrift Yrke och utbildning 1957: 1 en översikt över branschernas aktuella planer för utbildningsverksamheten. I övrigt hänvisas som tidigare direkt till branschorganisationerna.

Slutligen har många, framförallt större, företag byggt upp egna utbildningsanstalter.

Yrkesrådets förslag till riktlinjer för industrins yrkesutbildning

"Vid sammanträde den 17 november 1953 beslöt Arbetsmarknadens Yrkesråd att inom rådet tillsätta en kommitté med uppgift att verkställa en förutsättningslös översyn av de regler och rekommendationer som allt sedan yrkesrådets tillkomst år 1944 gällt för arbetsmarknadsparternas samverkan i yrkesutbildningsfrågorna. Hänsyn skulle härvid tagas till den utveckling, som under senare år skett inom såväl det allmänna skolväsendet som yrkes-skolväsendet och industrin."¹ Ordförande i kommittén har varit direktör Matts Larsson, Sveriges Verkstadsför-
ening.

Översynskommittén avgav sitt betänkande¹ i november 1956 och hemställde därvid till SAF och LO "att rekommendera förbunden å ömse sidor att antaga av kommittén föreslagna regler för samverkan i fråga om yrkesutbildningen och att därvid beakta de synpunkter i övrigt som kommittén anlagt på yrkesutbildningens målsättning, organisation och genomförande, att godkänna de arbetsuppgifter som kommittén föreslagit för Arbetsmarknadens Yrkesråd samt att ta upp överläggningar om den allmänna lönepoli-

tikens inverkan på yrkesutbildningen."

Här återges kommitténs sammanfattning av sina rekommendationer och synpunkter på möjligheterna att förbättra yrkesutbildningen inom industrin.² (Kurs. här.)

"Kommittén har diskuterat huruvida en *lärlingslagstiftning* skulle inverka gynnsamt på omfattningen av yrkesutbildningen och har funnit, efter att bland annat ha studerat förhållandena i Schweiz, att det snarare förefaller vara ekonomiska och sociala förhållanden än lagstiftningen som sådan som spelar den avgörande rollen. Ungdomarnas och företagens egen inställning till yrkesutbildningen, påverkad av de reella fördelar som är förknippade med denna, synes i första hand ha varit utslagsgivande för yrkesutbildningens omfattning. Kommittén har ansett det vara möjligt att skapa för yrkesutbildningen gynnsamma förhållanden även inom en genom frivilliga överenskommelser reglerad yrkesutbildning.

Vid sina överväganden har kommittén därvid inte kunnat undgå att beröra *lönesättningens* betydelse som stimulans för yrkesutbildningen. Den utjämning som gradvis skett i lönehänseende mellan yrken som kräver flerårig utbildning eller erfarenhet och sådana som tack vare ett utvecklat ackordssystem medger goda förtjänster efter relativt kort tid har ur yrkesutbildningssynpunkt troligen varit ogynnsam. Kommittén har därför hemställt till huvudorganisationerna att till

¹ *Yrkesutbildningen inom industrin*. Synpunkter och förslag avgivna av yrkesrådets översynskommitté. — Arbetsmarknadens Yrkesråd, Stockholm 1956.

² A.a., s. 57 ff. — Jfr Yrkesutbildningssakkunnigas förslag till yrkesutbildningens framtida utformning, ref. på s. 83 ff i denna skrift.

behandling ta upp frågan om den allmänna lönepolitikens återverkan på yrkesutbildningen.

Inom flertalet avtal värderas tiden för den systematiska lärlingsutbildningen inte till mer än motsvarande antal år inom yrket vid fastställande av lön. I princip har kommittén ansett att en yrkesutbildning, vars former och innehåll parterna träffat överenskomelse om, bör föra snabbare fram till en given lönenivå. Synpunkterna äger även sin tillämpning på utbildningen i yrkesskolorna och kommittén har rekommenderat förbunden att överväga klarare linjer för tillgodoräknande av denna utbildningstid, som i varje fall bör värderas lika med år i yrket. För att göra utbildningen attraktivare har kommittén vidare föreslagit att den yrkesteoretiska utbildningen skall försiggå inom den ordinarie arbetstidens ram och utan löneavdrag.

Erfarenheterna från försöksverksamheten med enhetsskolan synes hittills peka på vissa svårigheter att er hålla begåvningsmässigt väl utrustade ungdomar till de praktiska utbildningsvägarna. Enligt kommitténs uppfattning skulle en inplacering av den kvalificerade yrkesutbildningen som ett *första led i en utbildning, som för fram till arbetsledare- och teknikerbefattningar*, verka stimulerande på den ambitiösa delen av ungdomen. Ur psykologisk synpunkt torde det vara betydelsefullt att *det definitiva yrkesvalet därmed kan förläggas till en senare tidpunkt* för elever som har fallenhet för de praktiska yrkena och samtidigt en viss studiebegåvning.

De ovan relaterade förslagen avser i huvudsak att stimulera ungdomarna

till att genomgå en yrkesutbildning. Redan nu är emellertid antalet ungdomar som önskar genomgå en yrkesutbildning större än antalet tillgängliga elevplatser inom såväl industrin som yrkesskolväsendet. Den föreslagna *utbyggnaden av samhällets yrkesskolor* blir troligen otillräcklig och kommer i varje fall för sent, då ungdomskullarna i den för yrkesutbildning aktuella åldern kulminerar redan omkring 1960. En snabb *ökning av företagens egen utbildningskapacitet* är oundgängligen nödvändig. Detta förutsätter i första hand att företagen i ökad utsträckning betraktar yrkesutbildningen som en självklar, för produktionen nödvändig funktion. Även med denna inställning kan dock särskilt de mindre och medelstora företagen tänkas tveka inför de kostnader som är förknippade med en yrkesutbildning. Kommittén hänvisar här till de *ökade statsbidragsmöjligheterna*, som blivit en följd av 1955 års riksdagsbeslut, och rekommenderar även ett *närmare samarbete med de kommunala yrkesskolorna*. Företag som saknar resurser för att genomföra en fullständig yrkesutbildning kan ofta ta hand om yrkesskoleelever och med relativt enkla medel fullborda dessas utbildning. För att söka erhålla en rättvisare fördelning av utbildningskostnaderna företagen emellan har kommittén vidare rekommenderat branscherna att tillämpa någon form av *clearing*. Genom debitering av medlemsföretagen kan antingen företag som 'överproducerar' lärlingar erhålla ett kontant vederlag för detta, eller kan branschen inrätta ett serviceorgan vars tjänster kommer de företag tillgodo som själva utbildar.

— — — Samtidigt som kommittén understryker betydelsen av att den egentliga lärlingsutbildningen ges tillräcklig omfattning förordar den en ordnad utbildning av varierande tidslängd för yrkeskategorier med mera specialiserade eller begränsade krav på yrkeskunnande. *Det bör med andra ord inte vara en fråga om vilken yrkeskategori som behöver utbildning utan vilken utbildning varje yrkeskategori behöver.* Som en konsekvens av detta har kommittén föreslagit att lärlingsnämndernas verksamhet breddas till att omfatta all yrkesutbildning av arbetare och att nämnderna i fortsättningen betecknas *yrkesnämnder*. I sitt förslag till nytt normalavtal för yrkesutbildningen har kommittén tagit hänsyn till att yrkesnämnder skall kunna inrättas även inom branscher där en egentlig lärlingsutbildning inte är aktuell.

Kommittén har betonat vikten av en *systematisk utbildningsgång*. Förutsättningarna för det traditionella sättet att lära direkt i produktionen redan från första början har minskat i takt med ökad specialisering och dyrbarare maskinutrustning. En systematisk yrkesutbildning kan emellertid inte improviseras. Den måste *planeras* ingående och kommittén har givit generella anvisningar om de åtgärder som därvid bör företagas. Den första delen av utbildningen bör om möjligt försiggå i speciella utbildningslokaler och under överinseende av pedagogiskt skolade lärare. Där detta inte låter sig göra rekommenderar kommittén ett samarbete med de kommunala yrkeskolorna som har goda förutsättningar att svara för den grundläggande yrkes-

utbildningen. En nära sammanknytning av de olika stadierna förutsättes dock ske, så att yrkesskolornas insatser kommer att ingå som en del i en helhet. I detta sammanhang är det angeläget att industrin i ökad omfattning delger yrkesskolorna de aktuella yrkeskraven och samråder om den lämpligaste fördelningen av utbildningsuppgiften. I samband med kontroll av yrkesutbildningens resultat har kommittén diskuterat frågan om *slutprov* och redovisat för- och nackdelar med sådana samt rekommenderat branscherna att inom sig ta ställning till denna fråga.

De åtgärder som är nödvändiga för att erhålla en välplanerad yrkesutbildning av tillräcklig omfattning, exempelvis undersökningar rörande rekryteringsbehovet, kartläggning av yrkeskraven och introduktion av utbildningen i företagen, har kommittén ansett att det bör åvila *branscherna* själva att svara för. Detta kommer i de flesta fall att kräva betydligt utökade resurser. Efter vilka grunder ett samgående därvidlag skall ske mellan förbunden inom en bransch får bli en fråga inom respektive bransch. Kommittén hänvisar till att det tekniska *planeringsarbetet* till stora delar kan betraktas som en *rationaliseringsåtgärd*. Sådana brukar det normalt åvila arbetsgivarsidan att svara för, medan formerna för och konsekvenserna av dessa åtgärder bör bli föremål för samråd mellan parterna.

I fråga om *företagen* har kommittén på motsvarande sätt angivit de uppgifter som bör åvila dessa och bland annat understrukit betydelsen av att företagen, beroende på sin storlek, ut-

ser *utbildningsledare eller kontaktmän för yrkesutbildningen*. Inte minst med tanke på samarbetet med yrkesskola och enhetsskola är detta önskvärt.

Mot bakgrunden av de nya riktlinjerna för yrkesutbildningen inom industrin har kommittén preciserat arbetsuppgifterna för *Arbetsmarknadens Yrkesråd*. Den centrala uppgiften skall vara att med olika medel påverka branscherna att vidtaga nödvändiga åtgärder. Där det visar sig lämpligt kan yrkesrådet ge aktiv hjälp i form av grundläggande utredningar med syfte att underlätta för parterna inom branschen att träffa överenskommelser om yrkesutbildningen. Konsultationsverksamhet för de enskilda företagen måste däremot, i de fall branscherna själva ej kan svara för denna, överlåtas åt andra därför lämpade organ. En betydelsefull uppgift för yrkesrådet är att stimulera till en effektiv samverkan mellan industrin och skolmyndigheterna i fråga om såväl enhetsskolans yrkesorientering och förberedande yrkesutbildning som i fråga om den egentliga yrkesutbildningen i samhällets yrkesskolor. Åtgärder skall dessutom vidtagas för att få till stånd en lämplig pedagogisk utbildning för de olika lärarkategorierna inom industrin. Till de ovan exemplifierade uppgifterna kommer sådana som naturligt sammanhänger med yrkesrådets ställning som huvudorganisationernas gemensamma organ för yrkesutbildningsfrågor.

Slutligen har kommittén utformat förslag till ett nytt *normalavtal* som är så konstruerat att det kan antagas i sin helhet inom branscher med såväl egentlig lärlingsutbildning som kor-

tare utbildning, begränsas till vissa avsnitt inom branscher där endast den senare utbildningsformen är aktuell. Avtalet rymmer bland annat utförligare anvisningar än tidigare beträffande yrkesombudens uppgifter och ställning.”

Hantverkets lärlingsråd

Av de tidigare uppräknade sexton industribranscherna med lärlingsnämnder är elva också representerade i Sveriges Hantverks- och Småindustriorganisation genom till organisationen anslutna yrkesförbund och branschföreningar. Dessutom finns för nedanstående yrkesområden lärlingsråd¹ med i huvudsak samma uppgifter som industrins lärlingsnämnder:

bleck- och plåtslagare
glasmästare och förgyllare
frisörer, herr- och dam-
klänningssömmerskor
korgmakare
körsnärer
målare
optiker
radioservicemän
skomakare
skräddare
tapetserare
urmakare.

---

¹ Hantverkets lokala lärlingsnämnder, som fungerat sedan långt tillbaka, har väsentligen andra arbetsuppgifter, framförallt kontroll av gesällprov och gesällutnämningar.

SHSO:s Centrala Yrkesnämnd

Det samordnande organet för utbildningsverksamheten är på hantverksidan Sveriges Hantverks- och Småindustriorganisations Centrala Yrkesnämnd, som huvudsakligen består av arbetsgivarrepresentanter men med två ledamöter utsedda av Landsorganisationen. Yrkesnämndens arbetsuppgifter är i stort sett desamma som de som angivits för Arbetsmarknadens Yrkesråd.

Handelns utbildningsverksamhet

Inom handeln finns ingen formell motsvarighet till industrins och hantverkets centrala yrkesutbildningsfrämjande och planerande organ.

Den grundläggande utbildningen sker till allra största delen lokalt, vid kommunala yrkesskolor, enskilda fristående handelsskolor och de största handelsföretagens skolor. Utbildningen på högre stadier sker däremot vid olika centrala utbildningsinstitutioner — se vidare under följande rubrik.

Övrig utbildningsverksamhet

Utbildning på ett högre plan än som direkt berörs i denna skrift sker inom en rad institutioner och organisationer, av vilka några skall nämnas här. Närmare upplysningar om dessa verksamheter erhålls lämpligen direkt från respektive institutioner. Utbildning av

liknande typ, i form av kursverksamhet, bedrivs även av åtskilliga andra organisationer.

Arbetsledareinstitutet, som ägs och drivs av Svenska Arbetsgivareföreningen — tidigare i samverkan med Sveriges Industriförbund, utbildar arbetsledare inom industrin och anordnar även kurser för arbetsstudie- och rationaliseringsingenjörer.

Svenska Arbetsgivareföreningens kursverksamhet, huvudsakligen förlagd till Yxtaholm, ger utbildning och fortbildning för personal med företagsledande eller speciella administrativa uppgifter inom näringslivet.

Personaladministrativa rådet medverkar vid företagets interna utbildning av olika personalkategorier, i huvudsakligt syfte att studera planläggning och metodik. Rådet biträder också vid framställning och anskaffning av hjälpmedel för undervisning, genom *PA-rådets filmservice* och *PA-distribution*. I anslutning till Rådets allmänna konsultation utförs utredningar om utbildningsfunktionen inom företagen. Rådets urvalsverksamhet omfattar bl. a. rekrytering av arbetsledare och lärlingar.

Statens Hantverksinstitut meddelar i första hand fortbildning för hantverksmästare, verkmästare, förmän och yrkesutbildade arbetare inom hantverk och småindustri. Institutets uppgift är vidare att utöva tekniskt konsulterande verksamhet och försöksverksamhet och att stödja hantverkets och den mindre industrins tekniska och konstnärliga utveckling.

Köpmannainstitutet, inrättat av Sve-

riges Köpmannaförbund, bedriver utbildning för alla kategorier av funktionärer inom den enskilda detaljhandeln med undantag för nyanställda, dock även grundutbildning för vissa detaljhandelsbranscher. Verksamheten möjliggör sådan branscutbildning som endast kan ske genom centralt ordnade kurser för hela landet och kompletterar och specialiserar sålunda den utbildning som sker i enhetsskolans och de kommunala yrkes- och handelsskolornas handelsavdelningar.

Vår gård, Kooperativa förbundets studieavdelning, utbildar i första hand butiksföreståndare, avdelningschefer, konsulenter, assistenter och affärschefer men anordnar också specialkurser för viss bransch samt i någon mån elevutbildning. De stora och medelstora konsumtionsföreningarna har som regel egen utbildningsverksamhet, i första hand för de yngre anställda i form av elevkurser som även använts för elever i enhetsskolans högstadium.

Kursverksamheten Vår Ekonomi (KVE) utarbetar undervisningsmaterial för intern utbildning inom företagen och anordnar kurser framförallt i ekonomiska ämnen.

De ledande korrespondensinstituten liksom läroboksförlagen utarbetar underhand nya studieplaner och läroböcker även för yrkesundervisningen inom olika fack och på olika stadier, bl. a. för 9 y.

Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) samlar i första hand personer i företagsledande ställning till konferens- och gruppverksamhet

rörande allmän-ekonomiska, företags-ekonomiska, sociologiska och företagsadministrativa frågor samt utbildningsverksamhet. SNS verkar också genom forskning och upplysningsverksamhet för att vidga kunskaperna om det ekonomiska livet, om näringslivets och samhällets funktioner.

På utbildningsområdet har SNS hittills framförallt arbetat på att genom samarbete mellan näringsliv och samhälle få till stånd en effektiv utformning av de yrkesförberedande inslagen i enhetsskolan och den egentliga utbildningen för praktiska yrken inom industri, handel och hantverk. I en rad informella arbetsgrupper runt om i landet har SNS sammanfört representanter för näringsliv, skol- och yrkesskolväsen samt ungdomsförmedling för ömsesidig information och för att stimulera till aktiv samverkan i planeringen av ortens utbildningsväsen. Vid sidan av lokalt inriktade planeringsförslag har denna gruppverksamhet avsatt en hel del allmängiltiga synpunkter, vilka redovisats av SNS i en rad skrifter (se omslaget till denna skrift).

Nyligen har SNS träffat överenskommelse med Lärarhögskolan i Stockholm om att i samarbete genomföra en vetenskaplig undersökning av kursinnehåll och bildningsmål för enhetsskolans högstadium (realskolestadiet) i främsta rummet ifråga om läsning, skrivning och matematik.

Lärarhögskolans pedagogisk-psykologiska institut har därvid åtagit sig att genomföra erforderliga fältarbeten samt förarbeten till dessa i samband med en urvalsmässig prövning av kun-

skapsbehov och kunskapsbehållning för berörda grupper av elever och yrkesverksamma.

Parallellt med den vetenskapliga delen av undersökningen startas av SNS kansli särskilda arbetsgrupper, som

dels medverkar i undersökningen, dels skall kommentera dess resultat. En redogörelse för såväl den vetenskapliga undersökningen som arbetsgruppernas verksamhet kommer att publiceras i bokform våren 1959.

5. Forskningsinventering

Forskning vid universitetsinstitutioner

Beträffande denna typ av forskning hänvisas till en fullständig bibliografi i tidskriften *Skola och samhälle*, häfte 5—6, 1955.

Forskning vid och genom Statens psykologisk-pedagogiska institut

En av institutets första arbetsuppgifter blev att arbeta ut *psykologiska prov för olika åldrar*. Under ledning av föreståndarna för de psykologiska institutionerna vid Uppsala och Lunds universitet samt Stockholms och Göteborgs högskolor påbörjades arbetet 1945.

Professor Anderbergs grupp test för 15-åringar och högre åldrar förelåg färdigt redan 1947. Denna testskala har kommit till stor användning, dels för forskningsändamål dels för praktiskt bruk i samband med intagning till seminarier m. m.¹

1950 förelåg professor Katz' individualtest för åldrarna 2,5—6 år, och 1955 färdigställdes professor Elm-

grens individualtest för åldrarna 10—12 år. Båda dessa skalor utgår från Terman-Merrills individualtest.

De standardiserade kunskapsproven har fått ett varmt mottagande av folkskolans lärarkårer som ett hjälpmedel att nå en så rättvis betygssättning som möjligt. De har också blivit särskilt betydelsefulla i samband med den prövningsfria intagningen till högre skolor. Lektor Frits Wigforss utarbetade och standardiserade 1947 en omgång sådana prov i modersmålet och räkning för folkskolans klasser 2, 4 och 6. År 1951 riktade styrelserna för Sveriges folkskolläraförbund och Sveriges folkskolläraryrkesförbund en framställning till institutet om att få proven spridda över en längre tid av vårterminen. För att utröna i vad mån en tidigare placering på terminen av proven skulle inverka på normeringen gjorde institutet 1952 en undersökning, i vilken praktiskt taget hela årgången av klasserna 2, 4 och 6 vid Stockholms folkskolor deltog. I samband härmed studerades också frågan om könsdifferenserna i standardproven.² Som en följd av dessa bearbetningar kunde från och med vårterminen 1953 proven påbörjas i mitten av april, vilket gjorde arbetet i slutet av terminen mindre forcerat.

¹ Meddelande från Statens psykologisk-pedagogiska institut, 1954, s. 9—19.

² Meddelande från Statens psykologisk-pedagogiska institut, 1953, s. 43—55.

De nya standardprov som utarbetats under ledning av professor Torsten Husén och standardiserats under vårterminen 1955 har tagit ännu mera fasta på lärarkårens legitima önskemål om att få proven mer distribuerade över terminen. Dessa prov, som användes första gången våren 1956, skiljer sig från de tidigare i flera avseenden. De utkommer i tre olika häften, ett för läsning, ett för skrivning och ett för räkning. Läsproven är avsedda att användas i mitten av mars, skrivproven i mitten av april och räkneproven i mitten av maj.

Fråga om didaktiska undersökningar diskuterades på ett tidigt stadium inom institutets styrelse frågan om *metodiken vid den första läsundervisningen*. Internationella undersökningar på området ger i allmänhet företräde åt ordbildsmetoden, som innebär att barnen får inleda läsinlärandet med hela meningar eller ord och först så småningom genom egen spontan analys eller genom lärarens hjälp lär sig språkets minsta beståndsdel — ljuden — varigenom de får verktyget som leder till behärskande av hela språkförrådet. Svenska läspedagoger däremot är närmast böjda för en undervisning som börjar med dessa språkets smådelar, som senare genom syntes sammanfogas till ord och meningar. I Sverige finns emellertid mycket få försök till undervisning enligt ordbildsmetoden, och vetenskapliga undersökningar i ämnet på svensk botten saknas helt.

Även *skolmognadsproblemet* har blivit föremål för institutets intresse. Enligt institutets uppfattning utgörs detta av åtminstone två delproblem.

Å den ena sidan finns där frågan om hur man på ett tidigt stadium skall kunna ställa en säker prognos för de elever som under skoltiden får skolsvårigheter, å den andra gäller det att komma till rätta med frågan om den lämpligaste placeringen av dessa elever. Skolmognads- och förskoleklasser är försök i riktning mot en lösning på problemet, men tillräckligt elevunderlag för sådana klasser finns endast i större skoldistrikt; de mindre har oftast som enda möjlighet att låta eleven återgå till hemmet eller låta honom "sitta av" klassen. Pedagogiskt är detta ett problem om den individualiserade undervisningens möjligheter i sammanhanget, ett problem som hittills är långt ifrån löst.

Alltsedan 1945 har institutet — om än i otillräcklig utsträckning — utdelat understöd åt enskilda forskare, huvudsakligen för undersökningar med direkt inriktning på skolans behov. Den summa som årligen utdelades uppgick de första åren till blygsamma 10 000 kronor. Med den generösare tilldelning av anslag som institutet åtnjutit de senaste fyra åren har denna summa kunnat tredubblas. Sammanlagt har därför under institutets verksamhet enskilda forskare tilldelats cirka 173 000 kronor, vilka dock långt ifrån kunnat täcka det aktuella behov som förelegat för vetenskapsidkarna.

Som exempel på undersökningar som understötts kan nämnas: additionstider och additionsfel; växandes reaktioner för olika slag av religiöst stoff; betygssättningen i folkskolan; skrivfunktionens utveckling under de första skolåren; uthållighet och framgång i skolan; skolbarns ordförråd;

orsakerna till elevens misslyckande i realskolan; räkneförmågan på olika klass- och begåvningsnivåer; psykologiska anlagsprov för hjälpklasser; koncentrerad och distribuerad inläring; den mekaniska räkningen med hela tal.

Institutets egen forskningsverksamhet upphör från och med den 30 juni 1957.

Skolöverstyrelsens undersökningsverksamhet

Utförda undersökningar

Ledning och redovisning av försöksverksamheten med enhetsskola skulle enligt 1950 års riksdagsbeslut handhas av skolöverstyrelsen med för ändamålet efter behov förstärkt organisation. Erforderliga betingelser i övrigt skulle skapas genom utbyggnad av Statens psykologisk-pedagogiska institut och andra lämpliga åtgärder (jfr särsk. utsk. utl. nr 1, s. 180). En sådan utbyggnad har emellertid inte skett, varför forskningsuppgifterna hittills måst utföras av skolöverstyrelsen.

Från början biträdde därvid en halvtidsanställd undersökningsexpert, till dess att en särskild skolpsykologtjänst inrättades i skolöverstyrelsen i februari 1953. Från och med den 1 januari 1956 är ytterligare en skolpsykolog anställd.

Redogörelser för varje läsår företagna undersökningar ingår i de rap-

porter om försöksverksamheten med enhetsskola som skolöverstyrelsen har att lämna årligen till Kungl. Maj:t. Dessa redogörelser återfinns i Aktuellt från skolöverstyrelsen 1951: 1, 1952: 5, 1953: 1, 1954: 3, 1955: 1, 1956: 1 och 1957: 3.¹

De frågor inom försöksverksamheten som överstyrelsen sökt systematiskt bearbeta har huvudsakligen varit sådana som aktualiserats vid utprovningen av de för enhetsskolan föreslagna tim- och kursplanerna och vid den fortlöpande omgestaltningen av dessa planer. Således har elevernas kunskaper i vissa ämnen undersökts, främst i modersmålet, matematik och de främmande språken. Vidare har man sökt följa elevernas inställning till skolämnen och olika arbetsformer i skolan och i viss mån även det sociala samspelet i en del av enhetsskolans klasser. Av vikt har också varit att få kännedom om lärarnas erfarenheter av försöksarbetet. Det principiellt fria ämnes- och linjevallet på enhetsskolans högstadium har föranlett undersökningar av den faktiska fördelningen av eleverna med hänsyn till bl. a. kön, socialgrupp och allmän-intellektuell status (jfr punkt 1 nedan).

Därjämte har överstyrelsen gjort preliminära försök att tillmötesgå de från flera håll redan före försöksverksamhetens början framförda önskemålen om jämförelser mellan enhetsskolan och andra skoltyper, närmast i syfte att få en empirisk grund för betygsjämförelser.

Med hänsyn till de resurser som

¹ Jfr s. 22 ff.

stått till buds har överstyrelsen måst begränsa sina undersökningar till de mest påträngande uppgifterna och till sådana som varit möjliga att leda och administrera centralt. Prov och frågor till eleverna har huvudsakligen givits i skriftlig form och på sådant sätt att de har kunnat utföras under lärarnas ledning.

Pågående skolpsykologiska undersökningar vid försöksavdelningen

1. Följdundersökningar rörande studiegång och studieresultat för de elever som läsåret 1954—55 undersökts i klass 4 i Stockholm beträffande i första hand den sociala och känslomässiga anpassningen till skolarbetet. (Visst material har ställts till lärarhögskolans förfogande för en speciell undersökning.)

2. Följdundersökning rörande yrkesintressevariationerna inom enhetskolans högstadium. Material från klasserna 7 och 8 bearbetas för närvarande, och undersökningen avses utsträckas till klass 9 läsåret 1956/57, varefter samma elever avses följas något eller några år efter skolans slut. Elevernas yrkesintressen ställs i relation till bl. a. art och omfattning av erhållen yrkesorientering, begåvningsstruktur, ämnes- och linjeval.

3. Strukturanalys av begåvningen bland eleverna i klass 8 och 9 av enhetsskolan. Begåvningsstrukturen ställs i relation till bl. a. ämnes- och linjeval. Undersökningen avses utsträckas till klass 6 och 7 under läsåret 1956/57.

4. Förberedande undersökningar i

huvudsak i diagnostiserande syfte med provräkningar för klasserna 8 och 9 för att erhålla underlag för standardprov i matematik.

Därjämte samarbetar försöksavdelningen med lärarhögskolans pedagogiska institution, som under höstterminen 1956 börjat sin verksamhet.

Ur Lärarhögskolans forskningsprogram

1. Först på programmet står en undersökning om differentieringens verkan på mellanstadiet. Eleverna i klass 4 i Stockholm testades med avseende på kunskaper och intelligens vårterminen 1955. För närvarande är dessa elever uppdelade på odifferentierade sjätte klasser, differentierade sjätte klasser och läroverks- respektive flickskoleklasser (2⁵ och 2⁷). Undersökningen avser att belysa differentieringens inverkan på elevernas färdigheter i läsning, skrivning och matematik samt deras förmåga att lösa nya intellektuella uppgifter.

2. Lärarlämplighetens problem görs till föremål för undersökning på basis bland annat av nya inträdesprov vid lärarhögskolan. I samband därmed undersöks orsaker till lärarmisslyckande.

3. Olika typer av kunskapsprov utarbetas, sålunda diagnostiska läsprov som täcker klasserna 1 t. o. m. 6 samt standardprov för klasserna 4 och 6. (Jfr skolöverstyrelsens undersökning.)

4. Kursplaneundersökning beträffande färdighetsämnen på enhetsskolans högstadium utföres på uppdrag av och i samarbete med Studieförbundet Näringsliv och Samhälle. Ses. 108.

Lärarhögskolans undersökningar har tills vidare begränsats till att gälla de grundläggande färdigheterna i räkning, skrivning och läsning. Inom SNS pågår dessutom diskussioner och utredningar angående ämnets vidare aspekter i arbetsgrupper, sammansatta av företrädare för skola och näringsliv. Resultatet av det samlade arbetet avses bli publicerat i så god tid, att den sammanfattande skolutredningen skall kunna utnyttja det för sitt arbete.

En enkät rörande färdighetskrav och kunskapsstandard i matematik har våren 1957 gått ut till *samtliga* yrkesutbildande organ, vare sig de drivs i statlig, kommunal eller enskild regi eller representeras av särskilda utbild-

ningsledare inom det enskilda näringslivet. En liknande enkät skall sedermera utföras beträffande läsning och skrivning. På ett senare stadium skall bilden kompletteras även beträffande dem som går direkt ut i produktionen utan särskild yrkesutbildning.

En tredje fas av undersökningen kommer att ägnas frågan om hur olika typer av yrkesmässig och annan verksamhet under kortare och längre tid inverkat på behållningen av de i skolan inlärdas färdigheterna. Delvis som en parallell till de av Carl Cederblad på sin tid utförda undersökningarna, bl. a. om den s. k. beväringssvenskan, avser undersökningsledningen att förelägga dels en grupp värnpliktiga, dels olika grupper arbetstagare i sin yrkesutövning uppgifter ifråga om räkning, skrivning och läsning av det slag som ingår i standardproven.

6. Problemläget 1957

Här följer ett försök till sammanfattning av problematiken i det reformarbete som refererats i föregående kapitel. Det framträder inte med anspråk på exakt redovisning utan är endast en hjälp till översikt för dem som finner stoffet i de refererande kapitlen alltför svåröverskådligt.

Nioårig skolplikt

1950 års riksdagsbeslut om enhetsskolan har genom följdbeslut vid olika riksdagar, särskilt 1956, preciserats till att gälla ett framtida införande av en obligatorisk nioårig, organisatoriskt sammanhållna skola. Skolmyndigheterna är inställda på att ett riksdagsbeslut senast 1962 skall fastställa en bortre gräns, förmodligen år 1972, då det sista skoldistriktet skall ha övergått till denna skolform. Huruvida någon form av parallellskolesystem därefter kommer att kvarstå eller icke är allttjämt en öppen fråga. Genom 1956 års beslut om införande av gemensam skolstyrelse i varje kommun är det avgjort att flickskola, praktisk realskola etc. får ett starkare samband med grundskolan än hittills, om de bevaras som parallella skolformer till enhetsskolans högstadium.

En sammanfattande skolutredning har tillsatts våren 1957 och skall 1960

lägga fram förslag till den nioåriga skolans organisation, innehåll och slutliga genomförande.

Skolöverstyrelsens sammanfattande rapport 1959 från enhetsskoleverksamheten, kompletterad med undersökningar inom försöksavdelningen och vid Lärarhögskolan i Stockholm, skall läggas till grund för bedömningen av ännu olösta frågor. Hit hör differentieringen av eleverna. Allmänt kan sägas att erfarenheten i försöksdistrikten visar att eleverna i stort sett hålls samman i obrutna klassenheter de första sex skolåren (småskolestadiet och mellanskolestadiet) men åtskiljs i linjer ledande till 9 g (gymnasieklass), 9 a (allmän klass) och 9 y (yrkesförberedande klass) redan från och med klass 7. Några distrikt och de från 1957/58 etablerade särskilda försöksskolorna prövar dock senare elevdifferentiering enligt 1946 års skolkommissions förslag.

Omkring 110 000 elever i 71 försöksdistrikt berörs för närvarande av försöksverksamheten. Detta är något mer än en tiondel av eleverna i ifrågasvarande ålder.

Skolans bristsituation

En lärarbrist på omkring 700 fullt kompetenta lärare i de högre skolorna och en lokalbrist på drygt 1 000 klass-

rum i samma skolor har framtvingat en omorganisation av realskolestadiets skolformer redan innan de berörs av enhetsskolereformen. Genom lokala beslut torde flertalet femåriga realskolor från och med läsåren 1957/58 och 1958/59 komma att övergå till treåriga. Riksdagsbeslutet härom har karaktär av "ramlagstiftning".

Folkskolans brist på närmare 1 000 lärare och drygt 4 000 klassrum torde 1956 ha nått sitt maximum. De årskullar i åldern 7—13 år som härefter utgör folkskolans lärjungar minskar sammanlagt med 20 000—30 000 elever per år.

Provisoriska skolbyggnader väntas under de närmaste åren komma att tas i bruk i något större utsträckning än hittills. Genom omläggning av statsbidragssystemet avser statsmakterna att pressa ned kostnaderna för de permanenta lokalerna. Statsbidragen skall i fortsättningen utgå med ett enhetspris (900 kronor) per kvadratmeter nettogolvyta i stället för att som hittills beräknas på de faktiska kostnaderna.

Under 25-årsperioden 1931—1956 ökade realskolestadiets andel i årskullarna från 15 till cirka 40 procent. Gymnasiestadiet ökade samtidigt från 3 till 15 procent. Det har beräknats att mellan 15 och 20 procent av en årskull är "studentexamenskapabel". Då "begåvningsreserven" ännu inte utnyttjas helt, torde tillströmningen till de högre utbildningsanstalterna fortsätta att öka. I de större tätorterna sö-

ker redan nära 60 procent av folkskolans elever inträde i realskolestadiets skolformer. Bortfallet på realskolestadiet och — i mindre grad — på gymnasierna bedöms som alltför stort. Införande av särskild realexamen, praktiska linjer etc. påskyndas av misslyckandena i de högre skolformerna och sammanfaller med enhetsskolereformens strävanden att genomföra likvärdiga utbildningsformer för de praktiskt inriktade eleverna. Bristen på utbildningsplatser inom yrkesutbildningen uppskattades 1956 till över 27 000, mätt i antalet avvisade sökande. Denna siffra avser ett- eller flerårig heldagsundervisning, i allmän eller enskild regi, byggande på folkskola eller enhetsskola. Yrkesutbildningens fortsatta, av statsmakterna beslutade expansion hämmas av bristen på lokaler och fullständigt utbildade lärare. Något centralt yrkeslärarseminarium med tillhörande övningsskola existerar ännu inte.

Samhällets behov av tekniskt utbildad arbetskraft bedöms som särskilt snabbt växande. Inte minst på högskolestadiet efterlyser olika utredningar en ökad utbildningskapacitet. Det samma gäller för de naturvetenskapliga fakulteterna vid högskolorna, medan de humanistiska fakulteterna för närvarande visar en så markant ökning av studentantalet att sysselsättningsproblem för arbetskraft med sådan utbildning kan befaras från mitten av 1960-talet.

Försöksskolan i närbild

Reportageserie av redaktör Sven Hallén

Våren 1957, då försöksverksamheten med nioårig enhetsskola löpte på sitt åttonde läsår, besökte en medarbetare i Dagens Nyheter, redaktör *Sven Hallén* (signaturen Gaut) några försöksskoledistrikt av olika typ. De artiklar han publicerade ger en levande bild av skolans vardag och det aktuella läget i reformverksamheten. De får här bilda en slutvinjett till den dokumentariska återblicken.

Y-skolan trängsta flaskhals

Planerade likformigheten för enhetsskolan omöjlig

Skolan kommer detta år återigen att intaga en framskjuten plats i den allmänna debatten i och med tillsättandet av den nya sammanfattande skolutredning som skall utarbeta förslag till enhetsskolans definitiva utformning och något dussintal väntade utredningsbetänkanden. Försöken med enhetsskolan har nu pågått under åtta år, och som ett underlag för debatten har Dagens Nyheter velat ge några stickprov från den aktuella situationen genom att i en artikelserie presentera

skilda enhetsskoletyper — i storstaden, på jordbruksbygden och i glesbygden.

Av serien torde bl. a. framgå att enhetsskolans utformning knappt kan väntas bli så likformig som man först förutsatte, i varje fall vad differentieringen beträffar, att en rationell skolorganisation måste bygga på större områden än man hittills räknat med — inte ens storkommunerna tycks förslå — och att yrkesskoleväsendet är den trängsta aktuella "flaskhalsen".

Början göres med ett reportage från enhetsskolan i den utpräglade tätorts- och industrimiljön i Stor-Stockholm, enhetsskolan i Västberga.

Y-linjen har lyckats

Aktivt intresse för yrkesproven

— Planerna har kunnat förverkligas! Det är överlärare Greta Cederstrand vid Västberga enhetsskola som ger det beskedet, och vad som kunnat förverkligas enligt intentionerna är den nya yrkesundervisningen i nionde klassen. Svaret kan anses uppmuntrande i dagens pågående skolreform, där provisorier och halvgångna konstruktioner blivit oundvikliga vardagsföreteelser. Och inför årets nya etapp i reformplanen kan det ha sitt intresse att se närmare på vad man uppnått inom försöksverksamheten på området. Vid Västberga skola, där man förra året hade 90-talet elever i tre 9 y-klasser, bör man kunna få en ganska belysande bild av svårigheter och möjligheter.

Kanske i främsta rummet möjligheter: överlärare Cederstrand framhåller gärna att de lokala svårigheterna från början varit färre och utvecklingschanserna större än på många andra håll. Skolan startade efter de nya linjerna 1950 och slapp därmed undan föräldrapaniken på andra håll söder om Söder, när enhetsskolan blev obligatorisk inom större områden. Skolans elevmaterial lämnades därför praktiskt taget helt ogallrat av "skolflykt". Elevantalet är stort: 1400 barn, av vilka överväldigande delen bor inom överlärardistriktet. Man har på

nära håll ett ovanligt rikt urval av industrier och företag som bas för yrkesundervisningen utanför skolan. Och man har haft tillfredsställande resurser i fråga om både anslag och lärarkrafter — även om man naturligtvis alltid kan önska mer. När det gäller möjligheterna bör man nog inte heller glömma den levande entusiasmen hos lärarstaben att utnyttja och utveckla de nya idéerna.

På basis av allt detta har man också här kunnat genomföra differentieringsidén på ett fullständigare sätt än på de flesta andra håll. En första differentiering sker f. ö. redan vid skolmognadsproven, väl att märka en frivillig sådan — inte fullt skolmogna, skolpliktiga barn med ambitiösa föräldrar (eller, för all del, egen ambition) har rätt att börja. De kan vid behov få individuell hjälp i en speciell läsklinik. Även underåriga skolmogna barn kan få börja det år då de fyller sex år.

Den egentliga differentieringen inleds emellertid inte förrän i sjunde klass. I klass 6 får föräldrar och elever orientering om studiemöjligheter och studiekraav: lärare och barn samtalar i klassen och lärare och föräldrar vid föräldramöten i mindre grupper. Principen är även här att läraren skall råda men inte gallra — ambitiösa eller rent av överambitiösa föräldrar (eller barn, för sådana finns) får sin

vilja fram även om det kan se tveksamt ut om barnen skall kunna klara upp en mer krävande linje. Överlärare Cederstrands erfarenhet är att linjevalet i de flesta fall är föräldraval — och att flertalet föräldrar nog helst ser sina barn gå till den teoretiska linjen, en hel del utan att ha fullt klart för sig vad den studievägen kräver av energi och offer — det är det sociala trappstegstänkandet som verkar.

Det är här den rådgivande yrkesexpertisen gör sina kanske viktigaste insatser — de allra flesta föräldrar begär nämligen inte bättre än klara besked och har sällan svårigheter att se realistiskt på sina barns möjligheter, bara de får underlag för bedömandet.

Förberedande provdagar ute i yrkena

Sjunde klassens differentiering gäller emellertid inte bara teoretisk och praktisk linjedelning (man använder för resten inte uttrycket praktisk i Västberga, utan skiljer på "tyskläsende" och "icke-tyskläsende"). Valet gäller också en rad skilda tilläggskurser — textilslöjd, fysiklaborationer, bokföringsmatematik och "dramatisk framställning" är bara några plock ur kurslistan — som kan ha sin betydelse för framtida yrkesval, utan att nödvändigt predestinera till ett sådant, och utan att kurserna är bundna till en viss linje. Naturligtvis kan eleven också gå över till annan skola vid detta stadium — det har emellertid hänt i påfallande få fall.

Redan sjunde klassen får en förberedande teoretisk yrkesorientering, men i åttonde börjar den praktiska. Varje elev i de "icke-tyskläsende" klasserna får välja två, gärna tre, yrken "på prov". Under en termin placeras eleven ut fjorton dagar i ena yrket och andra terminen fjorton dagar i andra: på kontor, i industrier, i hantverk.

En lång rad företag — åtskilliga långt utanför skoldistriktet — i skilda branscher har ställt sig till förfogande för denna provverksamhet, som låter eleverna "lukta" litet på de reella förhållandena inom de påtänkta yrkena och ger både honom eller henne och skolan möjligheter att bedöma var de verkligen passar. Tredje yrkesvalet är en reserv som sällan behöver utnyttjas.

För företagets del utgör denna frivilliga förberedande provverksamhet naturligtvis en viss belastning som de emellertid gärna tar med tanke på den allmänna nytta näringslivet (och därmed de själva) på längre sikt har av en väl anpassad och intresserad arbetskraft. För eleverna kan det i många fall spara åtskilliga besvärliga omsatlingar.

Halverade klasser ger pedagogens chans

Men hur går det med skolschemat? Särskilt språk- och matematiklärare är närmast förtjusta över systemet. Klasserna halveras nämligen: under två veckor befinner sig halva klassen ute i arbetslivet för att bekanta sig med verkstämare, avdelningschefer och

produktionens krav, och under de två följande veckorna skickas andra halvan i väg. Det blir alltså åtta veckor på detta skolår som lärarna kan få tillfälle att arbeta med klasser om femton—sjutton elever i stället för genomsnittliga 30 à 35 — och vad det betyder som chans till individualiserad undervisning behöver man knapp vara pedagog för att förstå.

Till nionde klassen skall eleven ha bestämt sig för ett visst yrke, och har i de flesta fall också gjort det — man har ungefär en elev per årsklass och år som "inte vet" och behöver extra rådgivning, meddelar överlärare Cederstrand. Yrkesspridningen ger gott betyg åt den föregående yrkesrådgivningens allsidighet: på förra årets 90 elever i de tre 9 y-klasserna räknade man 32 olika yrken eller yrkesgrenar, från jordbrukare till reklamtecknare (ja, man avrådde reklamtecknarna, avgången är stor inom yrket, men hittills lär det ha gått över förväntan). Spridningen är rent av så stark att det är svårt att få fram några huvudyrken — om det inte skulle vara hemvård för flickor och handel och kontor vid sidan av "metallyrken" för pojkar.

Yrkesvalet ofta elevernas eget

Hur väljer ungdomarna yrke? Här tycks föräldrainsflytandet väga ungefär jämnt med ungdomarnas egna ambitioner, det gamla valet av pappas yrke är inte särskilt vanligt (pappa varnar oftare än han rekommenderar, tydligen). På frågor och interna diskussioner ungdomarna emellan är det lätt

att märka att intresset är livligt och realistiskt. För enbart "lönande" yrken? Nej, oftare bestämmer den personliga inställningen till något visst arbetsområde — som dessa ungdomar ju fått pröva i gråkall verklighet.

Den praktiska yrkesundervisningen för "niorna" försiggår i treveckorsperioder, tre veckor i yrket, sedan tre veckor i skolan, och så vidare, med klasserna ute i sin helhet. För att hålla schemat samlat i skolan måste klasserna "saxas" i skolämnena — allmänbildande ämnen och yrketeori.

Det är den senare som på detta stadium erbjuder skolan de största organisatoriska besvären. Så länge enhetsskolorna är få och glest utplacerade har det naturligtvis varit omöjligt att skaffa speciallärare i mängden av olika yrken, men man har klarat sig med korrespondenskurser och i enstaka fall med att sända elever till specialskolor — blivande damfrisörskor t. ex.; ett par blivande jordbrukare har man placerat på internat vid en jordbrukskola. När 9 y-klasserna blir fler kan skolorna börja samarbeta och teoriundervisningen ordnas på ett annat och effektivare sätt.

Övergång svårt problem

I de ursprungliga intentionerna för enhetsskolan ingick också vissa möjligheter för övergång mellan de skilda linjerna. Hur har de kunnat förverkligas i praktiken?

Svaret är i detta fall inte lika entydigt. Övergång från teoretisk linje till praktisk erbjuder sällan svårigheter,

inte ens inför nionde klass. Det är övergången i motsatt riktning som blir svår redan i sjunde klass, än svårare i åttonde och praktiskt taget omöjlig i nionde klass åtminstone om det gäller övergång till 9 g (där man läser tre språk obligatoriskt). Hittills har sådana övergångar prövats bara i undantagsfall och ställt höga krav på eleverna. Möjligheterna bör emellertid hållas öppna — chansen till en Lidnersk knäpp är kanske inte stor, men den finns! Enligt överlärare Cederstrands mening borde de helst underbyggas med någon form av stödundervisning: hittills har man dock inte haft anslag och lärarresurser till någon sådan.

Ett av syftena med enhetsskoleidén

har väl varit att söka skapa fram en aktivare, intressantare skolform som mer direkt vädjar till elevernas självverksamhet. Hur har det lyckats?

Sådana svävande frågor anser överlärare Cederstrand det riskabelt att svara på: hur skall man veta hur pass vaken en elev i en enhetsskola skulle ha varit om han eller hon *inte* gått i enhetsskola?

Men så mycket lär man kunna säga att den chans ungdomarna fått att själva fundera på vad de skall bli har de tagit: utflykterna i det "riktiga" livet motses med stort intresse, och vitsorden har visat sig överraskande goda — även i fall där skolan kanske inte haft särskilt överdrivna förhoppningar!

Egen åker för 9 y initiativ i Oland

Skolbespisning får vad eleverna skördar

Det finns en yrkesgren som hittills nästan överallt trotsat enhetsskoleplanerarnas ansträngningar att organisera in den i enhetsskolans undervisningssystem — jordbruket. Inom skolöverstyrelsen förefaller man närmast böjd för att kringgå svårigheten genom att skicka de relativt få "jordbrukarna" på enhetsskolornas yrkeslinje till lantmannaskolor. Det finns emellertid ett undantag som kanske visar att saken går att förverkliga även i enhetsskolans egen regi — enhetsskolan i Oland, i nordöstra Uppland.

En och samma mall ligger ju till grund för enhetsskoleförsöken i alla försöksdistrikt, men så pass skiftande som de lokala kraven och resurserna är måste ju organisationen i åtskilligt skifta från ort till ort. Vad som framför allt karaktäriserar just Olandsskolan är dess karaktär av centralskola i en stabil jordbruksbygd med relativt svagt utvecklad industri. Det speciella jordbruksintresset baseras nog emellertid inte enbart på dessa yttre betingelser, utan lika mycket på en målmedveten strävan i skolans ledning att hålla på bygdesambandet, att ge ungdomen en framtid inom hemtrakten, där trivselutsikterna nog till slut är störst, och därför betraktas inte undervisningen i egen regi som någon

tillfällig försöksverksamhet — man har tvärtom planer att utveckla den vidare.

Hela samhället förvandlas till skola när ungdomar skall pröva olika yrken

Något har man också i ryggen på Oland — en solid kommunal insats, som redan resulterat i en splitt ny och sällsynt välrustad centralskola för tre och en halv miljon, ett gott samarbete med de lokala företagen och en allmän opinion, som efter de första årens reserverade misstro mot det nya enhetsskolesystemet övergått i ett tryggt accepterande. Man kan om inte annat peka på ett dussintal elever från granndistrikt med vanlig sjuårig skola som frivilligt flyttat över till Olandsskolan.

Befolkningsunderlaget är också solitt nog — 6 500 invånare i storkommunens gamla sockendelar Alunda, Skåfthammar, Ekeby, Stavby och Tuna, och ett tusental elever. Enhetsskoleförsöket startade 1949 på en högst provisorisk bas, med utnyttjande av gamla uttjänta och spridda skollokaler bland annat. Det kommunala skolväsendet är organiserat med lokala skolor för klasserna 1 till 6 på fem olika håll i storkommunen, medan under-

- visningen på högstadiet, klasserna 7 till 9, är förlagd till den förra året invigda centralskolan i Alunda samhälle. Sex bussar och en bil klarar det omfattande skolskjutssystemet.

Tidig differentiering krävs för fullgott resultat

Differentieringen är genomförd från sjunde klass, berättar överlärare Wiktor Wisme. — Åtminstone vår erfarenhet visar nog att det är tämligen ogörligt att få några resultat av det nya systemet utan en så pass tidig differentiering. Eleverna är visserligen endast i 13-årsåldern när de ställs inför linjeval, och det kan ju alltid hävdas att de inte är mogna att välja vid den åldern, men hittills har det visat sig att felvalen blivit ovanligt få och att de flesta ungdomar (och föräldrarna med, för den delen) visar mer realism och förutseende än man kanske vågat vänta på förhand.

Vi uppmuntrar gärna till "höga" val — att sedan övergå till mindre krävande linjer erbjuder inga svårigheter; att gå från mindre krävande till mer krävande blir däremot praktiskt ogörligt för de allra flesta redan efter något år. De egentliga studiebegåvningarna brukar emellertid komma fram rätt tydligt redan i sjätte klass.

Uppdelningen för sjunde klass sker i fyra linjer — en språklös klass, "p-klass" — p för praktisk —, en klass med engelska, en med engelska och tyska och en blandad klass, där halva klassen läser engelska och tyska och halva engelska och ett praktiskt

ämne — i år har flertalet valt maskinskrivning. Åttonde klass har samma indelning, med tillägg av praktiska linjerna.

Intresse hos företagare, samhälle blir skola

Yrkesorienteringen är här ordnad så att eleverna får välja yrken — ett eller två, men i de allra flesta fall väljer eleven bara ett — varefter de under en månad per läsår placeras ut i motsvarande yrken på orten. Näringsidkarna har visat sig så pass intresserade att det inte alltid varit möjligt att anta alla erbjudanden, och vissa tider på året förvandlas praktiskt taget hela samhället till en skola.

I nionde klassen sker så den definitiva uppdelningen på de tre huvudlinjerna, 9 a, den mindre krävande teoretiska linjen, mest utnyttjad av elever som tänker sig till handelsyrken och hittills favoriserad av flickor, 9 g, den egentliga teoretiska studielinjen, med tre språk, engelska, tyska och franska, och 9 y. Elevfördelningen ger här en ganska stadig övervikt för yrkeslinjen, som tar 65 procent av eleverna, medan 9 a tar tjuv och 9 g femton procent. Detta innebär inte någon strikt fördelning efter intelligensgrupper — linjevalen går från början närmast efter "intressegrupper", och det finns på vår 9 y-linje åtskilliga som skulle klara studierna på teoretiska linjen utan svårighet, men som är så pass yrkesbestämda att de föredragit y-linjen.

Den starka y-linjen har gett till-

fälle att organisera fem yrkesundervisningsgrenar: husmodersgren för flickorna, med bl. a. "avancerat skolkök", maskinsömnad och vävnad — vår skola är en av de få som hittills fått upp en vävavdelning —, en mekanisk yrkesgren, en handelsgren, en hantverksgren och så jordbruksgrenen med skogsbruk som komplement.

Val i hemortens yrken är regel

I nionde klass är det bara yrkes elever på den mekaniska grenen och hantverksgrenen som efter genomgången kurs mer regelbundet vissa dagar i veckan får arbeta ute i näringslivet i respektive yrken, men tiden bestäms från fall till fall. I handelsgrenen behåller vi detta år undervisningen inom skolan — bl. a. med hjälp av en fullt utrustad diverseaffär i källaren — eftersom man annars riskerar att eleverna utnyttjas för enklare rutingörsmål i sådan utsträckning att de inte hinner lära så mycket. För hantverksyrken som inte är representerade på orten har vi studiecirkelverksamhet med ledning av korrespondenskurser i yrkesteorin — bara i undantagsfall behövs vi skicka bort någon elev från orten och skolan. Det visar sig f. ö. vid yrkesvalet att eleverna gärna väljer yrken som går att utöva inom hemorten.

Vad nu jordbruksundervisningen beträffar får den tills vidare betecknas som ofullständig, även om vi förra året hade ett brutto på 4 000 kr på skolans tio tunnland åkerjord, där vi odlade potatis, morötter, rödbetor, allt

för skolbespisningens räkning, och havre, råg och vete. Utsädet gick på en dryg tusenlapp! Skolan har sin egen maskinpark, med traktor och redskap — bland annat en självbindare som köpts trasig för 100 kr och som pojarna sedan reparerat själva på sin verkstad: under vintern får de ju ägna sig en hel del åt reparationer och redskapsvård, utom åt skogsbruket. Skolan har också tio tunnland skog, men man får ju inte fälla för intensivt.

Egen arrendegård framtidsmål

Vad vi nu närmast siktar på är emellertid en liten arrendegård där vi också kunde hålla djur — det är faktiskt vad pojarna går och längtar efter. Och det måste vara "egna" — andras kor är inte så roliga! Kostnaderna behöver inte bli så blodiga, även om systemet möjligen kräver en fast anställd lantarbetare. Vår synpunkt när vi med en viss envishet håller på — och även i framtiden ämnar hålla på — vår jordbruksundervisning i egen regi är inte bara den att eleverna i största möjliga utsträckning bör stanna i hemmen, utan också att de bör lära sig bruka just bygdens jord.

Svårigheterna med att ordna en egen jordbruksundervisning har vi nog fått pröva på. Ett tidigt försök att placera eleverna på en enskild gård befanns olämpligt av rent psykologiska skäl: "Varför skall min pojke arbeta för en granne när han kunde göra nytta hemma?" är ju en tanke som låg väl snubblande nära, och att placera eleverna "i skola hemma" har

vi inte ens försökt, eftersom kontrollen skulle bli uppenbart kinkig. Men att skicka pojkarna till lantmannaskola, kanske i närheten av någon stad, anser vi vore detsamma som att låta dem gå förlorade för både jord-

bruk och hembygd — en gång borta kommer de sällan tillbaka. Och eftersom väl några till slut ändå måste stanna på landsbygden, så har vi velat göra vårt för att de också skall få sin rättvisa chans till fullgod utbildning!

Skola i skog byggeräddare

Största problem bryta isolering

Lillhärdals enhetsskola är hittills den enda av denna nya typ som startats i en glesbygd, och redan på vägen dit får man ett ganska gott begrepp om de särskilda svårigheter som skolorganisatorerna har att möta när det gäller att få fram ett modernt skolväsen här uppe i norr. Vägen ringlar mil efter mil genom ändlösa bolagsskogar, över mossar och hyggen — man räknar två hus på de tre milen från Sveg, och av dem står det ena öde. Skoldistriktet är ungefär lika stort som Blekinge, men där bor inte mer än 1 700 personer.

Storkommuner i norr små för enhetsskolor

Här är enhetsskolan mer än ett experiment med nya skolformer — här kan den ses som ett försök att livrädda en hel bygd.

Enligt sägnen var det här i den skogsisolerade bygdefläcken kring Orrmosjön och Härjeåsjön som Härjedalens första nybyggare slog sig ner, och bebyggelsen ligger fortfarande koncentrerad i byar vid sjöarna — Lillhärdal, Åsen, Östansjö, Orrmo och Olingdal. Den ringelkrokande landsvägen till Sveg är enda förbindelsen utåt, än så länge — man håller för

all del på och bygger väg neråt Dalarna, som skall göra Lillhärdal till genomfartsort så småningom — och skogsbruk är huvudnäring, med jordbruket numera reducerat till bisak. En del småföretag — smedjor, mekaniska verkstäder och snickerier — representerar industrin. Under sådana förhållanden är det kanske inte att undra på att utflyttnings-”suget” varit ovanligt starkt och att befolkningssiffrorna stadigt gått ner. Kommunens energiska insats för enhetsskoleförsöket får ses mot den bakgrunden, de stora skogsbolagens generösa stöd motiveras om inte av annat så av det framtida behovet av arbetskraft inom rimligt räckhåll, och skolöverstyrelsens speciella intresse av nödvändigheten att pröva enhetsskoleprincipen även i glesbygdens speciella förhållanden — Lillhärdal har många motsvarigheter i de stora skogsområdena norr om Dalälven, och kan svårigheterna övervinnas här bör det ge värdefulla riktlinjer för den framtida skolutbyggnaden i större skala.

Den odifferentierade skolan ursprungligare idé Samarbete framtidshopp

Dessa förenade krafter har också resulterat i en centralskola, som är impo-

nerande nog med sina långa ljusa tegellängor med bara ett par år på nacken, å en och en kvarts miljon. De kompletteras av de tidigare skolbyggnaderna, nu ominredda till gymnastiksal, skolkök och hemvårdsvåning, och den speciella skogsyrkesskolans förläggings- och lektionsbaracker vid Härjeåbron, på vägen till Sveg. Överlärare Sven Olof Lindh tar emot och visar omkring i salarna, där ingenting fattas i ultramodern inredning, med en stolthet som inte saknar sitt lokalpatriotiska berättigande. Halvmesyrier har det inte varit fråga om här när det gällt att bygga och utrusta den nya skolan.

— Vi har 210 elever här just nu, och årskullarna brukar uppgå till omkring 25 elever, berättar han. Det är kanske i knappaste laget för att bära upp ett högstadium, men vi ser fram mot ett framtida samarbete kommunerna emellan när den nya skolorganisationen hunnit utvecklas vidare. Vår skolorganisation här uppe skiljer sig också i andra detaljer från enhets-skolorna nere i tätorterna: med våra odifferentierade avdelningar på högstadiet representerar vi på sätt och vis en ursprungligare idé i enhetsskoleförslaget. Jag är rätt säker på att det är centralskolor av vår typ som man får tänka sig för glesbygdernas del. Vi har sökt få fram vår differentiering genom en "naturlig" gruppindelning efter tillvalsämnena, inom klassens ram — ett arrangemang som visserligen ställer mycket höga krav på lärarnas insats för att ge gott resultat, men som vi enligt min mening lyckats genomföra på ett tillfredsställande sätt, inte minst med hjälp av de goda lärarkraf-

ter som vi varit lyckliga nog att få disponera.

Överkurser per korrespondens

För att tillgodose kraven på så effektiv undervisning som möjligt för elever som ämnar fortsätta till högre skolor har vi infört korrespondensundervisning i studiecirkelform — i matematik och modersmålet — för sådana elever i åttonde och nionde klass. Det är dels tänkt som en uppmuntran, dels som ett memento om vad för krav som ställs för fortsatta studier: kurserna är av realskoletyp. De har också omfattats med stort intresse.

Gruppindelningen inleds i sjunde klass och utvecklas vidare i åttonde. Det kan bli fråga om fyra olika grupper i samma klass på samma skoltimme. Grupperna blir ju mestadels små och schemat ett snickeri, men i vissa ämnen — svensk tilläggskurs till exempel, eller verkstadsarbete — kan grupper från sjuan och åttan samläsa. Av de trettio eleverna i sjuan nu läser t. ex. alla engelska och tolv tyska, medan resten valt svensk tilläggskurs, textilslöjd eller något annat praktiskt ämne. Även inom gruppen sker en viss differentiering då några ofta läser en överkurs.

Y-linjen är populärast

I nionde klassen har en dryg hälft av eleverna hittills valt yrkeslinjen,

medan de övriga läser 9 a-kursen. Ett halvt dussin brukar läsa en speciell kurs, som i praktiken är densamma som 9 g-kursen och även omfattar franska: det är alltså de som tänker gå vidare till högre studier. Valet här, liksom i gruppbildningen tidigare, sker efter skriftliga eller direkta kontakter mellan lärare och målsmän — avstånden ger ju inte tillfälle till lika täta föräldramöten som i tätorterna, men vi står för skjutsarna, och föräldraintresset har hittills varit påfallande stort. De allmänna kontakterna mellan hem och skola söker vi också stärka genom en brett upplagd fritidsverksamhet, där skolans resurser ställs till förfogande.

Utrymme endast för två yrkesgrenar

I yrkesvalet vill vi ju ge eleverna möjligheter till all den utbildning de kan önska, men vår strävan är ju samtidigt att i möjligaste mån ge dem utkomstmöjligheter i hembygden, att bromsa bygdeflykten om man så vill. Hittills har eleverna också i de allra flesta fall valt yrken som ger dem möjlighet att stanna i hemorten. Vi har fått begränsa oss till två yrkesgrenar — husligt arbete för flickorna och för pojkarna hantverk och blandade yrken, där det också läggs in en utbildningstid vid vår skogsyrkesskola.

Möjligheterna till praktisk yrkesorientering och förberedande yrkesutbildning — något därutöver kan det inte bli frågan om för vår del — är också större än man kunde tro på orten. Verkstäderna och affärerna tar

emot elever för att meddela praktiska erfarenheter på samma sätt som sker på andra håll, och i relativt få fall har vi fått skicka våra elever så pass långt som till närmaste tätort, Sveg. Längre bort behöver vi ytterst sällan skicka någon, men däremot tar vi själva emot åtskilliga långväga elever i vår skogsyrkesskola, där kursplatserna alltid är övertäcknade och där skogsbolagen bidrar med instruktörer och arbetsplatser. Detta, liksom vårt samarbete med Svegs landskommun i yrkesutbildningen, är en god början till det kommunala samarbete i större skala som vi hoppas skall kunna bli verklighet i sinom tid.

Avstånden betyder mindre för skolorganisationen än man kanske kunde tro i ett så väldigt skoldistrikt — beroende på att bebyggelsen är koncentrerad till byarna. Längsta skolvägen är två mil, och en del av våra elever går upp till sjätte klass i en utbyskola, medan tre andra skolor är nedlagda.

Skogen A och O — men ej för all framtid

Vårt största problem? Det har nog alltid varit isoleringen, och det är därför vi hoppas så mycket på det framtida samarbetet över större områden för att öka våra yrkesutbildningsresurser framför allt. Och för egen del kan vi väl bland annat hoppas på att mitt i alla dessa skogar få en bit egen skog att arbeta på, väl också en del skogsbruksmaskiner. Det är skogen som isolerar oss, men samtidigt skogen vi

lever på, skogen som är A och O — även i våra skolproblem. För framtiden kan vi alltid hoppas att skogen mister sin absoluta dominans, att den kompletteras med t. ex. småindustri — en framtidsutsikt som även den har sin betydelse för en enhetsskola i fjällvärldens utkant.

Två yrkesgrenar max för glesbygdsskolan

I glesbygdernas enhetsskolor kan vi knappast någonsin räkna med att få till stånd mer än undervisning i två yrkesgrenar — eleverna räcker helt enkelt inte till för fler, säger rektor Torsten Sävborg, ordförande i glesbygdsutredningen, vars betänkande kan väntas i vår för att eventuellt komma fram till riksdagen nästa år.

Elevområdena bör bli större Medlet heter snabbskolskjuts

— De två grenarna det kan bli fråga om är jordbruk och skogsbruk kombinerat för pojkarna och huslig utbildning för flickorna. En enkel matematisk beräkning ger bevis för att det inte kan bli på annat sätt: räknar vi med ett genomsnittligt befolkningstal på 3 000 invånare i enhetsskolans räjong, ger det en årskull på 45 barn per år. Numera får man räkna med att 50 procent av alla barn går till yrkeslinjen, 25 till den teoretiska linjen och 25 till 9 a-linjen. Man får alltså ungefär 22 barn till yrkeslinjen i varje årsklass, och den rymmer knappt flera grupper än de ovan nämnda. Man får naturligtvis räkna med att ett mindre antal barn vill söka sig till andra yrkesgrenar, men då får man söka ordna deras under-

visning genom att sända dem till skolor utanför hembygden. Man har ju redan börjat arbeta på ett system av regionala kommunala yrkesskolor, där flera storkommuner skall gå samman, och man får nog tänka sig att den specialiserade yrkesutbildningen i glesbygderna måste lösas genom sådana skolor.

Utgångssiffran 3 000 personer per enhetsskoleområde är för övrigt tilltagen i överkant. Den enda försökskola av enhetsskoletyp som hittills startats i glesbygd, Lillhärdal, har inte större befolkningsunderlag än 1 700 personer, och på många andra håll kommer man inte över 2 000 i de bygdeområden vi räknat med. Det betyder årskullar på 30 barn och 15 elever på yrkeslinjen. Det är ganska tydligt att detta är i underkant som bas för en rationell skolorganisation. Områdena borde bli större för varje skolenhet, men då blir avstånden strax hindret — hittills har vi räknat med områden som inte är större än att den elev som bor längst från skolan skall nå den efter 45 minuters bilfärd.

För tillfället tycks det vara gränsen, men ingenting hindrar att den skall kunna vidgas — vi arbetar med nya skolskjutsmetoder som skall kunna utsträcka skolvägen med upp till fyra mil utan större besvär för eleverna. Men då måste det bli fråga om "snabbskolskjutsar" som kan köra mer direkt

och i högre fart än de ordinarie busslinjerna.

Inackorderingssystem undviks

Sådana snabbskolskjutsar skulle vara av stort värde även för de mindre elevgrupper som från varje bygdeområde måste sändas till de regionala kommunala yrkesskolorna. Vår målsättning är nämligen att så långt det går undvika inackorderingssystemet, vilket för all del nog blir billigare än långa dagliga skolskjutsar, men som inte är lämpligt ur familjernas och barnens synpunkt.

Man får på så vis räkna med två yrkesutbildningsvägar för de blivande glesbygdsskolorna. En som går i enhetsskolans egen regi, och som inskränker sig till skogs- och jordbruk och till huslig utbildning, och en som för in eleverna på de centrala yrkesskolorna redan efter åttonde klassen. I dessa skolor kan de efter nionde klassen fortsätta sin yrkesutbildning direkt, utan att behöva byta skola ännu en gång. Den senare utbildningsvägen kräver emellertid att ungdomarna redan i åttonde klassen bestämmer sig för ett blivande yrke.

Vi arbetar emellertid också för en tredje yrkesutbildningsväg, närmast avsedd för de mindre "yrkesbestämda" 9 y-elever som inte väljer bygdeskolornas egna utbildningsgrenar. Den är tänkt som en mer allmänpraktisk undervisning — motorer, mekaniskt arbete, metallslöjd, ytbehandling och träarbeten, alltså närmast en förbere-

dande yrkesorientering, men förlagd till allmänpraktiska verkstäder vid de större centralskolorna.

Än så länge har knappast någon yrkesskola av den nya karaktären kommit till stånd — förslag om statsbidrag för byggande av sådana skolor framläggs först i detta års statsverksproposition. Över huvud taget får man nog nästan säga att vad yrkesundervisningen angår har enhetsskolan börjat i fel ända: hela den yrkesskoleorganisation som kan ge förutsättningarna för en effektiv organisation av 9 y-linjerna måste nu skapas åtskillig tid efter det att skolreformen kommit i gång. Och den byggs tyvärr inte upp i en handvändning.

Jordbruket intresserar föga

Vad glesbygdsskolornas egen blivande yrkesundervisning angår så förefaller det bli svårast med jordbruket. I de försöksskolor som kommit i gång har elevintresset för jordbruket varit påfallande litet. Intresset för skogsbruk har däremot visat sig betydligt större, och i glesbygderna, som ju i stor utsträckning också är skogsbygder, blir nog skogsbruksutbildningen den viktigaste för pojknarnas del.

Var ligger nu dessa glesbygder, som erbjuder enhetsskoleplanerarna sådana speciella bekymmer? I Norrbotten, Västerbotten, Jämtland och Härjedalen, med mindre områden av ungefär liknande karaktär i Värmland och Dalarna.

Men det finns också andra bygder

som får föras dit, fast de inte alls har samma geografiska utsträckning — kustöarna, där man alltid har isarna att räkna med, och som ändå måste bli beroende av enhetsskoleområdena på fastlandet för sin skolorganisation.

Här har man börjat fundera på flygtransporter av något slag, fast än så länge utan att komma till några acceptabla resultat. Skolhelikoptern är en väl dyrbar dröm — än så länge i varje fall!

Yrkesskolor en flaskhals för y-linjen

Yrkesundervisningen i enhetsskolan har redan på försöksstadiet kunnat ordnas på ett i stort tillfredsställande sätt: "flaskhalsen" är f. n. yrkesskolorna, då enhetsskolans y-linje inte är avsedd för mer än påbörjad utbildning, framhåller en talesman för skolöverstyrelsen, undervisningsrådet Börje Beskow på försöksavdelningen. Man hoppas att ett vidgat samarbete mellan kommuner och skoldistrikt skall ge bättre resurser.

Stort intresse för språken även i 9 y

— När man talar om yrkesundervisningen i enhetsskolans nionde klass måste man hålla isär de tre olika typer av utbildning som numera existerar: påbörjad yrkesutbildning, förberedande yrkesutbildning och allmänpraktisk utbildning, framhåller undervisningsrådet Beskow.

Av dessa utbildningstyper avses den påbörjade yrkesutbildningen för de ungdomar som på ett tidigt stadium gjort sitt yrkesval, och undervisningen förläggs därför lämpligast till yrkesskolor, medan enhetsskolan bidrar med undervisning i de allmänbildande ämnen som yrkesskolorna ej är rustade för.

Den förberedande yrkesutbildningen avses däremot för ungdomar som inte

hunnit bestämma sig för något bestämt yrke, men möjligen för ett visst yrkesområde: det är de "nya" ungdomarna, de som knappt skulle ha fortsatt i skola om enhetsskolan inte gett dem nya möjligheter.

De skall utbildas med tanke på förvärvsarbete direkt efter skolan, men också för att kunna fortsätta i yrkesskolor senare, och den utbildningen bör, i den mån yrkesskolorna inte kan åta sig den, kunna ske inom enhetsskolornas ram, eventuellt vid samgående mellan flera skolor för att ge undervisningen bättre resurser. Försök med sådant samgående har redan inletts.

Den allmänpraktiska utbildningen avses slutligen för ungdomar som är mer eller mindre obestämda i sitt framtida yrkesval, och får en mer mångsidig karaktär, närmast som en fortsatt praktisk yrkesorientering. Den försiggår vid "allmänpraktiska verkstäder" inom enhetsskolans ram.

I detta nu försiggår yrkesundervisning vid 132 elevgrupper i de olika yrkesgrenarna vid sammanlagt 34 försöksdistrikt som hunnit upp i nionde klassens stadium. Fördelningen är: sju grupper för jordbruk, två för skogsbruk, trettio för husligt arbete (inräknat grupper som studerar allmänpraktisk huslig kurs och husligt arbete i lanthushåll), sjutton för mekaniska yrken, tjugosju för handel, trettien för

blandade yrken, åtta för allmänpraktisk verkstad, fyra för specialyrken med lokal karaktär och tre i industriskolor.

fast personal och allsidig undervisning.

Trögt för jordbruksundervisningen i kommunal regi

Det överraskande i denna fördelning är kanske att jordbruksgrupperna är så fåtaliga. Det sammanhänger emellertid med att jordbruksundervisningen visat sig speciellt svår att ordna av rent tekniska och finansiella skäl. Enhetsskolan i Öland är hittills den enda där den genomförs i egen regi. Försök med skoljordbruk har på andra håll knappast slagit väl ut: det har visat sig att de kräver fast personal förutom lärare och elever, inte minst för skötseln av djuren, och fullständiga anläggningar blir dyrare än de flesta skolområden orkar med. Försök att placera eleverna i lära hos jordbrukarna på trakten har inte heller visat sig lyckade: elever och föräldrar har ofta haft svårt att förstå varför t. ex. sonen i en gård skall arbeta som elev hos en granne, och sätts eleven i arbete på hemgården uppstår alltid kinkiga problem att kontrollera undervisningen. Hittills har man löst problemet genom att placera de få grupperna på lantmannaskolorna, som har god plats för dem, och där de kan få god jordbruksteoretisk underbyggnad. Vid ett utbyggande av enhetsskolesystemet kanske lantbruksskolorna inte räcker, men då får man tänka sig att flera skolområden går samman och upp- rättar gemensamma skoljordbruk med

Fler "teoretiker" än väntat

Vad förhållandet mellan teoretiska linjer och yrkeslinjer angår så har försöken hittills visat att en något större del av eleverna än man från början räknat med går till teoretiska linjen. Yrkeslinjen tar nu mellan 50 och 55 procent av eleverna, medan de båda teoretiska linjerna, 9 a och 9 g, av vilka den senare ju är den mer utpräglad teoretiska linjen för elever som tänker fortsätta vidare med gymnasiestudier, delar den återstående elevgruppen ganska jämnt.

Övergångsmöjligheterna mellan de olika teoretiska och yrkesbetonade studieriktningarna har än så länge inte prövats i någon större utsträckning, men försöksverksamheten har ändå gett antydningar om att de nog bör kunna ordnas på ett något smidigare sätt än hittills. Det är ju övergång från praktisk till teoretisk studiegång som ger de egentliga svårigheterna, eftersom så pass mycket av de teoretiska kurserna måste inhämtas. I en del fall har elever löst saken så att de efter avslutat nionde skolår på a-linjen gått om ett år, men nu på g-linjen. Men man får nog söka finna även andra möjligheter att underlätta bl. a. kompletteringen av avgångsbetygen.

Språkundervisningen har i stort sett gått bättre än vad många vågade vänta sig vid starten. Vad som erbjudit en del pedagogiska problem är inte så

mycket den reguljära språkundervisningen på teoretiska linjen, utan den mer allmänt lagda språkundervisning som står även yrkeslinjens elever till buds som tillvalsämne. Här är det mer meningen att ge en praktiskt användbar språkkunskap utan att gå på några större djup, och eftersom den undervisningsformen är så ny har den också medfört åtskilliga besvär för lärarna.

Språkintresset har emellertid visat sig stort bland praktiskt taget samtliga elever, inte minst på yrkeslinjen.

Yrkesskolorna måste byggas ut

Speciella problem för landsbygdsskolorna erbjuder naturligtvis de elever

som valt något av de "blandade yrkena", dvs specialiserade yrken där yrkesundervisning sällan kan ordnas på orten. I en del fall har eleverna skickats till specialskolor på annan ort, men i ganska stor utsträckning har man ordnat saken genom korrespondenskurser, med vilkas hjälp eleverna i dessa grupper bildat studiecirkelar under en del av skoltiden, medan den andra ägnats åt praktik ute i yrkena.

Dessa svårigheter kommer väl att lättas betydligt när försöksdistrikten blir fler och tätare belägna, så att skolorna kan samarbeta effektivare, och framför allt när yrkesskolorna byggs ut, så att de kan ta emot allt fler av de klart yrkesbestämda eleverna. Det är just yrkesskoleutbyggnaden som i detta nu är det största problemet, som måste lösas med en allmän kraftinsats.

Bibliografi

Böcker

- Agrell, Jan*, Den nya skolan och försöksverksamheten. En principiell granskning. — Uppsala 1953.
- Ahlberg, Alf*, Vårt bildningsarbets framtid och faror. — ABF:s skriftserie, Stockholm 1950.
- Förslag till Allmänna anvisningar för fostran och undervisning på skolans högstadium.* — Stockholm 1956.
- Allt om CYN*, 4 uppl. — Sveriges Hantverks- och Småindustriorganisation, Stockholm 1954.
- Arrhén, Erik*, Enhetsskolan, vardagen och atomtidåldern. — Medborgarskolan, Uppsala 1956.
- Arvas, Birger*, Yrkesundervisningen i framtidens skola. — Ur Bildning och utbildning 1951.
- Arvidson, Stellan*, Den nya skolan söder om Söder. — Stockholms Arbetarekommuns serie "Aktuell information" 1954: 4, Stockholm 1954.
- Education in Sweden. — Svenska institutet, Stockholm 1955. (Finns även på tyska: Das Schwedische Unterrichts-wesen.)
- Enhetsskolan. Riksdagsbeslut. Kommunal planering. Försöksverksamheten. — Lund 1950 (Skolan vi skall få).
- Skolreformen. En sammanfattning av skolkommissionens betänkande. — Lund 1948.
- Arvidson, Stellan, Blomberg, Ivan och Stenholm, Britta*, Enhetsskolan växer fram. — Malmö 1953.
- Betänkande med förslag till undervisningsplan för rikets folkskolor.* Avgivet av en genom Kungl. Skolöverstyrelsen tillsatt kommitté för revision av 1919 års undervisningsplan för rikets folkskolor. — Stockholm 1953.
- Betänkande med förslag till åtgärder för lärlingsutbildningens främjande.* Avgivet av Arbetsmarknadsorganisationernas Yrkesutbildningskommitté. — Stockholm 1944. Jfr "Yrkesutbildningen inom industrin".
- De stora ungdomskullarna.* Redogörelse, utarbetad av den av Skolöverstyrelsen, Överstyrelsen för yrkesutbildning och Arbetsmarknadsstyrelsen tillsatta Samarbetsnämnden för yrkesutbildning och arbetsförmedling. — Stockholm 1955 (multilittertryck; ingår även som bilaga i "Skolan och de stora årskullarna" — se nedan).
- Düving, Ingemar*, The Swedish school-reform 1950. A summary of the government bill at the request of the 1946 school commission edited. — Stockholm 1951.
- Effektivare utbildning inom företagen.* Tällbergskonferensen 1955. Resumé utarbetad av NKI-skolan.
- Enhetsskolan — en skola för alla.* — Skolöverstyrelsens skriftserie 15, Stockholm 1955.
- Enhetsskolan*, Studiehandledning till "Vår nya skola" (se nedan) av Karl-Vilhelm Hölne. — Brevskolan, Stockholm 1954.
- Forssell, Einar & Falken, Inez* (utg.). Handbok för yrkesskolväsendet. 2 omarb. upplagan. — Stockholm 1954.
- Haldén, Folke*, Skolfrågan. Studieplan. — Studieförbundet Medborgarskolan, Tierp 1949.
- Handelsutbildningen i stöpsleven.* Sammandrag av Handelsutbildningskommitténs betänkande. "Yrkesskolornas handelsundervisning m.m.", av rektor Martin Holmstrand. — Utgivet av Handelstjänstemannaförbundet och Svenska Industritjänstemannaförbundet. Stockholm 1955.

- 100 utbildningsledare diskuterar. Tällbergskonferensen 1953. Resumé utarbetad av NKI-skolan.
- Hulteberg, Mauritz och Yrgård, Erik M., Litteraturläsning i realskolan och på enhetsskolans hög- och mellanstadier. SYL:s skriftserie 16, Malmö 1956.
- Hur skall det gå för enhetsskolan? Utgiven av Läroverkslärarnas Riksförbund. — Stockholm 1956.
- Husén, Torsten, Begåvning och miljö. Studier i begåvningsutvecklingens och begåvningsurvalets psykologisk-pedagogiska och sociala problem, 2:a uppl. — Stockholm 1951.
- Pedagogisk psykologi. — Stockholm 1957.
- Testresultatens prognosvärde. — En undersökning av den teoretiska skolningens inverkan på testresultaten, intelligensstestens prognosvärde och de sociala faktorernas inverkan på urvalet till högre läroanstalter. — Stockholm 1950.
- Ur psykologisk synvinkel. — Stockholm 1957.
- Husén, Torsten, m.fl., Standardproven. — En redogörelse för konstruktion och standardisering. — Stockholm 1956.
- Industrin och yrkesutbildningen. Två arbetsgruppers syn på industrins yrkesutbildningsproblem. — SNS, Stockholm 1955 (Stencil).
- Ingenjörutbildningen och samhället. — TCO:s skriftserie, Stockholm 1951.
- Johnsson, Melker. Enhetsskola och lärarutbildning i USA. — Stockholm 1948.
- Klingberg, Göte, Tillväxtpsykologin och skoldebatten. Stockholm 1956.
- Kommunen och skolfrågorna. — Utgiven av Folkpartiet, Stockholm 1956.
- Målsmännen, kommunerna och realskolan. — Utgiven av Läroverkslärarnas Riksförbund, Stockholm 1956.
- Lindström, Ulla, Den nya skolan. — Serien "Bra att veta" 1, Norstedts samhällsorientering, Stockholm 1950.
- Lindqvist, Ryno. Reflexioner kring yrkesutbildningsfrågorna. Särtryck ur Hantverk och Samhälle, Stockholm 1949.
- Kursplan för realskolan. — Stockholm 1955.
- Neymark, Ejnar, Studieplan i yrkesorientering för enhetsskolans högstadium vid pedagogisk försöksverksamhet i överensstämmelse med beslut av 1950 års riksdag. (Studieplaner utarbetade på uppdrag av kursplanedelegationen inom 1946 års skolkommission.) — Stockholm 1954.
- Ny giv i skolfrågan. — Utgiven av Folkpartiet, Stockholm 1956.
- Om kompetenskrav. Betänkande avgivet av kompetensutredningen. — Statens offentliga utredningar 1954: 15.
- Orring, Jonas, Läroverkslärarens arbetsbörda. En arbetstidsundersökning. 2:a uppl. — Stockholm 1951.
- Psykologisk utbildning och forskning. — Statens offentliga utredningar 1955: 11.
- Realskolan under övergångstiden. Betänkande avgivet av Realskoleutredningen. — Statens offentliga utredningar. 1955: 53.
- Riklinjer för yrkesutbildning inom verkstadsindustrin. — Utgiven av Verkstadsindustriens Lärlingsnämnd, Stockholm 1952.
- Seminarieorganisationen I. Betänkande avgivet av seminarieutredningen. — Statens offentliga utredningar 1956: 18.
- Sivgård, Gustaf, Skolor och utbildningsvägar. — Tidens handböcker, Stockholm 1951.
- Sjöstrand, Wilhelm, Skolreformen i stöpsleven. Svensk Skolpolitik i vetenskaplig belysning. Ett diskussionsinlägg. — Örebro 1954.
- Skola och näringsliv i Sverige och USA. — SNS småskriftserie Studier och debatt 1955: 2, Stockholm 1955.
- Skola och undervisning i Sverige och andra länder. En jämförande översikt. — Utgiven av C. E. Sjöstedt och W. Sjöstrand, Örebro 1952.
- Skolan för bokhantverk. Undervisningsplaner. — Stockholm 1953.
- Skolan och de stora årskullarna. Förslag av Skolöverstyrelsens planeringskommitté för de stora årskullarna. — Stockholm 1955.
- Skolans kris, 10 inlägg i en aktuell debatt. Under red. av Lorentz Larsson och Karl-Erik Näsmark. — Stockholm 1952.
- Skolreformen och näringslivet. Synpunkter på försöksverksamheten. Ett debattinlägg från Studieförbundet Näringsliv och Samhälle med en vetenskaplig un-

- dersökning av vissa psykologiska och pedagogiska förutsättningar utförd av Jan Agrell. — SNS, Stockholm 1950.
- Skolväsendets lokala och regionala ledning.* Betänkande avgivet av 1951 års skolstyrelseutredning. — Statens offentliga utredningar 1955: 31.
- Stenmark, Halfrid.* Matematikundervisningen i realskolan och motsvarande skolorformer. — SYL:s skriftserie, Stockholm 1956.
- Stipendier och utbildningslån.* Översikt utarbetad inom Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen. — Stockholm 1953.
- Svenskt skolväsende.* Nuläge och utbyggnadsbehov. Samarbetsnämnden för yrkesutbildning och arbetsförmedling. — (multilittertryck) — Stockholm 1956.
- Tekniska skolutbildningen.* Betänkande avgivet av 1948 års tekniska skolutredning. — Statens offentliga utredningar 1955: 21.
- Timplaner och huvudmoment vid försöksverksamhet med nioårig enhetsskola.* Fastställda av Kungl. Skolöverstyrelsen för läsåren 1955/58. (Se även: Förelbilder till Tim- och kursplaner för hjälpklassernas högstadium vid försöksverksamhet med nioårig enhetsskola 1955.) — Stockholm 1955.
- Undervisningsplan för rikets folkskolor* den 22 januari 1955. — Utgiven av Kungl. Skolöverstyrelsen. Stockholm 1955.
- Ungdom och yrkesutbildning i Stockholms län.* Bilaga till Stockholms läns landstings inkomna handlingar för lagtima mötet år 1955.
- Utbildning för kontor och detaljhandel.* Tre arbetsgruppers syn på handelsutbildningen. — SNS, Stockholm 1956 (stencil).
- Utbildningsplaner för lärlingar inom möbel- och snickeribranscherna* utarbetade av Träindustrins lärlingsnämnd (skriften anförs här som typexempel; upplysningar om liknande skrifter genom Arbetsmarknadens yrkesråd).
- Wallin, Ragnar, Holmquist, Harald & Frankman, Frenne* (utg), Folkskolestadgan och andra författningar rörande folkundervisningen. 21 uppl. — Stockholm 1955.
- Vår nya skola.* Utgiven av Gruppverksamheten, Kooperativa Förbundet i serien

"Vi vill", Specialnummer om enhetsskolan. — Stockholm 1954. Jämför: Enhetsskolan, studiehandledning av Karl-Vilhelm Hölene.

- Yrke och utbildning på landsbygden.* Ett diskussionsinlägg från Riksförbundet Landsbygdens Folk. — Stockholm 1955.
- Yrkesskolornas handelsundervisning m.m.* Handelsutbildningskommitténs betänkande och förslag II. — Statens Offentliga Utredningar 1955: 14.
- Yrkesutbildningen.* Betänkande av 1952 års yrkesutbildningssakkunniga. Statens offentliga utredningar 1954: 11.
- Yrkesutbildningen i Sverige.* Redogörelse utarbetad år 1954 inom Kungl. Överstyrelsen för yrkesutbildning. — Stockholm 1954 (ej i bokhandeln).
- Yrkesutbildningen inom industrin.* Synpunkter och förslag avgivna av yrkesrådets översynskommitté. — Arbetsmarknadens yrkesråd, Stockholm 1956.
- Yrkesvägledningen och skolan.* Förslag utarbetat av Samarbetskommittén för utredning rörande yrkesvägledningens organisation. — Statens offentliga utredningar 1952: 42.

Tidskriftsartiklar

- Agrell, J.*, Försöksverksamheten möter realskolestandarden. — Pedagogisk debatt 1954: 3 och 1955: 1. Diskussion: se Björnsjö, M.
- Ahlberg, G.*, Enhetsskolan — dess målsättning och organisation. — Bankvärlden 1954: 210—213.
- Allmänna försökskolebestämmelser.* — Aktuellt från skolöverstyrelsen 1955: 26.
- Allt fler elever i yrkesskolor.* — Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1950: 1.
- Arvas, B.*, Hantverket, enhetsskolan och yrkesutbildningen. — Hantverk och kultur 10 (1953—1954): 21—27.
- Nya grunder för statsbidrag till yrkesskoleväsendet. — Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1950: 9.

- Skolan flyttar ut i näringslivet. — Svensk skoltidning 1952: 11.
- Yrkesutbildningen. — Yrke och utbildning 1954: 2.
- Arvidson, B.*, Enhetsskolan och den praktiska undervisningen. — Barn i hem-skola-samhälle 1954: 2.
- Arvidson, S.*, Gynnsamma resultat av försöksverksamheten, skolkommissionens sekreterare uttalar sig. — Svensk skoltidning 1953: 22.
- Skolreformen — likriktning? Svar till Oldberg, R. — Perspektiv 1953: 3.
- Benninger, E.*, Enhetsskolan och det fria yrkesvalet. — Folkskolan — Svensk Lärartidning 1955: 12.
- Den praktiska yrkesorienteringen. — Skola och samhälle 1954: 7.
- Berg, Y.*, Enhetsskolan under den första försöksperioden. Några erfarenheter och synpunkter. — Landskommunernas tidskrift 1954: 1.
- Beskow, B.*, Den allmänpraktiska grenen av enhetsskolans klass 9 y. — Yrke och utbildning 1955: 2.
- Enhetsskolans klass 9 y. — Tidning för Sveriges läroverk 1954: 19.
- Industrins parter slår vakt om yrkesutbildningen. — Fackföreningsrörelsen 1952: 24.
- Klass 9 y — ungdomens väg till näringslivet i den kommande skolan. — Yrke och utbildning 1952: 4.
- Skola och näringsliv i samverkan. — Industria 1954: 4.
- Via enhetsskolan till yrket. — Barn i hem-skola-samhälle 1954: 4.
- Yrkesskolorna och näringslivet. — Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1950: 7.
- Öppna dörrarna! Om den nya skolans väg till näringslivet. — Textil och konfektion 1952: 8.
- Björnsjö, M.*, Försöksverksamheten möter realskolestandarden — ett genmäle. — Pedagogisk debatt 1955: 1. Diskussion: se Agrell, J.
- Brandell, G.*, Skolöverstyrelsens försöksverksamhet. — Pedagogisk tidskrift 1953: 3/6.
- Bratt, L.*, Kan man göra den praktiska yrkesorienteringen mer verklighetsbetoad? — Yrke och utbildning 1956: 1.
- Carlberg, B.*, Avancerad yrkesutbildning. — Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1954: 9.
- Carlsson, H.*, Utbildningsproblem inom tung industri. — Yrke och utbildning 1955: 2.
- Casserberg, T.*, Försök med enhetsskola. — Tiden 1951: 3.
- Cullert, B.*, Några aktuella försöksuppgifter på låg- och mellanstadiet. — På försök 1954: 4.
- Reviderade timplaner och huvudmoment för låg- och mellanstadiet. — På försök 1955: 4.
- Dahlöf, U.*, Blir enhetsskolan socialistisk? Rec. av W. Sjöstrand: Skolreformen i stöpsleven. Svensk skolpolitik i vetenskaplig belysning. — Ergo 1954: 11. Diskussion: se Sjöstrand, W.; Svar från Dahlöf i Ergo 1954: 12.
- Den inbyggda verkstadsskolan.* — Yrke och utbildning 1956: 1.
- Den nya försöksrapporten.* — Tidning för Sveriges läroverk 1954: 36.
- Det "fria" yrkesvalet m.m.* — Yrke och utbildning 1957: 1.
- Döös, S.O.*, Arbetsmarknadsstyrelsen om yrkesutbildningen. — Arbetsmarknaden 1954: 11.
- Samarbete för yrkesutbildning. — Landskommunernas tidskrift 1954: 10.
- Yrkesutbildningen i framtiden. — Arbetsmarknaden 1954: 9.
- Edenman, R.*, Landsbygdens skola under 1950-talet. — Landskommunernas tidskrift 1952: 2.
- Skolan under 1950-talet. Enhetsskolan kommer. Parallelskolesystemet försvinner. — Barn i hem-skola-samhälle 1952: 5.
- Ekman, E.*, Försöksgymnasier i Stockholm. — På försök 1956: 2—3.
- Ekström, S.*, Reflexioner kring lärlingsproblemet. — Fackföreningsrörelsen 1952: 18.
- Enhetsskolan under omprövning.* — Svensk skoltidning 1955: 22/23.
- Enhetsskolans ledning och lokala organisation.* — Från departement och nämnder 1951: 13/14.
- En hövsten — i skolreformen.* (Yrkesundervisningen). — Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1950: 5.

- Ericsson, L.*, Lärlingsnämnden — ett nyc-
kelorgan. — Yrke och utbildning
1956: 4.
- Ett år 9 y.* Norrländska tonåringar går i
skola på fabrikk. — *Industria* 1954: 4.
- Forsell, E.*, Enhetsskolan växer fram. (An-
mälan). — Tidskrift för praktiska ung-
domsskolor 1953: 9.
- Genom yrkesskolorna till näringslivet.
— Yrke och utbildning 1952: 4.
- Praktisk yrkesorientering och förbered-
ande yrkesutbildning. — Tidskrift för
praktiska ungdomsskolor 1953: 7.
- Studieplaner för enhetsskolans klass
9 y. — Tidskrift för praktiska ung-
domsskolor 1953: 3.
- Våra yrkesskolor. — Tidning för Sve-
riges läroverk 1954: 11.
- Vändpunkt i yrkesutbildningskrisen? —
Tidskrift för praktiska ungdomsskolor
1952: 1.
- Yrkesskolan och den förberedande yr-
kesutbildningen i 9 y. — Nordisk yr-
kesvägledning 1954: 1.
- Yrkesutbildning inom industriföretagen.
— Tidskrift för praktiska ung-
domsskolor 1951: 4.
- Yrkesutbildningen i samhällets regi ut-
bygges. Redogörelse för 1952 års yrkes-
utbildningssakkunnigas betänkande. —
Svenska Stadsförbundets tidskrift
1954: 14.
- Yrkesutbildningens framtid. — Fack-
föreningsrörelsen 1954: 25/26.
- Yrkesutbildningsutredningen. — Tid-
skrift för praktiska ungdomsskolor
1954: 6.
- Synpunkter på utbildningsmetodik i
praktiska yrken. — Yrke och utbild-
ning 1956: 2.
- Frankman, L.*, Förberedande yrkesutbild-
ning inom folkskolans ram. — Folk-
skollärarnas tidning 1953: 14/15.
- Fransson, E.*, Enhetsskolan och yrkesutbild-
ningen. — Metallarbetaren 1953: 12/13.
- Vårt snedvridna skolväsen. — Svensk
skoltidning 1954: 38.
- Friberg, J.*, Intensifierat samarbete inom
försöksverksamheten. — Tidning för
Sveriges läroverk 1953: 9.
- Färm, H.*, Skolan i välståndsfördelningen.
— Fönstret 1955: 10.
- Yrkesutbildningen i enhetsskolan. —
Fabrikarbetaren 1952: 12.
- Föredömlig lärlingsutbildning i Sandviken.*
— Arbetsledaren 1952: 2.
- Ett försök med 9-årig enhetsskola.* — Folk-
skollärarnas tidning 1953: 18.
- Försöksavdelningen avlägger rapport.* —
Svensk Skoltidning 1955: 51/52.
- Försöksverksamheten med enhetsskola.* —
Referat av skolöverstyrelsens rapport
för läsåret 1952/53. — Tidning för
Sveriges läroverk 1954: 2.
- Gärdsstedt, B.*, Mera yrkesutbildning. —
Yrke och utbildning 1953: 1.
- Haldén, F.*, Frontbildning i skolfrågan? —
Svensk tidskrift 1952 s. 283—290.
- Hansson, G.*, Inför ett modernt yrkesut-
bildningssystemets mål och medel. —
Arbetsledaren 1951: 17.
- Ungdomens yrkesutbildning — ett vä-
talt samhällsintresse. — Arbetsledaren
1954: 15/16.
- Helling, O.*, Målsättning och metoder för
effektiv yrkesutbildning. — Teknisk
tidskrift 1953: 43.
- Henrysson, S.*, Enhetsskolan och intag-
ningen till gymnasiet. — Tidning för
Sveriges läroverk 1953: 30.
- Herrström, G.*, Folkskoledirektionen om
skolorganisationen i Stockholm. — Tid-
ning för Sveriges läroverk 1954: 2.
- Stockholm söder om Söder. Referat av
LR:s remissvar. — Tidning för Sveriges
läroverk 1954: 5.
- Holm, P.*, Samhällskunskap genom hela
realskolan. — På försök 1955: 1.
- Holmberg, G.*, Utbildning — Arbetsme-
tod. — Yrke och utbildning 1955: 3.
- Holmberg, G. och Björkman, R.*, Modern
skräddarutbildning. — Yrke och utbild-
ning 1956: 3.
- Hosinsky, R.*, Enhetsskoleförsök i Olings-
dals folkskola läsåret 1952—1953.
— Folkskolan 1953: 7/8.
- Huselius, S.*, När yrkesvalsäläraren rycker
in. — På försök 1953: 4.
- Yrkesvägledning i folkskolan. — Folk-
skollärarnas tidning 1953: 49.
- Husén, T.*, Begåvningsreserven och den nya
skolan. — Folkskollärarnas Tidning
1952: 10.
- Rekytering och intagning av elever till
högre läroanstalter. — Norsk Pedago-
gisk Årsbok 1952—53.
- Resa i amerikansk pedagogik. — Peda-
gogisk Debatt 1954: 2 och 1955: 3.

- Hörnström, E.*, Försöksverksamheten och den nya skolan. Rec. av Jan Agrell: Den nya skolan och försöksverksamheten. En principiell granskning. — Tidning för Sveriges läroverk 1953: 3.
- Skolreformen i stöpsleven. Rec. av Wilhelm Sjöstrand: Skolreformen i stöpsleven. Svensk skolpolitik i vetenskaplig belysning. Ett diskussionsinlägg. — Tidning för Sveriges läroverk 1955: 3.
- Klum, A.*, Läroverklärarna och försöksverksamheten med 9-årig enhetsskola. — Pedagogisk debatt 1953: 1.
- Koncentrationsläsning och gruppstudium på gymnasiet.* — På försök 1953: 4.
- Labger, G.*, Två år med försöksskola. — Svensk skoltidning 1954: 29.
- Landström, S.-S.*, Enhetsskolan i stöpsleven. — Fackföreningsrörelsen 1955: 7.
- Folkundervisningens förändrade struktur. — Fackföreningsrörelsen 1954: 33.
- Yrkesundervisningens geografiska spridning. — Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1955: 1.
- Larsson, K.*, Skola och undervisning i Sverige och andra länder. Rec. av C. E. Sjöstedt & W. Sjöstrand: Skola och undervisning i Sverige och andra länder. — Folkskolan 1953: 7/8.
- Larsson, M.*, Yrkesutbildningens framtid. — Industria 1954: 7/8.
- Lindblad, G.*, Förslaget till ny undervisningsplan. — Folkskolan 1953: 12.
- Lindestam, H.*, Näringslivets synpunkter. — Skola och samhälle 1955: 4.
- Läroverklärarna och försöksverksamheten.* — Tidning för Sveriges läroverk 1954: 24.
- Magne, O.*, Agrells kritik av försöksverksamheten. Rec. av J. Agrell: Den nya skolan och försöksverksamheten. — Folkskollärarnas tidning 1953: 20.
- Magnusson, S.*, Enhetsskolan inför provet. — Tidning för Sveriges läroverk 1953: 23.
- Försöksverksamheten har nått klass 7. — Tidning för Sveriges läroverk 1953: 4.
- Malmquist, E.*, Enhetsskoletanken i Sverige. — En historisk översikt. — Skola och samhälle 1952: 6.
- Mohammar, J.*, Yrkesträning enligt Berenschot. — Yrke och utbildning 1955: 2.
- Möller, A.*, Kring enhetsskolan. — Gaudeamus 1954: 3.
- Nissen, H. E.*, Enhetsskolans klass 9 y och näringslivet. — Skola och samhälle 1954: 7.
- Norinder, Y.*, Allmänna synpunkter på en revision av timplaner och huvudmoment på grundval av hittills vunna erfarenheter av försöksverksamheten med enhetsskola. — På försök 1955: 2.
- Försöksverksamheten inom skolväsendet. — Svensk skoltidning 1950: 19/20.
- Om eleverna och några av modersmålsundervisningens olika grenar. — Skola och samhälle 1954: 8.
- Urvalsskola — Tillvalsskola. — På försök 1954: 2.
- Ny giv i yrkesundervisningen.* — Svensk skoltidning 1955: 4.
- Nygren, H.*, Med sikte på framtiden. Övergången mellan gamla och nya skolan. — Barn i hem-skola-samhälle 1951: 5.
- När 9 y träder ut i livet.* — Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1953: 3.
- Näsström, E.*, Landstingen och den framtida yrkesutbildningen. — Sveriges landstings tidskrift 1955: 1.
- Oldberg, R.*, Idealisten och skolreformen. — Perspektiv 1953: 2. Diskussion: se Arvidson, S.
- Orring, J.*, Enhetsskolan och gymnasiet. — På försök 1956: 2—3.
- Försöksgymnasierna och deras arbetsuppgifter. — På försök 1956: 2—3.
- Klass 9 a. — På försök 1956: 1.
- Reviderade timplaner och huvudmoment för enhetsskolans högstadium. — På försök 1955: 4.
- Pedagogiskt 50-tal.* — Industria 1950: 7/8.
- Persson, I.*, En av de viktigaste ingredienserna; yrkesutbildningen i skolreformen. — Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1952: 9.
- Försöksverksamheten inom skolan. — Politisk tidskrift 1952: 9.
- Problem för utbildningsledare.* — Yrke och utbildning 1956: 1.
- Realskolestadiets många former får en översyn.* — Från departement och nämnder. 1954: 15.
- Redogörelse för försöksverksamhet med enhetsskola.* — Avgiven av Skolöverstyrelsen.

- Redovisningsåret 1949/50. — Aktuellt från Skolöverstyrelsen 1951: 1.
- Redovisningsåret 1950/51. — Aktuellt från Skolöverstyrelsen 1952: 5.
- Redovisningsåret 1951/52. — Aktuellt från Skolöverstyrelsen 1953: 1.
- Redovisningsåret 1952/53. — Aktuellt från Skolöverstyrelsen 1954: 3.
- Redovisningsåret 1953/54. — Aktuellt från Skolöverstyrelsen 1955: 1.
- Redovisningsåret 1954/55. — Aktuellt från Skolöverstyrelsen 1956: 1.
- Redovisningsåret 1955/56. — Aktuellt från Skolöverstyrelsen 1957: 3.
- Reform av yrkesutbildningen, del av skolreformen.* — Svensk skoltidning 1955: 14.
- Selge, A.*, Yrkesutbildningen på enhetsskolans plan. — Fackföreningsrörelsen 1952: 49.
- Sivgård, G.*, Enhetsskolan och dess syfte. — Landskommunernas tidskrift 1954: 1.
- Folkskoleväsendet under enhetsskolans försöksperiod. — Svensk skoltidning 1952: 38, 39.
- Riktlinjerna för skolväsendets utveckling. — Folkskolan — Svensk Lärartidning 1952: 1.
- Sjöstrand, W.*, Vetenskap och enhetsskola. Öppet brev till förste amanuensen vid psykologiska institutionen fil. kand. U. Dahllöf. — Ergo 1954: 12.
- Diskussion: se Dahllöf, U.
- Sjöström, G.*, Enhetsskolans 9 y-linje. — Skola och samhälle 1954: 7.
- Skolplikten kan fullgöras i industriskola.* — Yrke och utbildning 1955: 4.
- Statsutskottet om försöksverksamheten.* — Folkskollärarnas tidning 1953: 21.
- Steg från skola till arbete.* — Arbetsledaren 1953: 2.
- Stenholm, B.*, Yrkesutbildning byggd på bättre samarbete skola-näringsliv. — Från Departement och nämnder 1954: 11.
- Yrkesutbildningen. — Skola och samhälle 1954: 7.
- 1955 års Kungl. proposition om yrkesutbildningen. — Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1955: 4.
- Strand, E. S.*, Vårt ansvar för yrkesutbildningen. — Teknisk tidskrift 1955: 7.
- Ström, C.*, Yrkesvägledningen och skolan. — Nordisk yrkesvägledningstidskrift 1952: 2.
- Svag drivfjäder?* — Yrke och utbildning 1955: 2.
- Söderlund, A.*, Skolkris och — krisskola. — Pedagogisk tidskrift 1952: 9/10.
- Skolkris och — krisskola 2. — Pedagogisk tidskrift 1953: 1.
- Tegman, O.*, Vad behöver en charkuteriarbetare av idag kunna? — Yrke och utbildning 1955: 4.
- Teknikerkommitténs utredning.* — Industriförbundets meddelanden 1957: 3.
- Vad branscherna planerar för 1957.* — Yrke och utbildning 1957: 1.
- Wallinsson, J.*, Den särskilda realexamen. — På försök 1956: 1.
- Wassgren, B.*, Yrkesutbildningens anpassning till automationen. — Yrke och utbildning 1956: 2.
- Weijne, J.*, Yrkesundervisningen och samhället. Föredrag på SYFs kongress. — Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1950: 9.
- Wenngren, R.*, Yrkesvägledningen och skolan. Reflexioner i anslutning till ett framlagt betänkande. — Folkskolan 1953: 7/8.
- Wijk, B.*, Ett enhetsskoleförsök kommer till. — Folkskolan 1954: 12.
- Wobrne, V.*, Automationen och skolan. — Skola och samhälle 1956: 5.
- Yrkesutbildning för alla.* — Aktuellt i politik och samhälle 1954: 10.
- 9 y och arbetarskyddslagen.* — Yrke och utbildning 1955: 4.
- Yrkesutbildning — i musik och industriarbete.* — Yrke och utbildning 1955: 3 och 4.
- Yrkesvägledning — ny och viktig läraruppgift.* — Folkskollärarnas tidning 1955: 40.
- Yrkesvägledningen och skolan.* Remissyttrande från folkskolläraryrket och överläraryrket. — Folkskollärarnas tidning 1953: 5.
- Öberg, H.*, Några synpunkter på konsulentverksamheten i försöksdistrikten. — På försök 1954: 3.

SNS SKRIFTSERIE

- GOD ÅRSREDOVISNING — GODA RELATIONER
av *Gustaf Bondeson* Pris kr 6: 50
- PERSONALTJÄNSTEN I SMÅ OCH STORA FÖRETAG
av *Sven H. Åsbrink* Pris kr 4: 50
- NÄRINGS LIV OCH SAMHÄLLE 2
En samling föredrag och uppsatser Pris kr 6: —
- INFORMATION PÅ ARBETSPLATSEN
Sociologiska studier av företagets kommunikationsproblem
av *Edmund Dahlström* Pris kr 14: 50
- MÄNNISKAN I INDUSTRI SAMHÄLLET
Del I. ARBETSLIVET Pris kr 25: —
Del II. FRITIDSLIV — SAMHÄLLSLIV Pris kr 25: —
av *Torgny T. Segerstedt* och *Agne Lundquist*
- TJÄNSTEMÄNNEN, NÄRINGS LIVET OCH SAMHÄLLET
En attitydundersökning av *Edmund Dahlström* Pris kr 14: 50
- TJÄNSTEMÄNNEN OCH DEN INDUSTRIELLA OMVANDLINGEN
En studie av tjänstemannakårens tillväxt inom industrien
av *Erik Höök* Pris kr 5: 50
- KONJUNKTURER OCH EKONOMISK POLITIK
Utveckling och debatt i Sverige sedan första världskriget
av *Erik Lundberg* Pris häft. kr 28: 50, inb. kr 32: 50
- NÄRINGS LIV OCH SAMHÄLLE 1
En samling föredrag från SNS konferenser Pris kr 7: 50
- DISTRIBUTIONSEKONOMISKA PROBLEM
En inventering Pris kr 9: 50
- EFFEKTIVITET OCH RÄTTSSÄKERHET
Ett diskussionsinlägg om statsförvaltningen Pris kr 1: 50
- VINSTDELNING OCH VINSTANDELSSYSTEM
Uppkomst — Utveckling — Framtidsmöjligheter
av *Torsten Skytt* och *Sven H. Åsbrink* Pris kr 3: 75
- KONKURRENS ELLER SAMVERKAN
Ett diskussionsinlägg om kartell- och monopolproblem
av *Hans Brems*, *Bert Lindström*, *Jonas Nordenson*,
Jan Rydström, *Ulf af Trolle* och *Jan Wallander* Pris kr 8: 75
- SVENSK STATSFÖRVALTNING I ARBETE
av *Gunnar Heckscher* Pris häft. kr 14: 50, inb. kr 17: 50
- FÖRHÅLLET MELLAN FÖRETAG OCH ANSTÄLLDA I
SVENSK INDUSTRI
Några jämförelser med amerikanska förhållanden
av *Charles A. Myers*, Massachusetts Institute of Technology Pris kr 6: 75
Myers' bok finns även i en engelsk upplaga
- INDUSTRIAL RELATIONS IN SWEDEN Pris inb. kr 8: 75
- SKOLREFORMEN OCH NÄRINGS LIVET
Synpunkter på försöksverksamheten och reformens psykologiska
och pedagogiska förutsättningar av *Jan Agrell* Pris kr 4: 50

Säljes i bokhandeln eller direkt från SNS, Sköldungagatan 2, Sthlm Ö.

Tel. 23 25 20. Postgiro 35 62 00.

I STUDIER OCH DEBATT

— SNS populära småskriftserie — presenteras sammanfattningar av större utredningar, uppsatser, redogörelser för småutredningar, konferenser etc. i aktuella ämnen. Minst fyra nummer per år utkommer i serien. Prenumerationspriset är 15 kr.

- 1953: 1 Anda och trivsel i företaget av *Torgny T. Segerstedt*
Sammanfattning av "Människan i industrisamhället. Del I" kr 4:—
- 1953: 2 Konjunkturpolitik under debatt av *Ulrich Herz*
Sammanställning med studiehandledning av professor Erik Lundbergs kända verk ..... kr 6:—
- 1953: 3 Kvinnor i industriarbete av *Andreas Lund* ..... kr 4:—
- 1953: 4 Företaget och pressen av *Arne Lundmark* ..... kr 4:—
- 1954: 1 Ändrad företagsbeskattning ..... Utgången
- 1954: 2 Automation — del I. De tekniska framtidsutsikterna .... Utgången
- 1954: 3 Automation — del II. De ekonomiska och sociala framtidsutsikterna ..... Utgången
Referat från företagsledarkonferensen maj 1954
- 1954: 4 Företagsbeskattning och konjunkturer
Referat från skattekonferensen oktober 1954 ..... kr 4:—
- 1954: 5 Gruppdynamik och ledarskap av *Joachim Israel* ..... kr 4:—
- 1955: 1 Företaget och kommunen
Referat från företagsledarkonferensen januari 1955 ..... kr 4:—
- 1955: 2 Skola och näringsliv i Sverige och USA ..... kr 4:—
Skolreformen och näringslivet. Diskussioner i SNS arbetsgrupper 1952—1955
Skola, yrke, samhälle i USA av *Gunnar Helén*
- 1955: 3 Sverige och världshandeln
Föredrag vid företagsledarkonferensen maj—juni 1955 ... kr 5:—
- 1955: 4 Industrifolk på fritid av *Torgny T. Segerstedt*
Sammanfattning av "Människan i industrisamhället. Del II" kr 4:—
- 1956: 1 Näringslivets folk i riksdagen ..... kr 4:—
Politiskt intresse — ett företagarintresse av *Folke Petré*
Industrins, handelns och hantverkets folk i riksdagen 1920—1953 av *Lennart Bodström*
- 1956: 2 Näringslivet planerar för framtiden
Föredrag och diskussioner vid företagsledarkonferensen 1956 kr 5:—
- 1956: 3 Företagsvinster — ett samhällsintresse?
En kort orientering om vinsterna och deras plats i det ekonomiska livet av *Göran Albinsson* ..... kr 4:—
- 1956: 4 Fri handel i Europa
Rapport från en arbetsgrupp inom OEEC ..... kr 4:—
- 1957: 1 Ekonomiska unioner
En översikt över den ekonomiska integrationens förutsättningar och verkningar av *Staffan Burenstam Linder* ..... kr 4:—

Säljes i bokhandeln eller direkt från SNS, Sköldungagatan 2, Sthlm Ö.
Tel. 23 25 20 ● Postgiro 35 62 60.

Övriga SNS-skrifter om skol- och yrkesutbildningsfrågor

Skola och näringsliv i Sverige och USA

Skolreformen och näringslivet

Diskussioner i SNS arbetsgrupper 1952—1955

Skola, yrke, samhälle i USA

av Gunnar Helén

Studier och debatt 1955: 2 — 102 sidor — kr 4:—

Industrin och yrkesutbildningen

Två arbetsgruppers syn på industrins yrkesutbildningsproblem

Stencil 1955 — 31 sidor — kr 4:—

Utbildning för kontor och detaljhandel

Tre arbetsgruppers syn på handelsutbildningen

Stencil 1956 — 30 sidor — kr 4:—

Teknisk skolutbildning

Rapport från två arbetsgrupper inom SNS

Stencil 1956 — 54 sidor — utgången

Enhetskolan och näringslivet

Arbetsgruppskonferens

Stencil 1953 — 48 sidor — kr 4:—

Kan skolan lära för yrkeslivet?

Kontaktkonferens SNS — Svenska Seminarieläraryrkesföreningen

Stencil 1954 — 20 sidor — kr 2:—

Samhällsundervisning på gymnasiet

Kontaktkonferens SNS — Historieläraryrkesföreningen

Stencil 1956 — 80 sidor — kr 4:—

Studieförbundet Näringsliv och Samhälle

Sköldungagatan 2 ● Stockholm Ö

Tel. 23 25 20 ● Postgiro 35 62 60

Pris kr 6:50

P. A. Norstedt & Söners Förlag i distribution.